

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ACTA SECURITATAE VOLYNIENSES

№ 3, 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Науковий журнал «Acta Securitatae Volynienses» засновано в 2023 році
(Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1834 від 21.12.2023 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Ярош Я. Б. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Члени редакційної колегії:

Алексєєнко І. В. – доктор політичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Благодарний А. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загальноправових дисциплін, Національна академія Служби безпеки України

Бортніков В. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Бортнікова А. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Забожчук О. В. – доктор філософії (081 Право), завідувач сектору правового забезпечення, Головне управління Національної поліції у Волинській області

Карпчук Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Корнієнко М. В. – доктор юридичних наук, професор, проректор університету, Одеський державний університет внутрішніх справ

Коцан Р. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мартинюк В. П. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка»

Маршалек-Кава Дж. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної системи Польщі, Університет Миколая Коперника в Торуні

Павлютін Ю. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративної діяльності поліції, Одеський державний університет внутрішніх справ

Попович В. В. – доктор технічних наук, професор, начальник навчально-наукового інституту цивільного захисту, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Примуш М. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Пядишев В. Г. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення, Одеський державний університет внутрішніх справ

Романов М. С. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри національної безпеки та політології, Національний університет «Острозька Академія»

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
від 31 жовтня 2024 року, протокол № 15

«Acta Securitatae Volynienses» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б зі спеціальності 052 – Політологія відповідно до Наказу МОН України від 02.10.2024 № 1415 (додаток 5).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/asv

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-9385 (print)
ISSN 2786-9393 (online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Зарічний Ігор Володимирович

ПРОТИДІЯ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЕКСПАНСІЇ
В УМОВАХ ВІЙНИ.....5

Любчук Валентина Василівна, Опейда Людмила Миколаївна

СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
БЕЗПЕКОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ.....12

**Майко Тетяна Степанівна, Грушко Ірина Ігорівна,
Стрелков Владислав Володимирович**

АНТИКОРУПЦІЙНІ ОРГАНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....17

Ніколаєнко Наталія Олександрівна, Шуляк Світлана Олександрівна

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ДЕРЖАВНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....24

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

Байрак Сергій Олександрович, Пахолок Василь Миколайович

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ
ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ І ГРОМАДСЬКОСТІ32

Бортніков Валерій Іванович, Лозінський Сергій Миколайович

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ВОЛИНІ
В СТРУКТУРІ МІЖНАРОДНОГО ПАРТНЕРСТВА.....41

**Бусленко Василь Володимирович, Розік Марія Василівна,
Розік Назар Ігорович**

СУЧАСНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....49

Кузьмук Ольга Миколаївна

КООРДИНАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....56

Ярош Ярослав Богданович, Бугайчук Антон Павлович,

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ..... 64

CONTENTS

SECTION 1 CURRENT ISSUES OF NATIONAL SECURITY

Zarichnyi Igor

UKRAINE'S COUNTERACTION TO RUSSIAN INFORMATION EXPANSION
DURING THE WAR.....5

Liubchuk Valentyna, Opeida Liudmyla

NATIONAL SECURITY STRATEGY OF UKRAINE
AS A SECURITY TOOL OF STATE POLICY.....12

Maiko Tetiana, Hrushko Iryna, Strelkov Vladyslav

ANTI-CORRUPTION BODIES IN THE SYSTEM OF ENSURING NATIONAL
SECURITY OF UKRAINE.....18

Nikolaienko Nataliya, Shuliak Svitlana

THE MAIN TENDENCIES OF THE PROCESS OF TRANSFORMATION OF STATE
AND POLITICAL INSTITUTIONS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....24

SECTION 2 CURRENT ISSUES OF POLITICAL SCIENCE

Bayrak Sergiy, Pakholok Vasyl

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS
OF THE STUDY OF INTERACTION BETWEEN LOCAL SELF-GOVERNMENT
BODIES AND THE PUBLIC.....32

Bortnikov Valerii, Lozinskyi Serhii

VOLYN TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE STRUCTURE
OF INTERNATIONAL PARTNERSHIP.....41

Buslenko Vasyl, Rozik Maria, Rozik Nazar

MODERN SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN THE VOLYN REGION.....49

Kuzmuk Olga

COORDINATION OF PUBLIC AUTHORITIES' ACTIVITIES
IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES.....56

Yarosh Yaroslav, Buhaichuk Anton

HISTORICAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL POLICY FORMATION
ON THE TERRITORY OF UKRAINE.....64

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 32-027.21

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-3-1>

ПРОТИДІЯ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЕКСПАНСІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Зарічний Ігор Володимирович,аспірант кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0009-0007-7768-8690

Метою публікації є розкриття особливостей інформаційної протидії України російській інформаційній експансії в умовах гібридної війни. Ідеологічним підґрунтям російської агресії є реалізація місії Росії, що достатньо виразно розкриваються у т. зв. «Руській доктрині», де альтернативою «антиглобалізму» виступає «наднаціональна руська культура». На території України існували телеканали, що тривалий час ретранслювали фейки та російські наративи в інформаційний простір країни. Таким чином через поширення неправдивої інформації здійснюється вплив на свідомість громадян. Зазначено, що РФ проводить не лише інформаційну війну проти України, а й використовує інформаційний тероризм, що набуває світового масштабу. Здійснено аналіз різноманітних проросійських телеканалів та ЗМІ, що здійснюють поширення російських міфів, легенд та наративів. Україна певний час не могла адекватним чином відповідати на інформаційну війну, що РФ розв'язала задовго до 2014 р. Це пояснюється низкою помилок, які допускала влада практично від перших років незалежності України. Насамперед йдеться про недосконалість її законодавчої бази. Зокрема не було прийнято закону, що б забороняв ефір російських каналів, що містили публікації антиукраїнської спрямованості. Також українська влада не проводила належної мовної політики в Криму та східних областях України, яка би передбачала захист і поширення української мови як державної.

Увагу акцентовано на основних діях українського парламенту та уряду, що спрямовані на протидію російській пропаганді. Політика щодо протидії інформаційній агресії з боку РФ передбачала низку заходів. Зокрема, заборонено певні російські канали та фільми, прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України». Також заборонені низку російських соціальних мереж, у 2019 р. прийнято закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Отже, Україна здійснює різноманітні кроки щодо протидії російській пропаганді: від закриття телеканалів і створення центру протидії дезінформації, до прийняття закону про колабораціонізм тощо.

Ключові слова: Україна, гібридна війна РФ проти України, ЗМІ, пропаганда, ідеологія «русського миру», національна безпека.

Zarichnyi Igor. Ukraine's counteraction to russian information expansion during the war

The purpose of the publication is to reveal the specifics of Ukraine's information resistance to Russian information expansion in the conditions of a hybrid war. The ideological basis of Russian aggression is the realization of Russia's mission, which is clearly revealed in the so-called «Russian doctrine», in which the alternative to «anti-globalism» is «supranational Russian culture». In Ukraine, there were TV channels that had long been relaying fakes and Russian narratives into the country's information space. This way, the spread of false information influences the minds of citizens. It has been noted that the Russian Federation is not only conducting an information war against Ukraine, but also uses information terrorism, which is gaining a global scale. There has been carried out analysis of various pro-Russian TV channels and mass media that spread Russian myths, legends and narratives. For some time, Ukraine could not adequately respond to the information war that the Russian Federation had unleashed long before 2014. This is due to

a number of mistakes made by the authorities from the very first years of Ukraine's independence. First of all, we are talking about the imperfection of its legislative framework. In particular, no law was adopted to ban the broadcast of Russian channels containing anti-Ukrainian publications. Also, the Ukrainian authorities did not pursue a proper language policy in Crimea and the eastern regions of Ukraine, which would provide for the protection and dissemination of the Ukrainian language as the state one.

Attention has been focused on the main actions of the Ukrainian parliament and government aimed at countering Russian propaganda. The policy of countering informational aggression on the part of the Russian Federation included a number of measures. In particular, there have been banned certain Russian channels and films, and there has been adopted the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Protection of Informational Television and Radio Space of Ukraine». There have been also banned a number of Russian social networks, in 2019 there was adopted the law «On ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state one». Therefore, Ukraine is taking various steps to counter Russian propaganda: from closing TV channels and creating a center to combat disinformation, to adopting a law on collaborationism, etc.

Key words: *Ukraine, hybrid war of the Russian Federation against Ukraine, mass media, propaganda, ideology of «Rusky mir», national security.*

Упродовж тривалої історії України Російська Федерація проводить дії, що спрямовані на знищення не лише нашої держави, а й української нації. Це і політика асиміляції, русифікації українців, а також агресивна політика, спрямована на захоплення українських територій. У 2014 р. України обрала шлях до Європейського Союзу та НАТО. РФ не погодилась з таким вибором українських громадян і розв'язала війну з нашою державою. Окрім військового протистояння РФ застосувала інформаційну агресію проти України. Усі ЗМІ в країні агресора почали транслювати різноманітні міфи, легенди про те, що начебто наша країна розв'язала війну на Донбасі, що в нас відбувся державний переворот та інші неправдиві твердження. У подальшому на території України з'явилися телеканали, що почали ретранслювати всі вищевказані російські наративи в інформаційний простір України. Таким чином здійснюється вплив на свідомість громадян через поширення неправдивої інформації. 24 лютого 2022 р. РФ почала широкомасштабне вторгнення проти України, водночас значно посиливши інформаційні атаки, що актуалізує проблему дослідження форм та методів протидії інформаційній війні РФ проти України.

У статті автор використовує сукупність загальнонаукових та спеціальних методів досліджень, зокрема аналіз та синтез, узагальнення. Інституцій-

ний, структурно-функціональний, проблемно-хронологічний та ін. методи.

Метою публікації є розкриття особливостей інформаційної протидії України російській інформаційній експансії в умовах війни. Проблему інформаційної безпеки в умовах гібридної війни Росії проти України є предметом дослідження таких вітчизняних вчених і публіцистів як В. Бадрак, В. Горбулін, Й. Дарчевська, В. Денисенко, М. Ожеван, Г. Перепелиця, Г. Почепцов та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Ґрунтовний аналіз проблем національної безпеки, включно її інформаційно-пропагандистську складову, здійснено фахівцями різних профілів у національній доповіді «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз» [9].

У 2014 р. Україна переживала велику кількість подій. Ключовою із них стала Революція Гідності, як реакція на відмову проросійського уряду Азарова-Януковича від курсу на європейську інтеграцію. Водночас керівництво РФ не змогло змиритись з виходом України з-під впливу РФ та її європейським вибором. Тому весною 2014 р. відбулася анексія Криму і частини східних областей України як складова гібридної війни РФ проти України.

Ідеологічним підґрунтям російської агресії є реалізація місії Росії, основні положення якої чітко розкриваються у т. зв. «Руській доктрині», де аль-

тернативою «антиглобалізму» виступає «наднаціональна руська культура» [10]. Імперські зазіхання РФ на території сусідніх країн відображено у частині під назвою «Яким міг би бути територіальний устрій Росії», де зазначено, що до її складу повинні увійти Абхазія і Південна Осетія на правах «земель». Територія Білорусії, Казахстану, і Малоросії можуть увійти в склад Росії поступово. Спочатку вони б мали особливий статус. Але згодом Росія має формувати ці регіони за принципом «загально-територіального поділу» [10].

Квінтесенцією агресивних намірів Росії по відношенню до інших народів та культур, з одночасною претензією на її особливе місце в світовій історії, є теза про те, що «Росія не повинна догоджувати всьому світові, не підлаштовуватися під світову ситуацію, що склалася, але використовувати її для відтворення гармонічного порядку, відвоювання культурного і життєвого часу і простору для нашої Традиції-Цивілізації» [10].

Підхід щодо ролі інформації в ідеологічному підтексті викладено в іншій частині цього документу. У главі «Три місії і три види ЗМІ» говориться, що політико-ідеологічна місія масмедіа відповідає за участь у вихованні громадянської самосвідомості та за формування державної та національної громадської думки. Начебто нічого тут кримінального немає, але є одне суттєве «але». У частині «Принципи політики в області масмедіа» акцент зроблено на необхідності запровадження системи заборон проти окремих мас-медіа, оскільки «ЗМІ несуть пряму відповідальність перед нацією за духовне здоров'я її громадян» [10].

Згідно демократичних принципів свободи слова цей інститут є незалежним і він має нести увесь спектр інформації, окрім пропаганди війни, насилля, руйнування територіальної цілісності країни та інших шкідливих для держави та нації речей. Зокрема, Закон України «Про медіа» наголошує на тому, що діяльність у сфері медіа «ґрунтується на принципах свободи вираження поглядів і переконань, свободи поширення, обміну та отримання інформації, свободи

діяльності суб'єктів у сфері медіа, у тому числі вільного визначення змісту інформації, свободи господарської діяльності у сфері медіа, гарантованості права на інформацію, відкритості та доступності інформації, достовірності і повноти інформації, правомірності одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя» (ч. 1, ст. 4) [11].

Щодо заборон та обмежень діяльності ЗМІ в Україні, то у цьому законі зазначено, що вони «можуть бути встановлені та застосовані лише на підставі закону, якщо це є необхідним у демократичному суспільстві, а відповідне обмеження є пропорційним (ненадмірним) щодо поставленої мети» (ч. 2, ст. 4) [11].

Антиреваншистський підхід щодо політики Кремля викладений у працях різних дослідників. Доктор Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету І. Драчевська зазначає, що РФ є майстром інформаційного, психологічного та соціотехнічного впливу на своїх громадян [3]. Така політика здійснюється за допомогою каналів дезінформації. Росіяни щиро вірять, що Путін здійснює правильні дії на міжнародній арені. Анексія Криму проводилась під тотальним професійним пропагандистським супроводом: «Крим – виключно російська територія».

Вітчизняний дослідник В. Денисенко, зі свого боку, робить висновок, що РФ проводить не лише інформаційну війну проти України, а й використовує інформаційний тероризм, який набуває світового масштабу. Адже Путін застосовує пропаганду не лише щодо однієї країни. Він атакує інформацією країни Балтії, Сходу і навіть Західної Європи. На думку науковця, це є дуже небезпечна тенденція для світової спільноти [4].

Інший відомий вітчизняний фахівець у сфері PR та інформаційних війн Г. Почепцов зазначав, що основою російської пропаганди є створення образів з так званого «нічого» [8]. Це насамперед образ ворога, якого потрібно перемогти. Одночасно створюється картинка справедливих воїнів, які

здійснюють боротьбу з попереднім уособленням зла – «фашистською хунтою», «карателями». Далі формується образ населення, яке мають боронити останніх від першого образу. Також імітуються образи зрадників, які йдуть проти волі героїв. Уся система повинна мати народну підтримку, що створюється за допомогою пропаганди. У результаті запускається колообіг, який курсує в інформаційному просторі гібридної війни, наголошує Г. Почепцов [7].

Наша країна не змогла адекватним чином відповісти на інформаційну війну, яку РФ розв'язала задовго до 2014 р. Це пояснюється низкою помилок, які допускала влада практично від перших років незалежності України. Насамперед йдеться про недосконалість її законодавчої бази. Зокрема не було прийнято закону, який б забороняв ефір російських каналів, що містили антиукраїнські нарративи. Також наша держава не проводила належної мовної політики в Криму та східних областях України. До 1989 р. і прийняття Закону УРСР «Про мови в Українській РСР» у державних установах документація здебільшого велась російською мовою, в школах основною мовою вважалась російська. До того, можновладці не контролювали виконання Конституції і законів України. Підтвердженням цієї тези слугує той факт, що прапор України вивішувався не на всіх адміністративних будівлях Луганської та Донецької областей, на урочистих святах іноді не вмикали гімн України. До анексії Криму там майже усюди була присутня лише російська символіка, а не українська. Після 2014 р. Україна розпочала проводити політику щодо протидії інформаційній агресії з боку Росії. Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, яка була утворена ще у 1997 р., здійснила подання до Верховної Ради України, щодо заборони певних російських каналів та фільмів [12]. Верховна Рада України 5 лютого 2015 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» [13].

У 2016 р. були заборонені різноманітні соціальні мережі, де постійно розповсюджувались різноманітні антиукраїнські нарративи та здійснювали відверті маніпуляції свідомістю українців. Також почали регулярно проводитися урочистості з нагоди державних свят і пам'ятних дат з історії України, а також запроваджуватися нові за одночасного скасування радянських. Зокрема у 2021 р. запроваджено нове державне свято День Української Державності, яке щорічно відзначається 15 липня.

У 2019 р. прийнято Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [14]. Як зазначено в законі, статус української мови як єдиної державної мови, «передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом» (ч. 7, ст. 1). Водночас, українська мова, як єдина державна мова, «виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України» (ч. 8., ст. 1).

Якщо проаналізувати діяльність засобів масової інформації в Україні напередодні російської-української війни, то тут варто відзначити існування негативних тенденцій тенденції в їх роботі. Так, до лютого 2021 р. на телебаченні функціонували три телеканали, що формально належали про-російському олігарху Т. Козаку, який є наближеною особою до вітчизняного колаборанта В. Медведчука. Йдеться про канали «112», «NewsOne», «Zik». Відповідні ЗМІ постійно здійснювали ретрансляцію російської пропаганди щодо функціонування України. Ведучі телепередач, т. зв. політичні «експерти» постійно твердили про те, що РФ не має ніякого відношення до подій на Донбасі, що в Україні відбувається громадянська війна, що українська сторона не виконує Мінських угод та інші прокремлівські

міфи. Такі позиції цих каналів є анти-державними і використовуються як елементи маніпуляцій свідомістю українців.

У подальшому російські телеканали використовували фрагменти телепередач відповідних трьох каналів для продовження трансляції власної пропаганди проти України (посилання на ці ЗМІ постійно здійснювали такі програми як «60 minut», «Вечір з Володимиром Соловйовим» та інші телепередачі). Варто також зазначити про діяльність забороненого телеканалу «НАШ», який також займався розповсюдженням російських міфів та маніпуляцій. Наприклад, на початку 2021 р. під час одного з ефірів на телеканалі «НАШ» мав можливість виступити з антиукраїнськими тезами луганський колаборант Р. Мірошник. Він почав звинувачувати Україну в тому, що вона вбиває мирних громадян на Донбасі, що території ОРДЛО – Росія і вони не мають жодного відношення до України. При цьому ведучі цієї передачі М. Назаров та А. Пичик не робили зауважень відповідному учаснику токшоу і дали йому можливість викласти всі російські меседжі.

Також можна навести приклад, коли вищезгаданий ведучий М. Назаров поїхав в Білорусь на т. зв. прес-конференцію самопроголошеного президента відповідної республіки О. Лукашенка, де почав розповідати про те, що у погіршенні українсько-білоруських відносин вина українська влада, що України не хоче домовлятися з Росією про нормалізацію відносин. Фактично Лукашенко за участі українського каналу мав можливість здійснювати ретрансляцію російського порядку денного, запевняючи, що Путін готовий допомогти відновити Донбас, а країни Західної Європи не будуть допомагати Україні. І таких прикладів діяльності цього каналу можна знайти багато.

Також потрібно визнати факт того, що під час широкомасштабного вторгнення РФ в Україну продовжують функціонувати

окремі проекти на *YouTube*, що поширюють проросійські нарративи. Їхня мета полягає не у висвітленні об'єктивності тих чи інших подій в Україні чи трансляції альтернативних точок зору, а їх завдання полягає у нав'язуванні громадянам нашої держави брехливих тверджень щодо нібито нелегітимної влади Президента України, щодо незаконної мобілізації, що потрібно «сідати за стіл переговорів з Росією» тощо.

Проте українська влада все ж застосувала заходи щодо протидії російській пропаганді. Це заборона каналів Медведчука та «Наш», прийняття закону про колабораціонізм, заборона проросійських партій, створення центру протидії дезінформації та ін.

Позитивно можна відзначити діяльність українських блогерів та онлайн дискусій, де здійснюється розбір різноманітних інформаційних атак, які здійснюють ворожі канали, і надання певним сюжетам об'єктивної оцінки. Йдеться про діяльність таких вітчизняних онлайн проєктів як «Рагулі», «Шоу бісиків», постійні відео матеріали українського блогера С. Стерненка та ін. Їх діяльність спрямована на спростування різноманітних російських міфів, легенд та поясненні того, як ворожа пропаганда негативно впливає на свідомість українців.

Отже, агресія РФ щодо нашої країни здійснювалась не лише у військовій формі. Також впроваджувалась інформаційна атака на свідомість українських громадян через проросійські засоби масової інформації, що функціонують в Україні. Вони ретранслювали весь той порядок денний, який відбувається в РФ, нав'язуючи українцям викривлене бачення на події російсько-української війни та діяльність української влади. Україна зі свого боку здійснює різноманітні кроки щодо протидії російській пропаганді: закриття телеканалів та створення центру протидії дезінформації, прийняття закону про колабораціонізм тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбулін В., Бадрак В. Україна в умовах побудови нового світопорядку. Пошук місця в системі координат. *Вісник НАН України*. 2023. № 9. С. 3–11.
2. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Дзеркало тижня*. 2015. 23 січ. URL: http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-_.html (дата звернення: 09.05.2024).
3. Дарчевська Й. «Там говорить Путін». *YouTube*. 13.02.2015. URL: <http://www.credo-ua.org/2015/02/129986> (дата звернення: 09.05.2024).
4. Денисенко В. Інформаційна війна може перерости в інформаційний тероризм Путін. *YouTube*. URL: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=2.+Денисенко+В.+Інформаційна+війна+може+перерости+в+інформаційний+теторизм+Путін.+> (дата звернення: 09.05.2024).
5. Ожеван М. А. Неоімперська «доктрина Путіна» та «українська криза» в оцінках західних експертів. *Регіональні стратегії США і Європи: зовнішньо-політичний і безпековий вимір*: кол. монографія. Київ: Центр вільної преси. 2016. С. 489–506.
6. Перепелиця Г. М. Україна–Росія: війна в умовах співіснування : монографія. Київ : Стилос. 2015. 879 с.
7. Почепцов Г. Інформаційна війна проти України очима країн Східної Європи. *Хвиля*. 03.11.2015. URL: <http://hvylya.net/analytics/geopolitics/georgiy-pocheptsov-informatsionnaya-voyna-protiv-ukrainyi-glazami-stran-vostochnoy-evropyi.html> (дата звернення: 09.05.2024).
8. Почепцов Г. П'ять кроків Росії, які роблять українців ворогами. *Хвиля*. 01.11.2015. URL: <http://hvylya.net/news/exclusive/pocheptsov-rasskazal-kak-s-pomoshhyu-ryati-informatsionnyih-shagov-rossiya-sdelala-ukraintsev-vragami.html> (дата звернення: 09.05.2024).
9. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.
10. Русская доктрина. *Русская доктрина. Сергиевский проект*. URL: <http://www.rusdoctrina.ru/page95599.html> (дата звернення: 09.05.2024).
11. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року. № 2849-IX. Редакція від 11.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
12. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення: Закон України від 3 вересня 2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 48. Ст. 296.
13. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 159-VIII. Редакція від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-19#Text> (дата звернення: 11.05.2024).
14. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. Редакція від 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 11.05.2024).

REFERENCES:

1. Gorbulin V., Badrak V. (2023). Ukraine v umovakh pobudovy novoho svitoporiadku. Poshuk mistsia v systemi koordynat [Ukraine in the context of building a new world order. Finding a place in the coordinate system]. *Visnyk NAN Ukrainy*. № 9. S. 3–11 [in Ukrainian].
2. Gorbulin V. (2015). «Hibrydna viina» yak kliuchovyi instrument rosiiskoi heostrategii revanshu. [«Hybrid war» as a key tool of the Russian geostrategy of revenge]. *Dzerkalo tyzhnia*. 23 sich. Retrieved from: http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-_.html [in Ukrainian].
3. Darchevska J. (2015). Tam hovoryt Putin [Putin is speaking there]. *YouTube*. Retrieved from: <http://www.credo-ua.org/2015/02/129986> [in Ukrainian].
4. Denysenko V. (2024). Informatsiina viina mozhe pererosty v informatsiinyi teroryzm Putin [Information war can turn into information terrorism Putin.] *YouTube*. Retrieved from: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=2.+Denysenko+V.+Informatsiina+viina+mozhe+pererosty+v+informatsiinyi+tetoryzm+Putin.+> [in Ukrainian].

5. Ozehevan M. A. (2016). Neoimperska «doktryna Putina» ta «ukrainska kryza» v otsinkakh zakhidnykh ekspertiv [The neo-imperial «Putin's Doctrine» and the «Ukrainian Crisis» in the Assessment of Western Experts]. *Rehionalni stratehii SShA i Yevropy: zovnishno-politychnyi i bezpekovi vymir*: kol. monohrafiia. Kyiv: Tsentrlilnoi presy. S. 489–506 [in Ukrainian].
6. Perepelytsia H. M. (2015). Ukraina–Rosii: viina v umovakh spivisnuvannia [Ukraine–Russia: war in the conditions of coexistence]: monohrafiia. Kyiv: Stylos. 879 s. [in Ukrainian].
7. Pocheptsov G. (2015). Informatsiina viina proty Ukrainy ochyma krain Skhidnoi Yevropy [Information war against Ukraine in the eyes of the countries of Eastern Europe]. *Khvyliia*. Retrieved from: <http://hvylyia.net/analytics/geopolitics/georgiy-pocheptsov-informatsionnaya-voyna-protiv-ukrainyi-glazami-stran-vostochnoy-evropyi.html> [in Ukrainian]
8. Pocheptsov. G. (2015). Piat krokiv Rosii, yaki robliat ukraintsev vorohamy [Five steps of Russia that make Ukrainians enemies]. *Khvyliia*. Retrieved from: <http://hvylyia.net/news/exclusive/pocheptsov-rasskazal-kak-s-pomoshhyu-pyati-informatsionnyih-shagov-rossiya-sdelala-ukraintsev-vragami.html> [in Ukrainian].
9. Pyrozhkov S. I., Maiboroda O. M., Khamitov N. V., Holovakha Ye. I., Dembitskyi S. S., Smolii V. A., Skrypniuk O. V., Stoietskyi S. V. (2022). Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz [National resilience of Ukraine: strategy for responding to challenges and anticipating hybrid threats]. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv, 552 s. [in Ukrainian].
10. Russkaja doktrina [Russian doctrine]. *Sergievskij proekt*. Retrieved from: <http://www.rusdoctrina.ru/page95599.html>
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Pro media [On media]. Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 2022 roku. № 2849-IKh. Redaktsiia vid 11.02.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> [in Ukrainian].
12. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy (2015). Pro Natsionalnu radu Ukrainy z pytan telebachennia i radiomovlennia [On the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting]. Zakon Ukrainy vid 3 veresnia 2015 r. № 48. St. 296 [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zakhystu informatsiinoho teleradioprostoru Ukrainy [On Amendments to Certain Laws of Ukraine on the Protection of the Information and Broadcasting Space of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 r. № 159-VIII. Redaktsiia vid 31.03.2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-19#Text> [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi [On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language]. Zakon Ukrainy vid 25 kvitnia 2019 r. № 2704-VIII. Redaktsiia vid 31.12.2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].

СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Любчук Валентина Василівна,

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-7135-711X

Опейда Людмила Миколаївна,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-3914-5250

Стаття присвячена аналізу Стратегії національної безпеки України у чотирьох редакціях – 2007 р., 2015 р., 2020 р. та 2022 р. з метою визначення актуальних напрямів розвитку держави у перспективі. Визначені особливості стратегій, виходячи із контексту створення документу, суб'єктів та об'єктів, напрямів та можливості реалізації стратегії, виходячи із суспільних ризиків. Зокрема, проаналізована Стратегія національної безпеки 2007 р. акцентує увагу на зв'язку українських проблем із глобальними проблемами, також піднімається питання кризи у міжнародній безпеці. Щодо зовнішніх ризиків, то основний – напружені стосунки із Російською Федерацією. Стратегія національної безпеки 2015 р., сформована після Революції гідності. Окрім перелічених вище положень, прослідковується пріоритетність зовнішньої політики та проблеми вирішення зовнішніх ризиків. Чіткіше йде мова про необхідність України стати повноправним членом ЄС та НАТО. Стратегія 2020 року акцентує у вагу на безпеці людини. Тому в основі значною мірою забезпечення прав та свобод громадян, незалежно від соціально-демографічних характеристик та наявності інвалідності. Стратегія державної безпеки 2022 р. прийнята до повномасштабного вторгнення, проте передбачає поглиблене співробітництво із США та європейськими країнами, актуалізує безпекові напрями розвитку у різних сферах державної політики та показує необхідність врахування стандартів безпеки НАТО та ЄС у формуванні безпекових інструментів України. Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз Стратегії національної безпеки різних років акумулював актуальні напрями розвитку держави, інститутів громадянського суспільства, показав актуальні напрями та механізми їх реалізації, відзначив пріоритетність цих напрямів. Стратегія національної безпеки формує концептуальне бачення актуальних проблем як в контексті внутрішнього середовища, так і в контексті зовнішнього середовища.

Ключові слова: стратегія, національна безпека, державна політика.

Liubchuk Valentyna, Opeida Liudmyla. National Security Strategy of Ukraine as a security tool of state policy

The article is devoted to the analysis of the National Security Strategy of Ukraine in four editions – 2007, 2015, 2020 and 2022 in order to determine the current directions of the state's development in the future. Specific features of strategies based on the context of the creation of the document, subjects and objects, directions and the possibility of implementing the strategy based on social risks are determined. In particular, the analyzed National Security Strategy of 2007 emphasizes the connection of Ukrainian problems with global problems, the issue of the crisis in international security is also raised. As for external risks, the main one is strained relations with the Russian Federation. The National Security Strategy of 2015, formed after the Revolution of Dignity. In addition to the provisions listed above, the priority of foreign policy and the problem of solving external risks are monitored. More clearly, we are talking about the need for Ukraine to become a full member of the EU and NATO. The 2020 strategy emphasizes human security. Therefore, the basis is largely the provision of rights and freedoms of citizens, regardless of socio-demographic characteristics and the presence of disability. The 2022 state security strategy was adopted before a full-scale invasion, but it provides

for in-depth cooperation with the USA and European countries, updates the security directions of development in various spheres of state policy and shows the need to take into account NATO and EU security standards in the formation of Ukraine's security tools. Summing up, we note that the analysis of the National Security Strategy of different years accumulated the current trends in the development of the state and institutions of civil society, showed the current trends and mechanisms for their implementation, and noted the priority of these trends. The national security strategy forms a conceptual vision of current problems both in the context of the internal environment and in the context of the external environment.

Key words: *strategy, national security, state policy.*

Актуальність дослідження. Динамічний розвиток суспільства спонукає державу до пошуку ефективних інструментів реалізації державної політики. Необхідність врахування зовнішніх та внутрішніх чинників, загроз мотивує державні органи влади до аналізу існуючого безпекового середовища та прийняття рішень щодо способів реагування та шляхів вирішення потенційних небезпек. Для створення умов реалізації державної політики необхідні інструменти, що сприятимуть розвитку держави та суспільства. Одним із таких інструментів є Стратегія національної безпеки України.

Мета статті полягає у визначенні особливостей напрямів стратегії національної безпеки як безпекового інструменту державної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національна безпека перебуває у центрі уваги, насамперед, у кризові періоди розвитку держави та суспільства. Проте, друга редакція Стратегії національної безпеки була сформована у 2015 році. У цьому ж році вийшло видання, що присвячено системі забезпечення національної безпеки України [1]. Також теоретичні аспекти національної та державної безпеки актуалізуються такими вітчизняними авторами, як Турченко О. Г. та Груценко Ю. І. [2]. Серед останніх джерел варто зауважити і видання підручника, авторами якого є Ситник Г. П. та Орел М. Г., що присвячений аналізу національної безпеки у контексті європейської інтеграції [3]. Для визначення специфіки національної безпеки у сфері державної безпеки застосовують і методику SWOT--аналізу (Тосько Р.Р.) [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Закону України «Про національну безпеку Укра-

їни», під терміном національна безпека розуміємо: «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [5]. Власне, у цьому визначенні робиться акцент на зовнішніх чинниках національної безпеки. Для забезпечення усіх напрямків розвитку держави пропонується застосування ряду стратегій: Стратегію воєнної безпеки, Стратегію кібербезпеки, Стратегію національної безпеки. У межах нашого дослідження детально проаналізуємо саме Стратегію національної безпеки. Закон України «Про національну безпеку України» визначає Стратегію, як «документ, що визначає реальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування державної політики у сфері національної безпеки» [5].

За період незалежності в Україні пропонувалося реалізувати Стратегію національної безпеки, прийняту у 2007 р., у 2015 р., у 2020 р. та у 2022 р. Кожна із них має свої особливості, починаючи від контексту створення, розставлення акцентів, виокремлення актуальних напрямів.

Стратегія національної безпеки редакції 2007 року була сформована у мирний, для нашої країни, час. Передумовами для створення документу були глобальні проблеми, що стосувалися і України. Це зокрема у сфері міжнародної економіки, сировинної, енергетичної, інформаційної та інших сфер. До загроз, про які згадувалися у Стратегії, віднесли поширення зброї масового ураження, тероризм, нелегальну міграцію та ін. Однією із головних причин, що уповільнює роз-

виток країни було названо неефективну пострадянську суспільну систему. Саме вона негативно впливає на процеси розвитку держави, органів державної влади, не сприяє впровадженню нових технологій та інноваційних методів.

Щодо безпеки, то наголошується на кризі міжнародної безпекової системи, що спричинює поширення нестабільності, конфліктів, тероризму, злочинності тощо. Стосовно внутрішніх загроз, то акцентувалася увага на необхідності створення нової моделі партнерства з Російською Федерацією у напрямках тимчасового перебування Чорноморського флоту, щодо розмежування лінії державного кордону акваторії Чорного і Азовського морів та Керченської протоки.

Окрім вище зазначених загроз, акцентувалася увага і на інших напрямках. Зокрема вбачалися загрози в економічній сфері, які пов'язані із залежністю внутрішнього ринку від зовнішнього середовища, про валютні ризики та неефективне використання бюджетних коштів на рівні держави та на місцевому рівні, надмірний вплив іноземного капіталу на деякі стратегічні галузі. Однією із стратегічних галузей в Україні є енергетична. До загроз у цій сфері віднесли залежність від імпорту енергоносіїв, недостатнє використання власного енергетичного потенціалу, недостатня інтеграція вітчизняної енергетичної системи до європейської.

Також важливими, на нашу думку, є загрози у соціально-демографічній сфері. Оскільки за період незалежності нашої країни, чисельність населення скорочувалася, народжуваність в цілому переважала над смертністю. Стан здоров'я населення постійно погіршується. Також в Україні спостерігаються тенденції, що характерні для Європи: старіння населення, а отже зростання частки людей похилого віку, дефіцит трудових ресурсів.

Відмінною рисою Стратегії національної безпеки 2007 року є визначення стратегічних цілей та завдань національної безпеки. Зокрема у центрі уваги поглиблене співробітництво із Європейським Союзом, будівництво нової моделі

співробітництва з Російською Федерацією, співробітництво із США та Китайською народною республікою та рядом інших країн. Окремими пунктами викладені умови співпраці із міжнародними організаціями, зокрема ООН, НАТО, у безпекових заходах ОБСЄ.

Важливою складовою Стратегії є визначення механізмів реалізації даного документу та етапів реалізації. Дана Стратегія має реалізовуватися на принципах верховенства права із залученням інститутів громадянського суспільства [6].

Стратегія національної безпеки 2015 року враховувала можливості та ризики Україні після Революції гідності. Події зовнішньої політики, зокрема погіршення відносин із Росією, внаслідок анексії Криму та розв'язання воєнної агресії на Сході країни, розглядалися у даній Стратегії досить ретельно. До основних цілей Стратегії віднесли мінімізацію загроз для суверенітету держави, інтеграцію України до Європейського Союзу та створення умов для вступу до НАТО. До такого стану подій призвели ряд чинників, зокрема: неефективність системи забезпечення національної безпеки, корупція, а також загрози у різних сферах: від економічної, енергетичної до енергетичної, інформаційної та кібербезпеки.

Також у Стратегії одним із ключових напрямів був напрям, що стосувався відновлення територіально цілісності України та ряд положень, що стосується війська та підготовки військових із урахуванням культури НАТО.

До пріоритетних напрямів – підготовка до вступу в ЄС та особливе партнерство з НАТО.

У даній Стратегії не зазначено механізмів її реалізації, проте вказано, що вона є основою для розроблення інших документів стратегічного значення, зокрема: Концепції розвитку сектору безпеки та оборони, Стратегії кібербезпеки, Воєнної доктрини [7].

Стратегія національної безпеки 2020 року «Безпека людини – безпека країни» спрямована на забезпечення прав та свобод громадян у внутрішньому середовищі. Щодо зовнішнього середовища, то актуалізується напрям недо-

пущення ескалації конфлікту з Росією. Продовжується аналіз напрямів співпраці для набуття повноправного членства у ЄС. На цьому фоні розглядаються важливі проблеми, які мають характер глобальний і стосуються екологічної безпеки, поширення коронавірусної хвороби (COVID -19) та ін.

У цьому документі серед стратегічних цілей – членство в ЄС та НАТО та співпраця із рядом європейських країн, таких, як Франція та Німеччина, а також із США.

Оскільки у назві Стратегії є поняття «безпека людини», то це відображається у необхідності забезпечення прав та свобод громадян, зокрема це стосується створення робочих місць та модернізації освіти, в тому числі і створення ряду освітніх стандартів, забезпечення рівності чоловіків та жінок у реалізації їхнього потенціалу, забезпечення осіб із інвалідністю рівних прав, в цілому забезпечення добробуту населення.

В цілому дана Стратегія є основою для розроблення інших безпекових документів: Стратегії людського розвитку, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії енергетичної безпеки, Стратегії кібербезпеки та ін. [8].

Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/22 була введена в дію Стратегія забезпечення державної безпеки. Окреслені межі дії Стратегії – до 2025 р. Особливістю Стратегії є те, що окрім звичних положень значно більше уваги приділяється

загрозам державної безпеки, зокрема з боку Російської Федерації щодо тимчасово окупованих територій. Водночас ряд положень стосуються забезпечення умов для розвитку держави та удосконалення законодавства з урахуванням стандартів безпеки та НАТО [9].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що кожна редакція Стратегії національної безпеки має як спільні, так і відмінні риси. Спільне те, що враховуються ризики та загрози, як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі, аналізуються глобальні проблеми та їхній вплив на українські реалії. Проте, відмінне полягає у тому, що кожна Стратегія намагається враховувати суспільний контекст, виокремлювати основне на час дії Стратегії. З часу прийняття Стратегії національної безпеки 2007 року не покращилася демографічна ситуація, зокрема погіршилися прогнози у постарінні населення, знижується рівень народжуваності, зростає рівень смертності, також міграційні рухи стали інтенсивнішими. Через війну поглибилися економічна, енергетична, екологічна та інші кризи.

Розробка Стратегій національної безпеки постає комплексним документом, у якому концептуалізуються актуальні напрями розвитку держави та суспільства у визначений період. Ймовірно, що наступні розвідки ґрунтуватимуться на вивченні інших Стратегій, які визначатимуть пріоритетні напрями розвитку державної політики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. К.: НІСД, 2015. 58 с.
2. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені В. Стуса*. 2023. № 2. С. 66–74
3. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник. Г. П. Ситник, М. Г. Орел; за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
4. Тосько Р.Р. Застосування методики swot-аналізу для формування стратегії зміцнення національної безпеки в сфері державної безпеки. *Молодий вчений*. 2016. № 4. С. 337–340.
5. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
6. Указ Президента України. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється». *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text>

7. Указ Президента України №287/2015. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>

8. Указ Президента України №392/2020. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

9. Указ Президента України №56/2022. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

REFERENCES:

1. Reznikova O. O., Tsiukalo V. Yu., Palyvoda V. O., Dromov S. V., Somin S. V. (2015). Kontseptualni zasady rozvytku systemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy : analitychna dopovid [Conceptual principles of the development of the system of ensuring national security of Ukraine : analytical report]. K.: NISD. 58 s. [in Ukrainian].

2. Turchenko O. H., Hrusenko Yu. I. (2023). Natsionalna bezpeka i derzhavna bezpeka: polivariantnist vyznachennia ta spivvidnoshennia [National security and state security: multivariate definition and relationship]. *Pravnychy chasopys Donetskooho natsionalnoho universytetu imeni V. Stusa*. № 2. P. 66-74 [in Ukrainian].

3. Sytnyk H. P., Orel M. H. (2021). Natsionalna bezpeka v konteksti yevropeiskoi intehtratsii Ukrainy: pidruchnyk [National security in the context of the European integration of Ukraine: a textbook]. Kyiv: Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom. 372 s. [in Ukrainian].

4. Tosko R. R. (2016). Zastosuvannia metodyky swot-analizu dlia formuvannia stratehii zmitsnennia natsionalnoi bezpeky v sferi derzhavnoi bezpeky [Application of swot-analysis methodology to form a strategy for strengthening national security in the sphere of state security]. *Molody vchenyi*. № 4. P. 337-340 [in Ukrainian].

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2018). Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» № 2469-VIII vid 21.06. 2018 r. [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" No. 2469-VIII dated June 21, 2018]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Ukaz Prezydenta Ukrainy. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Ukraina u sviti, shcho zmyniuietsia» [Decree of the President of Ukraine. National Security Strategy of Ukraine "Ukraine in a Changing World"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text> [in Ukrainian].

7. President of Ukraine (2015). Ukaz Prezydenta Ukrainy №287/2015. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine No. 287/2015. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 6, 2015 "On the National Security Strategy of Ukraine"]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> [in Ukrainian].

8. President of Ukraine (2020). Ukaz Prezydenta Ukrainy №392/2020. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine No. 392/2020. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine"]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].

9. President of Ukraine (2022). Ukaz Prezydenta Ukrainy №56/2022. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 hrudnia 2021 roku «Pro Stratehiiu zabezpechennia derzhavnoi bezpeky» [Decree of the President of Ukraine No. 56/2022. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 30, 2021 "On the Strategy for Ensuring State Security"]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> [in Ukrainian].

УДК 351.862.4:342.9.072.22(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-3-3>

АНТИКОРУПЦІЙНІ ОРГАНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Майко Тетяна Степанівна,

кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-0379-3056

Грушко Ірина Ігорівна,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8444-4706

Стрелков Владислав Володимирович,

Ph. D., старший викладач кафедри національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8436-3260

У статті з'ясовано роль антикорупційних органів у системі забезпечення національної безпеки України. Висвітлюється сутність антикорупційної системи як сукупності різнорівневих інституцій, спрямованих на боротьбу з корупцією. Розглядаються функції антикорупційних та залучених урядових органів, а також їхня взаємодія для забезпечення ефективності системи. Особлива увага приділяється ролі органів протидії корупції у підвищенні довіри громадян до владних структур, ефективному використанню державних ресурсів та запобіганню зовнішньому впливу через корупцію.

У статті проаналізовано вплив корупції на національну безпеку, акцентовано увагу, що корупція в державному управлінні та особливо у військовій сфері підриває національну безпеку, створюючи загрози для стабільності держави та життя її громадян. Особливу увагу приділено ефективності роботи антикорупційних органів, статистиці розслідувань та вирокам, а також викликам, з якими стикаються ці органи в процесі своєї діяльності.

Запропоновано конкретні заходи для підвищення ефективності антикорупційних зусиль, включно з незалежною діяльністю від політичного впливу, міжвідомчу координацію, підвищення кваліфікації персоналу, впровадження технологічних інновацій, активне залучення громадянського суспільства та вдосконалення законодавчої бази. Акцентовано увагу, що лише через системний підхід та співпрацю державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародної спільноти можна подолати корупцію та забезпечити стабільний розвиток України.

Висновки статті підкреслюють, що ефективна антикорупційна система є важливою передумовою для сталого розвитку країни, підвищення довіри громадян до державних інституцій та покращення міжнародного іміджу України. Наголошують, що робота антикорупційних органів потребує постійного вдосконалення та координації між різними інституціями, активної участі громадянського суспільства та міжнародного співробітництва, що дозволить підвищити ефективність боротьби з корупцією та забезпечити національну безпеку України.

Ключові слова: корупція, антикорупційні органи, антикорупційна система, національна безпека, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд, державне управління.

Maiko Tetiana, Hrushko Iryna, Strelkov Vladyslav. Anti-corruption bodies in the system of ensuring national security of Ukraine

The article explores the role of anti-corruption bodies in ensuring Ukraine's national security. It elucidates the essence of the anti-corruption system as a combination of multi-level institutions aimed at combating corruption. The functions of anti-corruption and relevant government bodies are examined, along with their interaction to ensure system efficiency. Special attention is given to the role of anti-corruption bodies in fostering citizens' trust in governmental structures, effectively utilizing state resources, and preventing external influence through corruption.

The article analyzes the impact of corruption on national security, emphasizing that corruption in public administration and especially in the military sphere undermines national security, creating threats to the stability of the state and the lives of its citizens. Special focus is placed on the effectiveness of anti-corruption bodies' work, investigation statistics, verdicts, and challenges faced by these bodies in their activities.

Concrete measures are proposed to enhance the effectiveness of anti-corruption efforts, including independent operation free from political influence, interagency coordination, personnel qualification enhancement, technological innovation implementation, active engagement of civil society, and legislative framework improvement. It is emphasized that only through a systematic approach and cooperation among state institutions, civil society, and the international community can corruption be overcome and Ukraine's stable development ensured.

The conclusions underscore that an effective anti-corruption system is a crucial prerequisite for the country's sustainable development, increased trust of citizens in governmental institutions, and improvement of Ukraine's international image. It is emphasized that the work of anti-corruption bodies requires constant improvement and coordination among various institutions, active participation of civil society, and international cooperation to enhance the effectiveness of anti-corruption efforts and ensure Ukraine's national security.

Key words: *Corruption, anti-corruption bodies, anti-corruption system, national security, National Agency for Corruption Prevention, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, High Anti-Corruption Court, public administration.*

Вступ. Корупція є однією з найсерйозніших політичних та соціальних проблем в Україні, яка підриває національну безпеку та створює значні загрози для стабільності держави. Корупція не лише знижує ефективність роботи державних інституцій, але й негативно впливає на економічний розвиток, соціальну справедливість і довіру громадян до влади. Особливо критичною ця проблема стає в умовах військової агресії, коли кожна помилка та нечесний вчинок можуть коштувати життів. Впливові міжнародні організації постійно звертають увагу на проблему корупції як на головну перешкоду для отримання інвестицій та інтеграції у міжнародні структури.

Зважаючи на високий рівень корупції в Україні, роль антикорупційних органів є надзвичайно важливою для відновлення довіри громадян до державних інституцій, залучення міжнародної підтримки та забезпечення сталого розвитку країни. Від їхньої ефективності залежить не лише внутрішня стабільність держави, але й її здатність протистояти зовнішнім загрозам, зберігати міжнародний авторитет та сприяти економічному зростанню.

Матеріали та методи. Дослідження проводилось на основі аналізу нормативно-правових документів, стратегічних планів, наукових досліджень, статистичних матеріалів та експертних висновків. Проведено аналіз офіційних даних Єдиного державного реєстру судових рішень щодо корупційних кримінальних правопорушень, що дало можливість визначити стан боротьби з корупцією уповноваженими органами.

Результати. Подолання корупції є складним процесом і передбачає створення антикорупційних органів і впровадження спеціальних інструментів для підвищення прозорості та підзвітності держави. Вони створюються з метою систематичної протидії корупційним діям на всіх рівнях влади та у різних сферах суспільного життя. Створення спеціалізованих антикорупційних органів є визнаною міжнародною практикою і передбачено другим Розділом Конвенції ООН проти корупції як один з основних заходів запобігання корупції.

Питання запобігання корупції в нашій країні та розбудови доброчесності є ключовими для міжнародних партнерів.

Успішність антикорупційних реформ на пряму впливає на перспективи вступу України до ЄС та НАТО, а також на рівень довіри міжнародних партнерів, що, в свою чергу, визначає обсяги економічної та військової підтримки. Крім цього, міжнародний досвід показав, що для країн, де корупція є системною проблемою, створення нових антикорупційних органів є ефективнішим і швидшим підходом, ніж реформування наявних структур. Україна також прийняла цей шлях, здійснивши масштабні реформи в антикорупційній сфері.

У 2014 році було прийнято Закон України «Про запобігання корупції», який визначив основні напрямки розвитку державної антикорупційної стратегії і створив законодавчу базу для формування її інституційної структури. Було створено профільні структури, які займаються боротьбою з корупцією в Україні.

Одним із перших новостворених органів стало Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) створене в березні 2015 року, проте розпочало свою діяльність у 2016 році. Впровадження даного органу було однією з умов отримання Україною безвізового режиму з ЄС. Воно займається перевіркою декларацій, поданих державними службовцями, розкриттям інформації про факти корупції або зловживання посадою, а також розробленням проєктів Антикорупційної політики. Метою створення НАЗК є організація роботи з запобігання вчиненню корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень шляхом виявлення та усунення чинників, які сприяють їх виникненню. НАЗК здійснює контроль за дотриманням антикорупційних правил чиновниками, політиками та політичними партіями, працює з викривачами корупції та реалізує комплексний підхід до попередження і боротьби з корупцією.

Іншим важливим органом у боротьбі з корупцією стало Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), створене у квітні 2015 році. НАБУ – це правоохоронний орган із широкими повноваженнями, відповідальний за попередження, виявлення, припинення і розкриття

корупційних кримінальних правопорушень. Однією з особливостей НАБУ є його здатність розслідувати справи проти високопосадовців, в тому числі чинної влади.

22 вересня 2015 року створена Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), яка була підрозділом Офісу генпрокурора України, а з 21 березня 2024 року, розпочала роботу як окрема юридична особа. Вона здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування НАБУ; підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; представляє інтересів громадян або держави в суді щодо злочинів, пов'язаних з корупцією а також представляє інтереси держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Вищий антикорупційний суд України (ВАКС) розпочав роботу найпізніше – 5 вересня 2019 року. Створення цього суду було однією з ключових вимог Міжнародного валютного фонду для продовження співпраці з Україною. Вищий антикорупційний суд (ВАКС) розглядає справи про корупційні злочини, які розслідувало НАБУ, і виступає як суд першої та апеляційної інстанцій. Перелік справ, що розглядає ВАКС, схожий із тими, що розслідує НАБУ, і включає корупцію, розкрадання державного майна, зловживання владою або службовим становищем, нецільове використання бюджетних коштів, підкуп аудитора, нотаріуса, оцінювача. Під час повномасштабної війни Суд арештовує і передає у власність держави активи російських олігархів та колаборантів.

У зв'язку з потребою у вдосконаленні механізмів виявлення та розшуку незаконно виведених активів за межі України внаслідок здійснення корупційних та інших злочинів, необхідністю запровадження прозорих та ефективних механізмів управління арештованими активами, а також міжнародними зобов'язаннями України 24 лютого 2016 року запрацювало Агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА).

Повна назва – Національне агентство України з питань виявлення розшуку та управління активами одержаними від корупційних та інших злочинів. АРМА за своїм змістом, за обсягом функцій і правовим статусом не має аналогів у системі органів державної влади в Україні. Вона є унікальним органом, що поєднує функції виявлення, розшуку та управління активами, що дає змогу забезпечити ефективну боротьбу з корупцією та іншими злочинами на національному рівні, а також сприяти виконанню міжнародних зобов'язань держави. АРМА створено за аналогом установ з повернення та управління активами, які успішно функціонують у державах-членах ЄС відповідно до рішення Ради Європейського Союзу № 2007/845/JHA від 06 грудня 2007 року та інших актів права ЄС [1].

Для ефективної боротьби з корупцією на всіх рівнях та на всій території України залучені крім спеціалізованих антикорупційних органів й інші державні інституції. Основна відмінність між ними полягає в спеціалізації. Антикорупційні органи зосереджуються на формуванні та моніторингу антикорупційної політики, розслідуванні та розгляді корупційних справ, що стосуються високопосадовців та великих сум коштів. В той час як інші залучені органи не сфокусовані виключно на корупції, а розслідують ширше коло кримінальних правопорушень. Разом ці інституції складають систему антикорупційних органів в Україні.

Систему антикорупційних органів України слід оцінювати з огляду на їх функціональність:

Превентивну функцію, що полягає в формуванні політики запобігання корупції здійснює НАЗК та залучені органи: Верховна рада України (приймає Закон про Антикорупційну стратегію та проводить тематичні парламентські слухання, антикорупційну експертизу законопроектів); Кабінет Міністрів України (КМУ) (затверджує Державну програму з виконання Антикорупційної стратегії); Міністерство юстиції України (МЮУ) (проводить антикорупційну експертизу нормативно-правових актів, крім проектів законів) [2].

Оперативну функцію через розслідування корупційних правопорушень здійснюють НАБУ, САП та АРМА, залученими органами є: Національна поліція (розслідує більшість корупційних злочинів, що не належать до компетенції НАБУ та ДБР); Державне бюро розслідувань (ДБР) (розслідує окремі корупційні злочини, що вчинені правоохоронцями та організованими групами) Служба безпеки України (СБУ) (проводить оперативно-розшукову діяльність, у корупційних злочинах); Органи прокуратури (здійснюють процесуальне керівництво та підтримують обвинувачення в загальних судах у справах НП, ДБР, СБУ).

Судова функція – притягнення до відповідальності є у компетенції ВАКС, та загальних судів (розглядають кримінальні провадження про корупційні злочини, які розслідували НП, ДБР, СБУ, розглядають справи за адміністративними протоколами, складеними НАЗК та Нацполіцією та здійснюють розгляд справ про притягнення до цивільно-правової відповідальності за корупційні правопорушення) [2].

Про ефективність органів, що протидіють корупції, можна судити із результатів дослідження «Спроможні, ефективні й незалежні: аналіз антикорорганів» яке охопило період з серпня 2020 року по червень 2023 року. Методологія дослідження була розроблена з урахуванням основних підходів Національної системи доброчесності, яку створила та впровадила міжнародна антикорупційна мережа Transparency International. Антикорупційні органи, включаючи НАЗК, НАБУ, САП, АРМА та ВАКС, оцінювалися за п'ятибальною шкалою, де 5 означає найвищий бал, а 1 – найнижчий.

За результатами дослідження інституції отримали такі оцінки:

ВАКС – 4,6 бала (у 2020 році – 4,0 бала)

САП – 3,5 бала (у 2020 році – 3,3 бала)

НАБУ – 4,3 бала (у 2020 році – 3,6 бала)

НАЗК – 3,7 бала (у 2020 році – 3,3; у оцінці 2021 року – 3,6 бала)

АРМА – 3,4 бала (у 2020 році – 3,0 бала)

При цьому зі 103 рекомендацій, наданих у дослідженні 2020 року, були виконані 23, частково виконані 36, а зовсім не виконані 41 [3].

Попри те, що результати досліджень показують успіхи в роботі антикорупційних органів і зменшення рівня топ-корупції в країні, результати діяльності НАБУ, САП та ВАКС поки що не задовольняють українців і міжнародних партнерів. Це очікувано, оскільки процес формування антикорупційної інфраструктури в Україні ще триває, і відповідальні органи не можуть працювати на повну потужність.

Наприклад, Спеціалізована антикорупційна прокуратура донедавна була лише підрозділом Офісу Генерального прокурора і лише недавно стала автономною. Це нерідко призводило до втрати важливих речових доказів у резонансних справах. Антикорупційне бюро також зіткнулося з труднощами: усю топ-корупцію в країні повинні були розслідувати лише 250 детективів, оскільки законодавство не дозволяло збільшити їх штат. Наприкінці 2023 року Верховна Рада вирішила цю проблему, дозволивши розширити НАБУ на 300 осіб протягом трьох років.

Центр громадського контролю і монітору наголошує, що для остаточного становлення антикорупційної інфраструктури потрібно зробити ще кілька кроків. Зокрема, необхідно створити автономну експертну установу при НАБУ та ухвалити закон про раціоналізацію Вищого антикорупційного суду. Цей закон дозволить розглядати корупційні справи одним суддею замість колегії з трьох суддів [4]. Варто зазначити, що ухвалення цього закону є однією з вимог Міжнародного валютного фонду на 2024 рік.

Із початку роботи НАЗК, НАБУ, САП, ВАКС і АРМА суспільство очікувало від них максимально швидких результатів. Однак створення антикорупційних органів, навіть за наявності добре виписаного законодавства, не гарантує їхню ефективну роботу з самого початку. У процесі їхньої діяльності майже завжди виникають уроки, які потрібно вивчати і відповідно вдосконалювати правову рамку діяльності цих органів.

Оскільки ці органи створювалися і запускалися в різний час, за різних політичних та суспільних обставин, їхня синхронізація між собою та з іншими важливими відомствами затримувалася і не завжди була гладкою. Така система може працювати ефективно лише за умови повної взаємодії та абсолютної незалежності від владного апарату, представників якого вона має контролювати і карати за необхідності. Для цього потрібні висококваліфіковані та незалежні від політичних впливів кадри, а також правові гарантії їхньої незалежності [5].

Економічна Правда провела аналіз відкритих даних Єдиного державного реєстру судових рішень та статистичної інформації щодо кримінальних проваджень Офісу генерального прокурора. За вісім місяців 2023 року було зареєстровано 11,6 тисяч кримінальних проваджень, пов'язаних із корупцією. Однак, лише 25-35% цих справ доходять до суду, і менше половини з них завершуються вироком. Хоча кількість вироків зростає, більшість з них стосуються дрібних порушень, зокрема, підкupu поліцейських водіями, що зазвичай карається штрафом у 17 тисяч гривень (заслуга в покращенні статистики – нагрудні боді-камери у правоохоронців) [6]. Якщо виключити ці випадки, загальна тенденція вироків буде спадаючою.

Ситуація ще більше ускладнюється, якщо розглянути лише вищих посадовців, таких як судді, прокурори, народні депутати та міністри. Вироків щодо цієї категорії набагато менше, близько 15-20 на рік, і навіть ці вирокі часто є м'якими або скасованими в апеляційних інстанціях. Це свідчить про недостатню боротьбу з корупцією на високих рівнях влади або про те, що статистика спотворюється за рахунок дрібних порушень.

Аналіз показує, що за статтею 368 ККУ (одержання неправомірної вигоди) у майже половині випадків посадовці вищої та середньої ланок уникають покарання. На противагу цьому, чиновники нижчої ланки у 80% випадків визнаються винними. Однак, нові анти-

корупційні органи, такі як НАБУ, САП і ВАКС, демонструють більш рівномірний підхід до справ різних рівнів посадовців, на відміну від судів загальної юрисдикції [6]. Отже, бачимо поступове покращення у боротьбі з корупцією завдяки новим інституціям.

Для підвищення ефективності антикорупційних зусиль органів протидії корупції необхідно реалізувати низку конкретних заходів. Перш за все, важливо забезпечити незалежність антикорупційних органів шляхом внесення поправок до законодавства для захисту їх від політичного впливу та запровадження прозорих процедур відбору і призначення керівництва із залученням міжнародних експертів та громадських організацій. Зміцнення інституційної співпраці між НАЗК, НАБУ, САП, АРМА, і ВАКС можливе через створення міжвідомчої координаційної ради та впровадження ефективних механізмів обміну інформацією і даними між антикорупційними органами та правоохоронними структурами.

Підвищення кваліфікації персоналу антикорупційних органів можна досягти шляхом організації регулярних тренінгів і навчальних програм, а також створення програм стажування та обміну досвідом з антикорупційними органами інших країн. Впровадження технологічних інновацій, таких як сучасні аналітичні системи для моніторингу та виявлення корупційних схем і вдосконалення системи електронного декларування активів посадовців з автоматичним аналізом та перевіркою даних, також сприятиме підвищенню ефективності.

Залучення громадянського суспільства є ключовим аспектом успішної антикорупційної політики. Створення платформ для активного залучення громадськості до моніторингу антикорупційної діяльності, зокрема через громадські ради при антикорупційних органах, а також проведення масштабних освітніх кампаній для підвищення обізнаності громадян про антикорупційні механізми та можливості повідомлення про корупційні правопорушення, допоможе підвищити прозорість і підзвітність влади.

Необхідно вдосконалити законодавчу базу, та ухвалити закон про раціоналізацію Вищого антикорупційного суду, що дозволить розглядати корупційні справи одним суддею замість колегії, та внесення змін до законодавства для посилення відповідальності за корупційні злочини, включаючи збільшення строків покарання та розширення переліку корупційних правопорушень. Підвищення прозорості та підзвітності можна досягти шляхом зобов'язання антикорупційних органів регулярно публікувати звіти про свою діяльність та досягнення і запровадження механізмів незалежного аудиту та оцінки ефективності антикорупційних органів із залученням міжнародних експертів.

Зміцнення матеріально-технічної бази антикорупційних органів включає забезпечення достатнього фінансування для належного виконання їхніх функцій та підвищення рівня технічного оснащення, доступ до сучасних технологій та засобів зв'язку. Реалізація цих заходів допоможе створити більш ефективну та прозору систему протидії корупції, сприяючи зміцненню національної безпеки України

Висновки. Антикорупційні органи відіграють ключову роль у системі забезпечення національної безпеки України. Їхня ефективна діяльність є важливим чинником у зміцненні довіри громадян до державних інституцій та забезпеченні стабільності й розвитку країни. Створення таких органів, як НАБУ, САП, АРМА, НАЗК і ВАКС, стало значним кроком у боротьбі з корупцією на найвищих рівнях влади, що безпосередньо впливає на національну безпеку.

Важливою складовою успішної антикорупційної політики є активне залучення громадян до процесу боротьби з корупцією. Громадянське суспільство може виступати як потужний контрольний механізм, сприяючи виявленню корупційних дій та підвищуючи підзвітність влади. Освітні кампанії та програми, спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо корупції та її наслідків, допомагають формувати нетерпимість до корупційних практик та активізують громадянську участь у антикорупційних заходах.

Однак для досягнення повної ефективності антикорупційні органи повинні мати повну незалежність від політичного впливу та забезпечуватися кваліфікованими кадрами. Необхідно постійно вдосконалювати законодавчу базу та механізми взаємодії між різними антикорупційними органами та іншими державними структурами. Зміцнення співпраці з міжнародними організаціями та обмін досвідом з іншими краї-

нами також є важливим для підвищення ефективності антикорупційних заходів.

Успішна антикорупційна політика сприятиме зміцненню національної безпеки України, підвищенню рівня довіри громадян до держави та створенню стабільного та процвітаючого суспільства. Активна участь громадян, прозорість та підзвітність влади, а також непохитна незалежність антикорупційних органів є ключовими компонентами цієї політики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Місія. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів – arma.gov.ua. URL: <https://arma.gov.ua/mission> (дата звернення: 14.05.2024).
2. Антикорупційна система в Україні. *Офіс доброчесності НАЗК*. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/antykoruptsiyna-systema-v-ukrayini> (дата звернення: 10.05.2024).
3. Спроможні, ефективні й незалежні: аналіз антикорорганів. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/research/spromozhni-efektyvni-j-nezalezhni-analiz-antykoruptsiynyh-organiv/> (дата звернення: 07.05.2024).
4. Корупція під час війни. Хто винен та як запобігти?. Центр громадського моніторингу та контролю. URL: <https://naglyad.org/uk/2024/04/16/koruptsiya-pid-chas-vijni-hto-vinen-ta-yak-zapobigti/> (дата звернення: 15.05.2024).
5. Що гальмує роботу антикорупційної системи? *Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/news/shho-galmuye-robotu-antykoruptsijnoyi-systemy/> (дата звернення: 17.05.2024).
6. Економічна правда. Чи стали під час війни краще боротися з корупцією?. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/09/21/704589/> (дата звернення: 14.06.2024).

REFERENCES:

1. ARMA (2024). Misiia. Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyivlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv [Mission. National Agency of Ukraine for detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes]. Retrieved from: <https://arma.gov.ua/mission> [in Ukrainian].
2. Ofis dobrochesnosti NAZK (2024). Antykoruptsiina systema v Ukraini [Anti-corruption system in Ukraine]. Retrieved from: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/antykoruptsiyna-systema-v-ukrayini> [in Ukrainian].
3. Transparency International Ukraine (2023). Spromozhni, efektyvni y nezalezhni: analiz antykororhaniv [Capable, effective and independent: an analysis of anti-corporeal bodies]. Retrieved from: <https://ti-ukraine.org/research/spromozhni-efektyvni-j-nezalezhni-analiz-antykoruptsiynyh-organiv/> [in Ukrainian].
4. Center for public monitoring and control (2024). Koruptsiia pid chas viiny. Khto vynen ta yak zapobihty? [Corruption during the war. Who is to blame and how to prevent?]. Retrieved from: <https://naglyad.org/uk/2024/04/16/koruptsiya-pid-chas-vijni-hto-vinen-ta-yak-zapobigti/> [in Ukrainian].
5. Ryzhenko K. (2023). Shcho halmuie robotu antykoruptsiinoi systemy? [What slows down the work of the anti-corruption system?]. Retrieved from: <https://ti-ukraine.org/news/shho-galmuye-robotu-antykoruptsijnoyi-systemy/> [in Ukrainian].
6. Ekonomichna pravda (2023). Chy staly pid chas viiny krashche borotysia z koruptsiieiu? [Did they become better at fighting corruption during the war?]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/09/21/704589/> [in Ukrainian].

УДК 316.485.26:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-3-4>

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ніколаєнко Наталія Олександрівна,

доктор політичних наук, професор,

в.о. завідувача кафедри національної безпеки та політичного аналізу,

керівник Навчально-наукового центру дослідження

гібридних загроз національної безпеки на Півдні України

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID ID: 0000-0002-2558-4749

Шуляк Світлана Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри національної безпеки та політичного аналізу

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID ID: 0000-0003-1447-8665

В статті розкрито суть теоретико-методологічних засад дослідження проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів; з'ясовано та окреслено основні стадії посткомуністичної трансформації як нового типу процесу суспільно-політичних перетворень; визначено сучасні проблеми державотворення впродовж 2014–2022 рр. в умовах російської агресії.

Зазначено, що в сучасних умовах трансформаційні процеси в Україні відбуваються в умовах російської агресії. Наразі одночасно відбуваються процеси трансформації політичної системи, державотворення, побудови політичної нації і повномасштабна війна на території Української держави. Виходячи з вищевикладеного та необхідності вибору ефективної моделі розвитку держави та з метою сприяння становленню громадянського суспільства, постає гостра потреба в дослідженні проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів України.

Автори зауважують, що більшість внутрішньополітичних проблем сучасної України продукуються політичною елітою, яка не спроможна реагувати своєчасно на виклики часу, використовує фінансові, медійні активи лише задля подальшого збагачення.

Дисбаланс влади, корумпована та непрофесійна армія, некомпетентні правоохоронні органи визначили результативність дій російської влади щодо анексії Криму та захоплення східних областей України. Події російсько-української війни, починаючи з 2014 року, суттєво вплинули не лише на національну безпеку України та світу, а й викликали більш масштабні та глибинні реформи органів влади Української держави. Власне в цей період відбуваються структурні зміни в організації державної влади, реформування безпекового сектору, зміни в світогляді громадян.

Ключові слова: національна безпека, політична трансформація, політичні інститути, зацікавлені групи, інтерес, представництво, політичні процеси, демократичний транзит, політична комунікація, взаємодія з органами влади та управління, інституціоналізація, політико-правова регламентація, стабілізація політичної системи

Nikolaienko Nataliya, Shuliak Svitlana. The main tendencies of the process of transformation of state and political institutions in Ukraine under the conditions of the russian-ukrainian war

The article reveals the essence of the theoretical and methodological foundations of the study of the problems of transformation of modern political and state institutions; clarifies and outlines the main stages of post-communist transformation as a new type of process of socio-political transformations; identifies the current problems of state-building in 2014–2022 in the context of russian aggression.

It is noted that in modern conditions, transformation processes in Ukraine are taking place

in the context of russian aggression. At present, the processes of transformation of the political system, state-building, building a political nation and a full-scale war on the territory of the Ukrainian state are taking place simultaneously. Based on the above and the need to choose an effective model of state development and to promote the formation of civil society, there is an urgent need to study the problems of transformation of modern political and state institutions in Ukraine.

The authors note that most of the internal political problems of modern Ukraine are produced by the political elite, which is unable to respond in a timely manner to the challenges of the times, and uses financial and media assets of the state for further enrichment.

An imbalance of power, a corrupt and unprofessional army, and incompetent law enforcement agencies determined the effectiveness of the russian authorities' actions to annex Crimea and seize the eastern regions of Ukraine. The events of the russian-ukrainian war since 2014 have had a significant impact not only on the national security of Ukraine and the world, but also triggered wider and deeper reforms of the Ukrainian government. It is during this period that structural changes in the organisation of state power, reform of the security sector, and changes in the outlook of citizens is taking place.

Key words: *national security, political transformation, political institutions, interest groups, interest, representation, political processes, democratic transformation, political communication, interaction with government and administration, institutionalisation, political and legal regulation, stabilisation of the political system.*

Актуальність дослідження. Після відновлення своєї незалежності у 1991 р. Україна вступила на шлях побудови соціально-правової, демократичної держави з розвинутим громадянським суспільством. Однак на цьому шляху, окрім здобутків, проявились також значні втрати вітчизняного державотворення, зумовлені не лише складністю та історичною довготривалістю трансформаційного процесу розбудови Української держави, а й недоліками публічного управління у вирішенні кардинальних проблем суспільного життя.

В сучасних умовах трансформаційні процеси в Україні відбуваються в умовах російської агресії. Наразі одночасно відбуваються процеси трансформації політичної системи, державотворення, побудови політичної нації та повномасштабна війна на території Української держави. Виходячи з вищевикладеного, з метою необхідності вибору ефективної моделі розвитку держави та сприяння становленню громадянського суспільства, постає гостра потреба в дослідженні проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів України.

Дослідження особливостей посткомуністичної трансформації в Україні та проблем державотворення є на думку авторів, дуже доречним і актуальним в межах теоретико-методологічних проблем та завдань національної безпеки на сучасному етапі суспільного розвитку.

Актуальність дослідження також полягає в об'єктивності вивчення складного і суперечливого розвитку трансформацій, з'ясуванні, позитивних та негативних аспектів зазначеного процесу, а також встановленні причин прорахунків, що особливо важливо зараз, коли в Україні розробляється новий курс внутрішньої та зовнішньої політики, а також вирішується подальший розвиток Української держави.

Метою статті є аналіз сутті проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів, окреслення основних стадій посткомуністичної трансформації як нового типу процесу суспільно-політичних перетворень; визначення сучасних проблем державотворення впродовж 2014–2022 рр. в умовах російської агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпад Радянського Союзу сприяв появі нових незалежних держав на теренах колишніх радянських республік. З 24 серпня 1991 р. державну незалежність здобула і Україна, в якій, як і в інших радянських республіках, розпочався процес формування нових державних структур та соціально-економічних відносин на основі демократичних цінностей.

В нових умовах актуалізувалися проблеми створення нових державних інститутів влади, формування їх легітимності, інститутів громадянського суспільства,

захисту приватної власності та дотримання прав і свобод людини. Результат посткомуністичної трансформації визначався як процес формування незалежної, суверенної, демократичної, соціально-правової держави – України, створення базових інститутів держави і суспільства та взаємовідносин між ними.

Формально трансформаційні процеси в державі передбачають панування загально визнаних демократичних цінностей, формування демократичних інститутів, об'єктивних і незалежних засобів масової інформації, незалежної судової системи та багатопартійності. Але, як свідчить реальна політична практика новітньої України, переважна більшість цих цінностей залишається лише побажаннями. Тому в Україні трансформаційні перетворювання, за відсутності істинно демократичних передумов: економічних, культурних та правових, здійснюються державою і державними структурами, політичними лідерами та правлячою елітою [4, с. 157].

Основні тенденції процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні після серпня 1991 р. розвивається подвійно.

З одного боку, йде процес формування і становлення, а також своєрідний розвиток держави і владних установ та структур, політичних інститутів і зародків інститутів громадянського суспільства. Взаємодії або протистояння цих суб'єктів внутрішньої політики створюють одну частину зазначеного процесу. Другу частину сучасного трансформаційного процесу в Україні характеризують умови, в яких діють політичні актори українського суспільства. До гострих соціально-економічних проблем, з якими влада не здатна впоратися вже біля двох десятків років, з кожною загальнонаціональною політичною кампанією (президентських і парламентських виборів) додаються проблеми культурного, міжнаціонального і релігійного ґатунку [6, с. 31].

Слід зауважити, що більшість внутрішньополітичних проблем сучасної України продукуються політичною елітою, яка не спроможна реагувати своєчасно

на виклики часу, використовує фінансові, медійні активи лише задля подальшого збагачення.

Автори погоджуються з тим, що 2004 рік сприймається як початок нового великого перелому в українській суспільній політичній історії. Центральною ланкою політичного процесу у 2004 році безперечно можна назвати акцію протесту громадян Української держави проти фальсифікації результатів виборів президента України напередодні повторного голосування, яка отримала назву «Помаранчевої революції». Акція, яка відбулася в Києві, проходила на майдані Незалежності, вулиці Хрещатик, території перед комплексом будівель Адміністрації Президента, біля приміщення Верховної Ради та цілого ряду інших місць Києва. Вона зібрала надзвичайно велику кількість народу [9, с. 22].

Аналіз трансформаційних процесів в Україні дозволив виокремити такі його особливості: 1) «дилема одночасності», яка передбачає необхідність корінних змін як у сфері політики, так і в інших сферах суспільного життя; 2) необхідність формування середнього класу як рушійної сили демократичних процесів; 3) поступова зміна політичної еліти, яка ще перебуває при владі; 4) збереження у суспільній думці «посттоталітарного синдрому» [8, с. 404–405].

Таким чином, аналіз процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні надає можливість визначити основні його тенденції.

По-перше, власне процес трансформації державницької, соціально-економічної та політичної систем, що розпочався на зламі 1980–1990-х років, створив умови для формування Української держави.

По-друге, відбувся процес зміцнення і легітимації нових, демократичних інституцій, що в підсумку повинно було забезпечити успіх демократичної трансформації в цілому, в той же час, зазначений процес відбувався лише «фасадно», тобто зміна назв структур, без зміни сутності інститутів влади.

По-третє, з проголошенням незалежності в Україні не відбулося кардинальних якісних змін у системі владних інсти-

тутів, які б забезпечили незворотність демократичних перетворень і ефективність політичної системи.

Зберігаючи демократичний інституційний фасад, правлячі кола деформували реальний зміст інституту президентства, інституту парламентаризму та багатопартійності, що загальмувало демократичний транзит України в цілому [8, с. 406].

По-четверте, не дивлячись на те, що впродовж перших п'яти років незалежності була створена демократична конституційно-правова основа для діяльності органів державної влади, у вітчизняній державній практиці правові положення та норми часто політично змінювались, не виконувались і відверто порушувались, що позначилося на ефективності функціонування органів державної влади

По-п'яте, з переходом України до ринкових відносин статусна диференціація суспільства привела до певного дисбалансу. Наростаюча економічна нерівність в суспільстві, викликана перерозподілом державної власності через приватизацію та акціонування, входження в життя інституту приватної власності зумовили формування різних інтересів, у тому числі політичних, які почали самоорганізовуватися шляхом створення, об'єднання в партії та партійні блоки («Наша Україна», «Громада-Батьківщина», «Наша Україна – Народна самооборона», «Партія регіонів», «Блок Юлії Тимошенко», «Народний фронт» та ін.). Кожна з цих партійних структур, представляла певні клани і угруповання, прагнула захопити більшу частку владних повноважень, особливо в умовах виборів.

По-шосте, відсутність логіки реформ, нерозуміння процесу реформування більшістю суспільства, а в підсумку – декларативний характер реформ і зневіра суспільства в успіху.

Як наслідок, катастрофічно посилилася недовіра до владних інститутів із боку українського суспільства, що, врешті-решт, привело до масштабних соціальних вибухів – Помаранчевої революції (2004 рік) та Євромай-

дану, Революції Гідності (осінь-зима 2013–2014 років). Попри революційний характер цих виступів і переформатування правлячого класу, процес реформування державно-владних інститутів в Україні відбувається складно і суперечливо [8, с. 407].

По-сьоме, соціально-економічні перетворення необхідно було здійснювати враховуючи національні інтереси, а не інтереси сформованих олігархічних груп.

Трансформаційні економічні перетворення в Україні спрямовувалися переважно на швидку трансформацію відносин власності. Та здійснювалося це, на жаль, за рахунок обмеження економічних і політичних прав громадян; спостерігалось падіння обсягів виробництва у всіх галузях економіки, зубожіння більшості населення, різке майнове розшарування, скорочення тривалості життя громадян. Приватизація не привела до структурної перебудови економіки й не створила широкого класу власників. Сформувалися закриті та напівзакриті власницькі клани, які захопили найбільш прибуткові і технічно оснащені підприємства і виробничі структури. У підсумку соціальна ціна економічних перетворень виявилася істотно вищою, ніж припускали ініціатори реформ: конституційні права й свободи людини були практично нереалізовані, відчутно скоротилася державна підтримка соціальної сфери, тоді як загальносвітовою тенденцією було розширення соціальних функцій держави. Економічна криза, гострі соціальні проблеми (масове безробіття, заробітна плата і пенсії не виплачувалися місяцями і т. ін.) примусили сотні тисяч українських громадян щорічно виїжджати за кордон (часто нелегально) в пошуках будь-якої роботи, щоб вижити [9, с. 27].

Концентрація основних структуроформуючих сфер економіки України під контролем декількох фінансово-промислових груп досягла критичного показника рівня олігархізації економіки і перевищила 70% [23]. 10 фінансово-політичних груп контролюють 80% економіки. Деякі галузі монополізовані на всі 100%. Структури, пов'язані

з Р. Ахметовим, контролюють 100% експорту електроенергії, понад 70% ринку теплової енергетики, структури Д. Фірташа – 100% титанової галузі та виробництва добрив [7].

По-восьме, високий протестний потенціал українського суспільства, який унеможлилював узурпацію влади головними суб'єктами політики, на відміну від РФ. Загострення внутрішньополітичного процесу в Україні 2004–2009 років стало причиною все більшої актуалізації громадянських і політичних прав і свобод, проведення чесних і прозорих виборів, реальних зрушень в демократизації суспільства.

Слушною є думка, що створення ефективних політичних інститутів громадянського суспільства має певну залежність від процесу формування та функціонування сучасної політичної еліти. На жаль, в Україні цей процес має нецивілізований характер, що дістав назву корпоративно-кланової олігархічної моделі володарювання. В Україні це поняття «клан» означає закритість групи, напівконспіративний характер зв'язків, корпоративну, нерідко антисуспільну орієнтацію її членів на підтримку «патронів». Говорити ж про стійку соціальну базу сучасної політичної еліти та лідерства з позицій розуміння громадянського суспільства та його інститутів поки ще зарано [6, с. 170–171].

Політичні партії створювалися і реєструвалися як організаційні структури, основна функція яких полягає в просуванні у владу або в збереженні у владі представників певних малих і великих бізнес-груп [11]. Партії стали структурами закритого типу. Більша частина українських партій – це, власне, не партії, а «бізнес-політичні проекти» [2].

Олігархи здійснюють свою владу через фінансовані ними політичні партії та окремих політиків. Частина із них переросла регіональний рівень, поширивши свої інтереси на всю Україну (Р. Ахметов, І. Коломойський, брати Ігор та Григорій Суркіси, П. Порошенко, В. Новинський тощо), частина залишилася регіональними гравцями (О. Ярославський,

С. Тарута тощо). Основні інтереси українських олігархів зосереджені навколо нафтогазового та вугільного ринку, електроенергетики, ЖКГ, металургії, хімічної промисловості. Олігархи можуть здійснювати свою владу безпосередньо, обираючись депутатами (С. Львовичкін, Р. Ахметов, Ю. Іванющенко тощо) чи стаючи губернаторами (І. Коломойський, С. Тарута), або опосередковано – через «свої» партії і політпроекти [11].

Створенні президентом П. Порошенком антикорупційні органи – НАБУ, САП і НАЗК, так і не вирішили проблеми корупції. Останнім часом в наслідок зміни керівництва НАБУ, відбулося поживавлення в результатах діяльності цієї структури, але цього недостатньо. Корупція залишається величезною проблемою для держави, шкодить іміджу в світі, і має величезне значення для довіри, підтримки міжнародною спільнотою України, в боротьбі за незалежність.

У 2016 році П. Порошенко оголосив в Україні судову реформу, яка триває і досі. Основна її ціль – очистити та оновити судову систему за допомогою створення «з нуля» нового Верховного Суду та кваліфікаційного оцінювання всіх суддів. Реформа мала мету очистити органи від недобросовісних суддів, але цього не сталося, система не трансформувалася.

За час незалежності в Україні кризові процеси відбувалися в 1990–1991 рр., 1997–1999 рр., 2008–2009 рр., 2013–2015 рр. і 2022 р.

Причини кризового стану підприємств практично всіх галузей та секторів економіки України є типовими. Це зниження платоспроможного попиту, втрата налагоджених господарських зв'язків, ринків закупівлі та збуту, суттєве збільшення цін на енергоносії, недосконале правове поле господарської діяльності. Якщо розглядати суб'єкти господарювання в галузевому аспекті, то найбільш суттєві деформації криза вносить у роботу промислових підприємств, причому найбільшою тривалістю та багатетапністю структурних перетворень характеризуються насамперед машинобудівні та металургійні підприємства [12].

Основними проявами кризи в 1990–1991 роки було формування законодавчих, виконавчих органів управління, судової системи, становлення державності, часта зміна урядів. Були відсутні механізми адаптації населення до нових умов та інформаційної підтримки реформ в державі. Була гостра необхідність в оновленні технологій виробництва. В економіці була відсутність сприятливих умов господарювання, зниження ефективності виробництва, падіння підприємницької активності.

Як наслідок для України відбулося розшарування суспільства і зниження доходів більшості населення; зниження соціальної й політичної активності населення; поширення монополізму виробників; руйнування грошово-фінансових відносин; знецінення карбованця внаслідок інфляції попиту; спад виробництва, глибина якого визначається масштабами накопичених диспропорцій у структурі економіки; зниження обсягів заощаджень та інвестиційної активності, які були не вигідними при високій інфляції; обмежений попит внутрішнього ринку внаслідок зменшення купівельної спроможності населення; поширення бартерних операцій.

Досвід трансформації державних та політичних інститутів в Україні показав, що пряме перенесення на ґрунт пострадянської держави ліберально-демократичних інститутів призвело до спотворення трансформаційних процесів.

Автори погоджуються з думкою, що утвердження нашої держави у Європейському Союзі та світовій спільноті, а також досягнення гідного рівня життя громадян України є першочерговим завданням для подальшого сталого розвитку країни. Проведення та впровадження реформ, трансформаційні зміни, політичні кризи та інші деструктивні явища протягом тривалого періоду гальмували побудову правової демократичної держави. Задля вирішення тяжких соціально-політичних завдань, Україні необхідна свідомо генерація політико-управлінської еліти, що спроможна компетентно, відповідально, цілеспрямовано вести державу до єдності, собор-

ності, проводити цивілізовану політику та утверджувати європейські демократичні цінності [5].

2010–2014 рр. стали кульмінацією існування в Україні гібридного політичного режиму, що постав на руїнах пострадянської державницької, соціально-економічної системи. Власне, в зазначені роки сформувалася політична корупція, провладна еліта систематично порушувала демократичні норми виборчого права, фінансові механізми знаходилися в руках потужних фінансово-промислових груп. Саме в цей період зменшилось фінансування освіти, медицини, армії, розбудова державницьких інститутів відбулася в проросійському напрямі. З означених причини та внутрішніх суперечностей розпочалася Революції Гідності, яка відкрила якісно нову сторінку державотворення нашої країни.

Висновки. Автори в ході окреслення сучасних проблеми державотворення впродовж 2014–2022 рр. в умовах російської агресії, дійшли до таких висновків, що початок війни в 2014 р. Російської Федерації проти України є неприхованою агресією проти суверенної, незалежної держави. Цілком очевидно, що не Революція Гідності та події на Майдані спричинили зазначену агресію. В сутнісному вимірі Революція Гідності постала продовженням першого Майдану і втіленням багатовікових традицій волевиявлення. Державні та політичні інститути в Україні виявилися неспроможними спрогнозувати та унеможливити російську агресію, а період президенства В. Януковича створив всі умови, щоб зазначена ескалація відбулася на території Української держави.

Дисбаланс влади, корумпована та непрофесійна армія, некомпетентні правоохоронні органи визначили результативність дій російської влади щодо анексії Криму та захоплення східних областей України. Події російсько-української війни, починаючи з 2014 року, суттєво вплинули не лише на національну безпеку України та світу, а й викликали більш масштабні та глибокі реформи органів влади Української

держави. Власне, в цей період відбуваються структурні зміни в організації державної влади, реформування безпечного сектору, зміни в світогляді громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верстюк В. Ціна незалежності (на шляху до незалежності України). *Сучасність*. 2008. № 8. С. 20–27.
2. Ісаєва А. В Україні за рідкісним винятком немає політичних партій. 2016. URL: <https://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1592840>.
3. Данилишин: Рівень олігархізації української економіки перевищує 70%. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/danilishin_riven_oligarhizatsiyi_ukrayinskoyi_ekonomiki_perevischue_70.html.
4. Добрава О.В. Ознаки сучасного політичного процесу в Україні, *Наукові праці МАУП*, 2010, вип. 2(25), С. 154–156.
5. Кирич Н. Б., Флиста Н. В. Визначення впливу публічного управління на процес державотворення в Україні. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28275/2/MNPK_2019_Kyrych_N_B-Determining_the_influence_29-30.pdf.
6. Пахарєв А.Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні. Навчальний посібник, К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011, 182 с.
7. Погляд опозиції на олігархічну економіку, *Тижень*, 2013, 24 січня, URL: <https://tyzhden.ua/pohliad-opozytsii-na-oliharkhichnu-ekonomiku/>
8. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: навчальний посібник, Упоряд. М. Лендєл., Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2016, 464 с.
9. Романюк О. Посткомуністичні революції, *Політичний менеджмент*, 2005, № 4 (13), С. 16–28.
10. Романюк Р. Короткий політичний словник часів Незалежності. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/08/24/7118522>.
11. Трофімова Н. Штурм 3-відсоткового бар'єра – думки експертів. URL: <https://enews.com.ua/print/87711.html>
12. Ткаченко А.М., Єлець О.П. Сучасний підхід до антикризового управління машинобудівним підприємством : монографія, Запоріжжя : ЗДІА. 2010. 277 с.

REFERENCES:

1. Verstiuk V. (2008). Tsina nezalezhnosti (na shliakhu do nezalezhnosti Ukrainy) [The price of independence (on the way to the independence of Ukraine)]. *Suchasnist*. № 8. S. 20–27 [in Ukrainian].
2. Isaieva A. (2016). V Ukraini za ridkisnym vyniatkom nemaie politychnykh partii [With rare exceptions, there are no political parties in Ukraine]. Retrieved from: <https://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1592840> [in Ukrainian].
3. Tytorova A. (2011). Danylyshyn: Riven oliharkhizatsii ukrainskoi ekonomiky perevyshchue 70% [Danylyshyn: The level of oligarchization of the Ukrainian economy exceeds 70%]. Retrieved from: https://dt.ua/ECONOMICS/danilishin_riven_oligarhizatsiyi_ukrayinskoyi_ekonomiki_perevischue_70.html [in Ukrainian].
4. Dobrova O. V. (2010). Oznaky suchasnoho politychnoho protsesu v Ukraini [Signs of the modern political process in Ukraine]. *Naukovi pratsi MAUP*, Vyp. 2(25), S. 154-156 [in Ukrainian].
5. Kyrych N. B., Flysta N. V. Vyznachennia vplyvu publiclnoho upravlinnia na protses derzhavotvorennia v Ukraini [Determination of the influence of public administration on the process of state formation in Ukraine]. Retrieved from: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28275/2/MNPK_2019_Kyrych_N_B-Determining_the_influence_29-30.pdf [in Ukrainian].
6. Pakhariev A. D. (2011). Politychni instytuty i protsesy v suchasni Ukraini [Political institutions and processes in modern Ukraine]. Navchalnyi posibnyk, K.: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 182 s. [in Ukrainian].
7. Tyzhden.ua (2013). Pohliad opozytsii na oliharkhichnu ekonomiku [The opposition's view of the oligarchic economy]. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/pohliad-opozytsii-na-oliharkhichnu-ekonomiku/> [in Ukrainian].
8. Lendel M. (uporiad.) (2016). Politychni transformatsii u krainakh Tsentralnoi Yevropy naprykintsi XX – na pochatku XXI stolit: navchalnyi posibnyk [Political transformations in the

countries of Central Europe at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries: a study guide]. Uzhhorod: Polihraftsentr "Lira", 464 s. [in Ukrainian].

9. Romaniuk O. (2005). Postkomunistychni revoliutsii [Post-communist revolutions]. *Politychnyi menedzhment*, № 4 (13), S. 16–28 [in Ukrainian].

10. Romaniuk R. Korotkyi politychnyi slovnyk chasiv Nezalezhnosti [A short political dictionary of the times of Independence]. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/08/24/7118522> [in Ukrainian].

11. Trofimova N. Shturm 3-vidsotkovoho bariera – dumky ekspertiv [Storming the 3 percent barrier – experts' opinions]. Retrieved from: <https://enews.com.ua/print/87711.html> [in Ukrainian].

12. Tkachenko A. M., Yelets O. P. (2010). Suchasnyi pidkhid do antykryzovoho upravlinnia mashynobudivnym pidpriemstvom: monohrafiia [Modern approach to anti-crisis management of a machine-building enterprise: monograph]. Zaporizhzhia: ZDIA, 277 s. [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК 352.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-3-5>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ І ГРОМАДСЬКОСТІ

Байрак Сергій Олександрович,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-6290-7634

Пахолок Василь Миколайович,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-2878-8536

У статті розглядаються теоретико-методологічні засади дослідження взаємодії органів місцевого самоврядування і громадськості, які є ключовими елементами демократичного управління на місцевому рівні. Актуальність теми зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів взаємодії між державними органами та населенням, особливо в умовах сучасних викликів, які стоять перед українським суспільством. Дослідження теоретико-методологічних засад взаємодії органів місцевого самоврядування і громадськості демонструє важливість комплексного підходу до управління на місцевому рівні. Взаємодія з громадськістю є необхідною умовою для ефективного публічного управління, забезпечення відкритості, прозорості та підзвітності діяльності органів влади. Прозоре правове регулювання і активне залучення громадян до прийняття рішень сприяє розвитку демократичних процесів на місцях, що в умовах сучасних викликів є основою стійкого та гармонійного розвитку громад. Теоретичну основу дослідження взаємодії органів місцевого самоврядування та громадськості становлять концепції партисипативної демократії та належного врядування. Розглянуто підходи до визначення поняття «взаємодія». Досліджено роль участі громадськості в ухваленні рішень, що стосуються місцевого розвитку, а також значення активності населення для реалізації політики місцевого самоврядування. Визначено основні цілі які повинна передбачати комунікативна взаємодія органів місцевого самоврядування та громадськості. З огляду на важливість і актуальність досліджуваної проблеми, виділено основні теоретичні підходи до взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю та механізми їх реалізації. Акцентовано увагу на принципах, рівнях, типах та формах такої взаємодії. Сформульовано напрями щодо покращення практики взаємодії між органами місцевого самоврядування і громадськістю. Підкреслено важливість створення відкритих комунікаційних каналів, впровадження механізмів громадського контролю та залучення населення до процесів прийняття рішень.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, громадянське суспільство, політична участь, взаємодія.

Bayrak Sergiy, Pakholok Vasyi. Theoretical and Methodological Foundations of the Study of Interaction between Local Self-Government Bodies and the Public

The article examines the theoretical and methodological foundations of the study of the interaction between local self-government bodies and the public, which are key elements of democratic governance at the local level. The relevance of the topic is driven by the need to improve mechanisms of interaction between government bodies and the population, particularly in the face of contemporary challenges confronting Ukrainian society. The study of the theoretical

and methodological foundations of interaction between local self-government bodies and the public demonstrates the importance of a comprehensive approach to local governance. Public interaction is a necessary condition for effective public administration, ensuring openness, transparency, and accountability in the activities of government bodies. Transparent legal regulation and active citizen participation in decision-making contribute to the development of democratic processes at the local level, which, given the current challenges, form the basis for sustainable and harmonious community development. The theoretical foundation of the study of interaction between local self-government bodies and the public is based on the concepts of participatory democracy and good governance. The article explores approaches to defining the concept of "interaction." It examines the role of public participation in decision-making related to local development and the significance of citizen engagement in the implementation of local self-government policies. The main goals that should be included in the communicative interaction between local self-government bodies and the public are identified. Given the importance and relevance of the issue under investigation, the article highlights the main theoretical approaches to the interaction between local self-government bodies and the public and the mechanisms for their implementation. Attention is focused on the principles, levels, types, and forms of such interaction. Directions for improving the practice of interaction between local self-government bodies and the public are formulated. The article emphasizes the importance of creating open communication channels, implementing public control mechanisms, and involving the population in decision-making processes.

Key words: *local self-government bodies, civil society, political participation, interaction.*

Вступ. Ефективна взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю є ключовою складовою демократичного управління. Для її забезпечення необхідно впроваджувати прозорі та підзвітні механізми, які сприятимуть активному залученню громадян до процесів прийняття рішень. Це підвищує рівень довіри до владних інституцій та сприяє розвитку громадянського суспільства.

В Україні взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю є одним із пріоритетних напрямів реформ, що спрямовані на демократизацію суспільства, зміцнення прозорості та підзвітності влади, а також на розвиток громадянського суспільства. Національні теоретичні підходи до цієї взаємодії ґрунтуються на загальних принципах демократичного управління, адаптованих до умов і потреб сучасної України.

Матеріали та метод. Метою статті є визначити теоретико-методологічні засади дослідження взаємодії органів місцевого самоврядування та громадськості. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні комплексу теоретичних методів, зокрема, аналізу та синтезу, порівняльного, структурно-функціонального, логіко-семантичного та ін., що дало змогу комплексно розглянути означену проблематику та сформулювати обґрунтовані висновки.

Результати. Теоретичну основу дослідження взаємодії органів місцевого самоврядування та громадськості становлять концепції партисипативної демократії та належного врядування.

Партисипативна демократія (демократія участі) – це концепція, що ґрунтується на активному залученні громадянського суспільства до процесів розробки, ухвалення та реалізації політик у різних сферах суспільного життя. Ключова ідея цієї моделі полягає в тому, що участь громадян не повинна обмежуватися лише голосуванням на виборах чи референдумах. Громадяни мають брати безпосередню участь у прийнятті рішень на державному, місцевому або галузевому рівнях. В. Бортніков визначає партисипаторну демократію як систему управління, «...в якій звичайні громадяни самостійно керують собою, а не через обраних представників, що діють від їхнього імені» [1, с. 46.].

Партисипативна демократія – це процес прийняття рішень на основі принципу активної участі громадян, який поєднує елементи прямої та представницької демократій. Серед основних переваг цієї моделі є можливість формування соціально активного та «здорового» суспільства, здатного до змін і трансформацій. Залучення громадян до процесу ухвалення рішень сприяє формуванню нової політичної куль-

тури, розвитку освітніх навичок та підвищенню рівня соціальної відповідальності. Найбільший потенціал демократія участі демонструє на місцевому рівні або в межах галузевих спільнот. Водночас існують приклади її успішного впровадження й на загальнодержавному рівні.

Належне врядування (*Good Governance*) – це концепція, яка визначає інституційне середовище для взаємодії громадян між собою та з органами влади і публічними службовцями. Основні принципи належного врядування включають: чесні вибори, представництво та участь, компетентність та спроможність, відкритість та прозорість, ефективність та результативність, верховенство права, права людини, зворотній зв'язок та чуйність, етична поведінка, інноваційність та відкритість до змін, культурне різноманіття та соціальна згуртованість, раціональне управління фінансами, підзвітність.[2].

У філософії термін «взаємодія» (інтерація) розглядається як базове поняття, що охоплює процеси взаємовпливу об'єктів або суб'єктів один на одного, а також їхню взаємозалежність. Цей термін застосовується для опису взаємозв'язків як на рівні всього суспільства, так і між його окремими групами та індивідами [3].

У сфері управління взаємодія розглядається як форма зв'язку між окремими елементами системи, що передбачає їхнє спільне функціонування та взаємне доповнення. Важливо зазначити, що ця категорія охоплює як внутрішні процеси в межах самої системи, так і зовнішні функції, які реалізуються у відносинах з іншими системами [4].

Науковці до основних ознак взаємодії відносять: а) встановлення міжсуб'єктного взаємозв'язку; б) ефективна нормативна база, що унормовує процес міжсуб'єктної взаємодії; в) погодженість заходів із метою, часом, методами, місцем; г) визначеність суб'єктивної взаємодії ієрархії влади; д) спільність функцій та завдань, що виконуються суб'єктами взаємодії [5].

Українська дослідниця О. Бабінова визначає термін «взаємодія з громад-

ськістю» як синонім поняття «зв'язки з громадськістю» або «піар» (*PR – public relations*). Це трактування охоплює процес інформування громадськості про діяльність органів публічної влади, установ чи організацій, а також просування власної діяльності. Ідеться про інформацію, яку влада прагне донести до суспільства з метою налагодження ефектвної співпраці та взаємодії. Однак, на думку дослідниці, це не визначає взаємодію як кінцевий результат, а лише як один із етапів комунікації [6, с. 348].

У своєму дослідженні М. Кононенко зазначає, що ефективною формою залучення мешканців територіальних громад до вирішення питань місцевого значення є соціальне партнерство. Воно сприяє створенню умов для запровадження механізмів демократизації управління, цілеспрямовано впливає на розвиток громади та забезпечує реалізацію ключових функцій партнерського управління [7].

Взаємодія – це безперервний процес співпраці для вирішення актуальних питань, у якому всі зацікавлені сторони діють прозоро та відкрито. Важливим аспектом взаємодії органів публічної влади з громадськістю є принципи прозорості та відкритості, що дозволяють забезпечити взаємовплив між владою та громадянами. Це, своєю чергою, створює умови для реалізації громадського контролю за діяльністю владних структур.

На відміну від «зв'язків з громадськістю», процес взаємодії передбачає пошук консенсусу у відносинах із громадськістю, що вимагає активного використання різних ресурсів. Обидві сторони мають бути зацікавлені у цьому процесі, але для його успішної реалізації ініціатива повинна надходити від владних інститутів. У цьому контексті застосовується поняття «залучення громадськості», яке означає здійснення владою конкретних кроків для налагодження співпраці з населенням. Це включає залучення громадян до спільного вирішення проблемних питань та участі у процесі ухвалення управлінських рішень. Таким чином, «участь громадськості» є результатом ефективного процесу «залучення» [6].

У результаті ефективної взаємодії відбувається поступове налагодження відносин між владою та громадськістю. Коли громадяни залучаються до процесу ухвалення управлінських рішень, влада виступає як суб'єкт, що активізує діяльність громадськості: вона забезпечує необхідні умови, організовує заходи та створює можливості для участі. Унаслідок цього громадськість, яка спочатку виступає в ролі об'єкта управління, трансформується у суб'єкт. Вона починає не лише контролювати діяльність влади, а й формувати власні умови співпраці: визначає пріоритети у вирішенні актуальних проблем та пропонує свої варіанти їх розв'язання [6].

Таким чином, завдання влади полягає в забезпеченні умов для перетворення громадськості з об'єкта управління в активного суб'єкта, що відповідає Конституції України, де зазначено: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [8].

Конституція України також проголошує, що «місцеве самоврядування є правом територіальної громади (жителів міста, села, селища чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України». Це положення визначає, що відносини між територіальною громадою та органами місцевого самоврядування ґрунтуються на принципах взаємодії.

У цій системі взаємодії територіальна громада може виступати як об'єкт, який отримує послуги та підлягає управлінню з боку ОМС, так і як суб'єкт, що бере участь у прийнятті рішень та управлінні громадськими справами. Це відповідає конституційному праву громади реалізовувати механізми як безпосередньої демократії (наприклад, через референдуми та збори громадян), так і представницької демократії (через обрані органи місцевого самоврядування) [9].

Комунікативна взаємодія органів місцевого самоврядування та громадян-

ського суспільства передбачає досягнення кількох ключових цілей.

На процесуальному рівні (у повсякденній діяльності) головною метою є підтримання політичної та соціально-економічної стабільності, а також забезпечення постійного узгодження інтересів між сторонами.

З точки зору стратегічних перспектив розвитку, основною спільною метою суб'єктивно-об'єктивної взаємодії є підвищення якості життя громадян. Це включає створення належних умов для праці та забезпечення екологічно чистого, безпечного та здорового середовища для життя.

Такі цілі відповідають концепції «стійкого людського розвитку», що стає особливо актуальною в умовах демократизації та децентралізації влади в Україні. Розбудова полісуб'єктної взаємодії або партнерства виступає важливим чинником формування демократії учасницького типу, яка передбачає постійне представництво різних соціальних інтересів. Це також сприяє подоланню відчуження влади від громадян та забезпечує їхню активну участь у прийнятті рішень [10].

Із точки зору функціонального підходу, взаємовідносини органів місцевого самоврядування з громадськістю спрямовані на: встановлення комунікативної взаємодії, забезпечення контролю суспільної думки, інформування громадськості, забезпечення прав та інтересів громадян, формування іміджу владних інституцій, визначення суспільних настроїв, залучення громадськості до процесу визначення та формування напрямів державної політики на рівні місцевого самоврядування, налагодження стратегічних механізмів комунікативної взаємодії з метою підвищення ефективності управлінських рішень, встановлення партнерських відносин між владою та громадськістю, досягнення порозуміння в умовах співпраці.

З огляду на важливість і актуальність досліджуваної проблеми, можна виділити кілька основних *теоретичних підходів* до взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю. Серед ключових варто визначити наступні.

1) Демократичний підхід, який передбачає принципи участі та підзвітності. В українському законодавстві передбачено можливість громадян брати участь у процесах прийняття рішень через такі інструменти, як громадські слухання, консультації, електронні петиції. Закони про доступ до публічної інформації та антикорупційне законодавство створюють основу для підзвітності органів влади перед громадськістю.

2) Інституційний підхід, який полягає у створенні громадських рад при органах публічної влади та місцевого самоврядування для консультацій та обговорення важливих питань. Впровадження електронних систем підвищує прозорість, спрощує доступ до публічної інформації та забезпечує участь громадян у процесах ухвалення рішень.

3) Комунікативний підхід, що передбачає організацію публічних обговорень (відкриті зустрічі, форуми, платформи), на яких громадяни можуть висловлювати свої думки та пропозиції. Використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій сприяє інформуванню громадськості та забезпеченню зворотного зв'язку [11, с. 283].

Означаючи викладене, можемо виділити основні механізми взаємодії громадськості з органами місцевого самоврядування: *нормативно-правовий, організаційний, економічний, інформаційно-комунікативний, соціально-мотиваційний.*

Нормативно-правовий механізм включає систему нормативно-правових документів різної юридичної сили, що регулюють взаємодію органів публічної влади та громадськості. Він охоплює вітчизняні акти, які визначають порядок підготовки та проведення місцевих референдумів, загальних зборів громадян за місцем проживання, громадських слухань, а також внесення місцевих ініціатив членами громади для розгляду органами місцевої влади.

Організаційний механізм передбачає створення спеціальних структур для покращення взаємодії, наприклад, громадських рад з дорадчим статусом. Ці ради забезпечують участь громад-

ськості у процесі обговорення та ухвалення альтернативних рішень.

Економічний механізм передбачає наявність ресурсів в органах публічної влади для підтримки співпраці з громадськістю. Водночас він акцентує на економічній незалежності та спроможності організацій громадянського суспільства діяти як повноправні партнери влади.

Інформаційно-комунікативний механізм забезпечує підвищення рівня поінформованості громадян. Це включає публічні звіти посадових осіб, випуск брошур, буклетів, інформаційних вісників, листівок, розміщення інформації на стендах та в ЗМІ, організацію прес-конференцій та презентацій проєктів. Також застосовуються інструменти комунікації, такі як «гарячі лінії» для оперативного зв'язку з громадськістю та поширення інформації про актуальні події чи проблеми

Соціально-мотиваційний механізм сприяє соціальному та моральному налаштуванню всіх учасників взаємодії на активну співпрацю та її подальший розвиток [12].

Основні *принципи взаємодії* органів місцевого самоврядування з громадськістю в умовах розвитку демократії включають:

- партнерська рівність – взаємодія влади та громадськості на рівноправній основі;
- реальність громадської участі – забезпечення можливості для громадян брати активну участь у процесах ухвалення рішень;
- послідовність – дотримання логічності та впорядкованості у реалізації спільних ініціатив;
- адекватне представництво – забезпечення справедливого представлення інтересів усіх соціальних груп громади;
- субсидіарність – передача прийняття рішень на найнижчий можливий рівень управління, де ці рішення можуть бути ефективно реалізовані;
- відповідальність – відповідальність влади та громадськості за результати взаємодії;
- відкритість і прозорість – забезпечення доступу громадськості до інформації про діяльність ОМС;

– системність і постійність – регулярність та структурованість процесів взаємодії з громадськістю;

– компетентність і професіоналізм – належний рівень знань і навичок працівників ОМС у встановленні ефективної комунікації;

– добросовісність – дотримання етичних норм і принципів у роботі;

– точність – надання коректної та актуальної інформації під час взаємодії з громадянами.

Ці принципи сприяють підвищенню ефективності взаємодії ОМС з громадськістю, зміцненню довіри та розвитку демократії на місцевому рівні.

Взаємодію органів місцевого самоврядування із громадськістю можна охарактеризувати як «суб'єктивно-об'єктивну», оскільки вона передбачає двосторонню комунікацію та взаємний вплив обох сторін. Згідно з «Кодексом кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень», ухваленим Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи на засіданні 1 жовтня 2009 р., існує чотири рівні участі громадськості, які варіюються залежно від ступеня залученості.

1. Інформування – забезпечення громадян необхідною інформацією про діяльність органів влади та актуальні питання через:

- публікації у ЗМІ;
- прес-конференції;
- поширення буклетів, брошур, інформаційних листівок;
- підготовку та розповсюдження прес-релізів.

2. Консультування – залучення громадськості до обговорення та ухвалення рішень шляхом:

- проведення громадських слухань;
- діяльності дорадчих комітетів і громадських рад;
- організації консультацій з питань, що мають значення для громади.

3. Діалог – взаємний обмін думками та обговорення між владою та громадськістю для досягнення спільного розуміння.

4. Партнерство – підтримка та розвиток громадських ініціатив, що сприяють

розв'язанню місцевих проблем і підвищенню активності громади [13, с. 7–9].

У системі відносин громадськість – ОМС ключовими типами взаємодії є:

1. Делегування повноважень – громадяни передають депутатам представницьких органів право ухвалювати рішення та реалізовувати політику на місцевому рівні.

2. Громадський моніторинг, контроль та експертиза – суспільство здійснює нагляд за діяльністю ОМС, оцінюючи її ефективність та відповідність суспільним потребам.

Залежно від специфіки роботи та обсягу повноважень суб'єктів, взаємодія органів місцевого самоврядування із громадськістю може набувати різних форм. Основними формами залученості громадян до реалізації влади на місцевому рівні є:

- Участь у місцевих ініціативах – внесення пропозицій для вирішення конкретних проблем громади.

- Громадські збори – зустрічі громадян для обговорення питань, що мають значення для громади.

- Участь у роботі органів самоорганізації населення – залучення до діяльності ОСН на рівні будинків, вулиць чи кварталів.

- Участь у роботі громадських рад – залучення представників громадськості до дорадчих органів при ОМС для обговорення рішень.

Форми співпраці, що успішно застосовуються у західноєвропейських країнах:

- консультації з громадськістю – обговорення з громадянами важливих питань перед прийняттям рішень;

- інформування громадськості – забезпечення доступу до актуальної інформації про діяльність влади;

- бюджети участі – залучення громадян до розподілу частини місцевого бюджету;

- круглі столи та фокус-групи – обговорення актуальних питань із залученням представників громадськості та експертів;

- громадські дорадчі комітети – органи, що забезпечують консультації між громадянами та владою;

- соціальний моніторинг та громадські слухання – контроль громадськості над рішеннями та діяльністю ОМС;

- організація громади – сприяння самоорганізації громадян задля вирішення місцевих проблем;

- громадська просвіта та опитування громадської думки – підвищення обізнаності громадян і врахування їхніх поглядів у процесі ухвалення рішень;

- створення громадських коаліцій – об'єднання різних громадських організацій для спільного впливу на політику та прийняття рішень [14].

Сучасний прогрес сприяє появі нових форм взаємодії влади із громадськістю, до яких належать:

- волонтерство – залучення громадян до виконання соціально важливих завдань на добровільній основі;

- омбудсмени – спеціальні уповноважені особи для захисту прав громадян і забезпечення контролю за діяльністю влади;

- структури для захисту інтересів громадян – установи та організації, що забезпечують правовий та соціальний захист населення;

- центри громадської активності – місця, де громадяни можуть брати участь у суспільних проєктах, ініціативах та обговореннях.

Враховуючи, що органи державної влади на місцевому рівні діють за принципом «дозволено те, що прямо передбачено законом», а діяльність органів місцевого самоврядування базується на принципі «дозволено те, що не заборонено законом», можливості взаємодії з громадськістю є більш гнучкими. Це означає, що перелік форм співпраці не є вичерпним і може розширюватися залежно від актуальних потреб і викликів громади [15].

Отже, ОМС мають орієнтувати свою діяльність на пошук та впровадження ефективних механізмів взаємодії, які максимально враховуватимуть інтереси всіх членів громади. Ці механізми слід систематизувати та оформлювати у вигляді конкретних пропозицій, що будуть використовуватись для ухвалення рішень і впровадження на місцевому рівні.

Перспективні напрями взаємодії публічної влади та громадськості включають:

- залучення громадськості до формування стратегії місцевого розвитку – забезпечення участі громадян у визначенні пріоритетів та напрямів розвитку громади;

- бюджети участі – надання громадянам можливості брати участь у розподілі частини місцевого бюджету;

- розбудова мережі комітетів самоорганізації населення – підтримка ініціатив зі створення комітетів на рівні будинків, кварталів чи вулиць для вирішення місцевих питань;

- формування громадських рад – створення рад при ОМС відповідно до конкретних сфер взаємодії для консультацій та обговорення важливих рішень;

- постійний обмін інформацією – налагодження відкритої комунікації між владою та громадськістю для своєчасного інформування про актуальні питання та рішення;

- запровадження практики електронних петицій – інструменти, які дозволяють громадськості висловлювати свої пропозиції, зауваження або вимоги до органів влади з важливих суспільних питань, за умови зібрання певної регламентованої кількості підписів у електронному вигляді.

Висновки. Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю – це процес співпраці між ОМС і активними групами чи окремими членами територіальної громади для координації дій у вирішенні спільних проблем. Метою цієї взаємодії є успішна реалізація функцій та завдань ОМС. Основні функції такої співпраці включають: створення умов для ефективної реалізації прав та інтересів громадян, забезпечення реальної участі громадськості у формуванні політики місцевого самоврядування, комунікація між органами влади та громадськістю на основі компромісу, формування позитивного іміджу ОМС і забезпечення ефективної комунікації.

Інструменти взаємодії ОМС із громадськістю відіграють важливу роль у демократизації держави. Від їх ефек-

тивності залежить успішність процесу двосторонньої взаємодії та якість прийняття управлінських рішень, а також рівень політичної активності громадян. У практичній площині формами безпосередньої участі громадян у місцевому самоврядуванні є: консультації з гро-

мадськістю, круглі столи, громадський бюджет, опитування громадської думки, соціальний моніторинг, інформування, організація громади, громадські дорадчі комітети, громадські слухання, фокус-групи, громадська просвіта, створення громадських коаліцій тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бортніков В. Особливості участі громадян в концептуальних моделях демократії. *Політичний менеджмент*. 2007. №3. С. 38–50.
2. 12 принципів доброго врядування. Рада Європи. URL: <http://surl.li/azsbrj> (дата звернення: 03.11.2024).
3. Кожушко С. Взаємодія як філософське й психологічне поняття URL: <http://social-science.com.ua/article/1221>. (дата звернення 25.07.2021).
4. Теорія управління в органах внутрішніх справ: навч. посіб. / за ред. В. А. Ліпкана. Київ: КНТ, 2007. 884 с.
5. Завальна Ж. Щодо питання врегулювання взаємодії органів публічно влади у договірних формах. *Право України*. 2010. № 7. С. 176–181.
6. Бабінова О. Взаємодія органів державного управління та місцевого самоврядування з громадськістю як предмет теоретичного аналізу. *Вісник НАДУ*. 2004. № 3. С. 345–353.
7. Кононенко М. Соціальна солідарність: витоки, зміст та значення для ефективної взаємодії місцевої влади з громадянами. *Актуальні проблеми державного управління*. 2007. № 2(32). С. 160–167.
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <http://surl.li/amvmct> (дата звернення 23.08.2024).
9. Муркович Л. Особливості взаємодії органів місцевого самоврядування і територіальної громади URL: <http://surl.li/roomax> (дата звернення 15.09.2024).
10. Стойка А. Механізми ефективної взаємодії органів державної влади і громадських об'єднань на регіональному рівні: автореф. дис. к. держ. упр.: 25.00.02. Донецьк: Донецький держ. ун-т управління, 2006. 24 с.
11. Гончаренко В. Теоретичні засади взаємодії органів публічної влади з громадськістю: вітчизняний аспект. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024, № 5(5). С. 277–287.
12. Беззубко Л. Про деякі механізми взаємодії членів громади з органами місцевого самоврядування. *Менеджер ДонДУУ*. 2007. № 1. С. 76–81.
13. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень Ради Європи. 2009. 19 с. URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb> (дата звернення: 16.10.2024)
14. Взаємодія з громадськістю в умовах реалізації адміністративної реформи. Івано-Франківськ: Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації, 2012. 195 с.
15. Євтухова Т.І., Легенько Ю.В., Міщенко Р.І., Родіонов О.В., Родіонов О.В., Руденко О.М. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: навч.-метод. посіб. Київ: [б. в.], 2013. 250 с.

REFERENCES:

1. Bortnikov V. (2007). Osoblyvosti uchasti hromadian v kontseptualnykh modeliakh demokratii [Peculiarities of citizen participation in conceptual models of democracy]. *Politychnyi menedzhment*. № 3. S. 38–50. [in Ukrainian]
2. Rada Yevropy. 12 pryntsyviv dobroho vriaduvannia [12 principles of good governance]. Retrieved from: <http://surl.li/azsbrj> [in Ukrainian]
3. Kozhushko S. (2013). Vzaiemodiia yak filososfske y psykhohohichne poniattia [Interaction as a philosophical and psychological concept]. Retrieved from: <http://social-science.com.ua/article/1221> [in Ukrainian]
4. Lipkan V. A. (red.). (2007). Teoriia upravlinnia v orhanakh vnutrishnikh sprav: navch. posib. [Theory of management in internal affairs bodies: a study guide]. Kyiv: KNT, 884 s. [in Ukrainian]

5. Zavalna Zh. (2010) Shchodo pytannia vrehuliuvannia vzaiemodii orhaniv publichno vlady u dohovirnykh formakh [Regarding the issue of regulating the interaction of public authorities in contractual forms]. *Pravo Ukrainy*. № 7. S. 176–181. [in Ukrainian]

6. Babinova O. (2004). Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoho upravlinnia ta mistsevoho samovri- aduvannia z hromadskistiu yak predmet teoretychnoho analizu [Interaction of state administra- tion and local self-government bodies with the public as a subject of theoretical analysis]. *Visnyk NADU*. № 3. S. 345–353. [in Ukrainian]

7. Kononenko M. (2007). Sotsialna solidarnist: vytoky, zmist ta znachennia dlia efektyvnoi vzaiemodii mistsevoi vlady z hromadianamy [Social solidarity: origins, content and significance for effective interaction of local authorities with citizens]. *Aktualni problemy derzhavnoho uprav- linnia*. № 2(32). S. 160–167. [in Ukrainian]

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 [Con- stitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996]. Retrieved from: <http://surl.li/amvmct> [in Ukrainian]

9. Murkovych L. Osoblyvosti vzaiemodii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia i terytorialnoi hromady [Peculiarities of interaction between local self-government bodies and the territorial community]. Retrieved from: <http://surl.li/roomax> [in Ukrainian]

10. Stoika A. (2006) Mekhanizmy efektyvnoi vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady i hro- madskykh obiednan na rehionalnomu rivni: avtoref. dys. k. derzh. upr.: 25.00.02 [Mechanisms of effective interaction between state authorities and public associations at the regional level: abstract of the dissertation of a candidate of public administration: 25.00.02]. Donetsk: Donet- skyi derzh. un-t upravlinnia, 24 s. [in Ukrainian]

11. Honcharenko V. (2024). Teoretychni zasady vzaiemodii orhaniv publichnoi vlady z hro- madskistiu: vitchyzniani aspekt [Theoretical principles of interaction of public authorities with the public: domestic aspect]. *Uspikhy i dosiahnennia u nauksi*. № 5(5). S. 277–287 [in Ukrainian]

12. Bezzubko L. (2007). Pro deiaki mekhanizmy vzaiemodii chleniv hromady z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [About some mechanisms of interaction of community members with local self-government bodies]. *Menedzher DonDUU*. № 1. S. 76–81 [in Ukrainian]

13. N.a. (2009). Kodeks krashchykh praktyk uchasti hromadskosti u protsesi pryiniattia rishen Rady Yevropy [Code of best practices for public participation in the decision-making process of the Council of Europe]. 19 s. Retrieved from: <https://rm.coe.int/16802eeddb> [in Ukrainian]

14. N.a. (2012). Vzaiemodiia z hromadskistiu v umovakh realizatsii administratyvnoi reformy [Interaction with the public in the conditions of implementation of administrative reform]. Iva- no-Frankivsk: Ivano-Frankivskyi tsentr nauky, innovatsii ta informatyzatsii, 195 s. [in Ukrainian]

15. Yevtukhova T.I., Lehenko Yu.V., Mishchenko R.I., Rodionov O.V., Rodionov O.V., Rudenko O.M. (2013). Uchast hromadskosti u protsesi pryiniattia rishen na mistsevomu rivni: navch.-metod. posib [Public participation in the decision-making process at the local level: edu- cational and methodological guide]. Kyiv, 250 s. [in Ukrainian]

УДК 352.075(477.82-72):[327:005.56

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-3-6>

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ВОЛИНИ В СТРУКТУРІ МІЖНАРОДНОГО ПАРТНЕРСТВА

Бортніков Валерій Іванович,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0003-0991-4047

Лозінський Сергій Миколайович,

аспірант кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті здійснено аналіз форм та змісту участі територіальних громад Волинської області в здійсненні міжнародного партнерства, реалізації регіональних програм і проєктів. Розкриваються напрями спільної діяльності керівництва області й територіальних громад, бізнесових структур, громадських об'єднань та установ у реалізації масштабних міжнародних програм і проєктів. Наводяться фактичні дані щодо кількості міжнародних партнерств, які заключені територіальними громадами Волинської області з багатьма країнами світу. Показано, що найбільше транскордонних угод підписано з громадами Польщі та Німеччини, є співпраця також з муніципалітетами Китаю, США, Франції, Аргентини, Азербайджану тощо.

Однією із найбільш відомих та ефективних спільних транскордонних програм між Україною та Республікою Польща є INTERREG NEXT Польща – Україна, що відбувалася в декілька етапів. У квітні 2024 р. відбулося чергове засідання моніторингового комітету цієї програми. У червні 2024 р. у Любліні проходив 4-й Конгрес органів місцевого самоврядування Тримор'я.

Поступова відмова від викопного вугілля, зелене відновлення енергетичного сектору України та альтернативні моделі розвитку шахтарських регіонів – саме така мета пілотного проєкту, що за дорученням Федерального уряду Німеччини на запит Міністерства енергетики та Міністерства інфраструктури впроваджує Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ), який планується реалізувати в Нововолинській, Литовезькій і Поромівській територіальних громадах Волині.

Щодо міжрегіонального і транскордонного співробітництва, то тут важливу роль відіграють інституції громадянського суспільства, що опікуються проблемами розвитку місцевого самоврядування, громад і територій. У березні 2024 р. за результатами додаткового відбору та проведеного міжнародними експертами оцінювання, новим учасником швейцарсько-українського проєкту «Згуртованість та регіональний розвиток України» UCORD стала Агенція регіонального розвитку Волині.

Ключові слова: Волинська область, міжнародне партнерство, територіальна громада, євроінтеграція, транскордонне і регіональне співробітництво.

Bortnikov Valerii, Lozinskyi Serhii. Volyn territorial communities in the structure of international partnership

An analysis of the forms and content of the participation of territorial communities in Volyn region in international partnerships, implementation of regional programmes and projects has been made in the article. The areas of joint activity of the regional authorities and territorial communities, business structures, public associations and institutions in the implementation of large-scale international programmes and projects has been revealed. The factual data on the number of international partnerships concluded by the territorial communities of Volyn Oblast with many countries of the world has been provided. It has been shown in the article that most cross-border agreements have been signed with communities in Poland and Germany, and there is also cooperation with municipalities in China, the United States, France, Argentina, Azerbaijan, etc.

One of the most well-known and effective joint cross-border programmes between Ukraine and the Republic of Poland is INTERREG NEXT Poland-Ukraine, which has been implemented

in several stages. A regular meeting of the monitoring committee of this programme was held in April 2024. In June 2024, the 4th Congress of Local Governments of the Three Seas Initiative was held in Lublin.

The gradual phase-out of fossil coal, green recovery of Ukraine's energy sector and alternative models for the development of mining regions are the goals of a pilot project being implemented by the German Government on behalf of the Ministry of Energy and the Ministry of Infrastructure at the request of the German Society for International Cooperation (GIZ), that is planned to be implemented in the Novovolynsk, Litovezk and Poromivsk territorial communities of Volyn.

In terms of interregional and cross-border cooperation, civil society institutions that deal with the development of local self-government, communities and territories play an important role. In March 2024, based on the results of additional selection and evaluation conducted by international experts, the Volyn Regional Development Agency became a new participant in the Swiss-Ukrainian project «Cohesion and Regional Development of Ukraine» UCORD.

Key words: Volyn region, international partnership, territorial community, European integration, cross-border and regional cooperation.

Вступ. В контексті євроінтеграційного поступу України логічним виглядає активна діяльність органів публічної влади, територіальних громад, бізнесових структур, інституцій громадянського суспільства тощо в налагоджені міжнародного партнерства, участі в міжнародних проєктах на предмет зміцнення міжрегіональної і транскордонної співпраці. Волинь є лідером серед областей України за кількістю міжнародних партнерств. Про це йшлося під час засідання круглого столу «Участь органів місцевого самоврядування у міжнародному територіальному співробітництві в рамках процесу вступу до Європейського союзу» в березні 2024 р., що відбувся за ініціатива Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

Під час дослідження автори використовували загальнонаукові та спеціальні методи і підходи. Зокрема, аналіз та синтез, системний, інституційний, структурно-функціональний, проблемно-хронологічний тощо.

Висвітлення проблеми в науковій літературі. Чинником, що забезпечує успіх реалізації міжнародних ініціатив та проєктів на регіональному та субрегіональному рівнях, є комплексний підхід до їх виконання за участі всіх зацікавлених сторін і, насамперед, територіальних громад. Проблема регіонального розвитку в політичному, соціально-економічному та міжнародному аспектах в останні роки є предметом уваги багатьох вчених, зокрема Т. Бевз [1],

В. Бортнікова [2], О. Козюпи [3], М. Лендъел [4], В. Малиновського [5], В. Яремчука [6] та ін. Як зазначає М. Лендъел, пошуків європейської інтеграції України включає, окрім іншого, «здійснення децентралізації, а, отже, вирівнювання повноважень з регіональними та місцевими владами по іншій бік кордону, доступ до більшого переліку програм ЄС, які спрямовані на підтримку транснаціонального співробітництва, що сприяло кращому політичному фону для його розгортання» [4, с. 155]. Попри існування достатньо великого масиву наукової літератури, де розкриваються окремі проблеми регіонального розвитку та міжнародного співробітництва, проблема участі територіальних громад Волинської області в здійсненні міжнародних партнерств фактично перебуває на початковому етапі наукової рефлексії.

Метою статті є аналіз форм та змісту участі територіальних громад Волинської області в здійсненні міжнародного партнерства, реалізації регіональних програм і проєктів.

Основний текст. На Волині укладено удвічі більше партнерств, аніж, до прикладу, в Рівненській області – 37 територіальних громад мають 151 угоду про співпрацю в 17-ти країнах світу. Загалом у чотирьох районах Волинської області існує 54 територіальні громади: у Володимир-Волинському районі – 11, Камінь-Каширському – 5, Ковельському – 23, Луцькому – 15. Найбільше транскордонних угод підписано з громадами Польщі та Німеччини, є співпраця

також з муніципалітетами Китаю, США, Франції, Аргентини, Азербайджану та ін.

Як повідомив голова парламентського підкомітету В. Рубльов, між муніципалітетами Литви та Волині укладено дев'ять угод про партнерство, перша – ще у 1998 р. з Вільнюським повітом. «Існують договори про партнерство Ковельської міської ради з містом Утена, меморандум про взаємовідносини м. Луцьк з муніципалітетом Каунаса та адміністрацією Тауразького району, угода про партнерську співпрацю між м. Нововолинськ та муніципалітетом Кельме» [7].

Розширенню міжрегіонального співробітництва сприяла зустріч щодо співпраці у відбудові України, що відбулася на початку квітня 2024 р. у Люблінському воєводстві Республіки Польща. Волинську область під час переговорів щодо реалізації спільних проєктів представляли заступник голови обласної ради та заступник очільника обласної військової адміністрації. Учасниками зустрічі від України також стали представники Рівненської, Закарпатської, Луганської, Одеської, Хмельницької та Львівської областей. Усі ці регіони мають тісну співпрацю з Люблінським воєводством, а в перспективі мають нагоду поглибити відносини із італійським регіоном Лаціо. «Наші італійські партнери зацікавлені в налагодженні конструктивних відносин із регіонами України, що мають багаторічну, тісну співпрацю із Люблінським воєводством. Керівництво регіону Лаціо має намір узгодити конкретний план дій щодо відбудови України та реалізації майбутніх спільних проєктів», – зауважив віце-маршалок Люблінського воєводства З. Войцеховський [8].

Однією з найбільш відомих та ефективних спільних транскордонних програм між Україною та Республікою Польща є INTERREG NEXT Польща – Україна, що відбувалася в декілька етапів. Першою такою програмою стала Програма Добросусідства Польща-Білорусь-Україна INTERREG IIIA/TACIS CBC 2004–2006 рр. Наступною була Програма транскордонного співробітництва ЄІСП Польща-Білорусь-Україна 2007–2013. Програма транскордонного співробіт-

ництва Польща-Білорусь-Україна 2014–2020 рр. була найбільшою за бюджетом програмою Європейського інструменту сусідства на сухопутних кордонах ЄС. Її загальний бюджет у 201,4 млн євро дав змогу профінансувати 158 проєктів – десять стратегічних, 65 регулярних, 76 мікропроєктів та сім спеціальних позаконкурсних проєктів.

Програма на період 2021–2027 рр. спочатку була підготовлена у тресторонньому форматі як продовження попередньої плідної та успішної транскордонної співпраці. Однак через використання білоруською владою мігрантів на зовнішніх кордонах ЄС та подальшу участь Білорусі у військовій агресії Російської Федерації проти України у 2022 р., транскордонне співробітництво з Білоруссю було призупинено. Як наслідок, Програма 2021–2027 рр. має двосторонній характер [9].

У квітні 2024 р. відбулося чергове засідання Моніторингового Комітету Програми транскордонного співробітництва INTERREG NEXT Польща – Україна 2021–2027. На перший конкурс у пріоритеті «Довкілля» було подано понад 130 проєктних заявок. За результатами їх розгляду Комітет прийняв рішення про надання гранту для 44 проєктів. Сім з них спільно із польськими партнерами реалізовуватиме Волинська область. Йдеться, зокрема, про спільні рішення Луцького і Білостоцького комунальних водоканалів із безпечної для довкілля каналізації; розвиток зеленої інфраструктури в гміні Ленчна та на Ковельщині; охорону та популяризацію дикої природи та біорізноманіття в Луцьку і Жешуві, а також чотири проєкти спільної діяльності в запобіганні стихійним лихам та кліматичним загрозам на транскордонній території, підготовки екстрених служб до боротьби з пожежами, стихійними лихами, пов'язаними зі зміною клімату, покращення безпеки на транскордонному просторі Польщі та України у сфері порятунку.

Загальна сума передбаченого грантового фінансування тематики «Довкілля» становить майже 82 млн євро. Із заявниками, які приймуть пропозицію співфі-

нансування в обсязі 10 % від загальної вартості проекту, спільний секретаріат програми розпочне процедуру контракування, спрямовану на підписання грантових угод [10].

У червні 2024 р. в Любліні проходив 4-й Конгрес органів місцевого самоврядування Тримор'я. У дводенній зустрічі взяли участь 700 гостей із 12 країн, зокрема України, Іспанії, Хорватії та Литви. 13–14 червня 2024 р. Волинь представляли голова Волинської обласної ради, а також очільник Ковельської райради та Ковельський міський голова. У контексті поточних геополітичних умов, війни, що триває в Україні, а також розпочатого процесу вступу до ЄС, під час дебатів було визначено пріоритети співробітництва регіонів – це охорона здоров'я і навколишнього середовища, енергетична та продовольча безпека, побудова системи ефективного державного управління, збільшення участі громадян в суспільному житті.

Під час панельної дискусії, присвяченій темі посилення залученості громадянського суспільства до покращення якості життя людей та економічного зростання, голова Волинської обласної ради зосередився на викликах, з якими стикаються місцеві громади в Україні. «Загалом вони зводяться до дисбалансу потреб і можливостей, це стосується як сектору економіки, так і сфери надання муніципальних послуг. На економічну активність впливає не лише міграція населення, але й мобілізація, проте життєво важливо наповнювати бюджети і внутрішній ринок. При тому, що через військовий стан обсяги місцевих бюджетів суттєво зменшилися, і діють законодавчі обмеження використання цих коштів, потреби в громадах, через ту ж таки війну, зростають. Стосуються вони насамперед безпекових питань, збереження спроможностей критичної інфраструктури, відновлення зруйнованих об'єктів, піклування про внутрішньо переміщених осіб та соціального захисту найуразливіших категорій громадян. До останнього варто віднести і ветеранську політику, що включає потребу в різних

видах реабілітації та інтеграції в громади тих, хто повертатиметься з війни», – казав Г. Недопад.

Він також зазначив, що в таких умовах міжнародне співробітництво не лише в двосторонньому вимірі, а також у регіональних багатосторонніх форматах та у межах проектів, що реалізуються за рахунок коштів програм ЄС, є важливим інструментом для підтримання економічного, культурного та суспільно-політичного розвитку громад і регіонів, а також формування готовності до викликів, які ставить перед Україною майбутнє членство в Європейському Союзі [11].

Поступова відмова від викопного вугілля, зелене відновлення енергетичного сектору України та альтернативні моделі розвитку шахтарських регіонів – саме така мета пілотного проекту, що за дорученням Федерального уряду Німеччини на запит Міненергетики та Мінінфраструктури впроваджує Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ). Експериментальна програма стартувала ще до початку повномасштабне вторгнення РФ в Україну. Її учасниками було обрано шахтарські міста Червоноград, що на Львівщині та Мирноград на Донеччині. Однак російська збройна агресія у лютому 2022 р. змусила переглянути список реципієнтів. Так шанс на допомогу в постгірничій трансформації отримали Нововолинська, Литовезька та Поромівська територіальні громади Волині.

«Сьогодні ми тут, щоб разом з представниками місцевої та регіональної влади, бізнесу, шахтарської спільноти та експертів визначити, як має розвиватися кожна з вугільних громад, детально спланувати, що додасть їм спроможності – створення індустріального парку, навчальних центрів відновлювальної енергетики, осередків розвитку бізнесу тощо та у перспективі спільно реалізувати ці альтернативи», – окреслила головну мету робочої групи керівниця регіонального офісу проекту «Справедлива трансформація вугільних регіонів та зелене відновлення енергетичного сектору України» GIZ Г. Литвин.

Заступник голови обласної ради Г. Пустовіт зі свого боку зазначив, що Волинь долучається до експерименту вже з певним багажем напрацювань: «Ця проблема в регіоні на порядку денному досить давно, і ми готувалися до пом'якшення процесу закриття копалень. У Нововолинську запроваджено зону вільного економічного розвитку для залучення інвестицій, є плани зі створення індустріальних парків та кластеру з переробки. Участь у цьому проєкті дає можливість отримати практичний результат і скористатися досвідом та ресурсами наших німецьких партнерів».

Нововолинський міський голова Б. Карпус розповів, що із вичерпуванням покладів копалень місто зазнало стагнації. І хоч завдяки зоні вільного економічного розвитку в громаді було створено десять нових виробництв, серед міст обласного значення Нововолинськ має найнижчий індекс платоспроможності, а найбільшою проблемою є брак робочої сили. «Зараз ми працюємо над планом просторового розвитку громади, визначили пріоритети, які б стали магнітом для людських ресурсів і дуже розраховуємо на проведення експертизи у рамках цього проєкту, щоб в умовах обмежених ресурсів вкладати максимально ефективно у розвиток спроможностей», – висловив він сподівання.

«27 гектарів нашої громади – це територія шахти № 9, яка з 2015 року перебуває в стані закриття, і це величезний пласт проблем від териконів до комунікації з шахтарями. Та завдяки партнерам ми побачили, що процес трансформації вугільних регіонів може бути насправду справедливим – паралельно із закриттям копалень створюються інші підприємства, що дають робочі місця і нівелюють соціальну напругу. На жаль, у нас це досі не врегульовано на законодавчому рівні. Саме тому ми, шахтарські громади, об'єдналися в Асоціацію вугільних регіонів, щоб відстоювати свої інтереси», – розповіла очільниця Литовезької сільської ради О. Касянчук і запевнила, що громада мріє про створення на базі мережевої та логістичної інфраструктури відпрацьованої копальні

індустріального парку. Її колега – голова Поромівської громади О. Савчук, на чій території вже три десятиліття стоїть довгобудом 10-та шахта, повідомив про виділення землі під будівництво станції сонячної генерації [12].

Щодо міжрегіонального й транскордонного співробітництва, то тут важливу роль відіграють інституції громадянського суспільства, що опікуються проблемами розвитку місцевого самоврядування, громад і територій. Відповідно до вимог Закону України «Про засади державної регіональної політики» для ефективної реалізації регіональної політики, розробки та реалізації проєктів регіонального розвитку та отримання фінансування для таких проєктів (як бюджетного походження, так і за рахунок міжнародних фінансових та грантових проєктів), відповідні обласні ради та обласні державні адміністрації та інші співзасновники можуть створювати Агенції регіонального розвитку (АРР). У 2023 р. розпочала свою діяльність Агенція регіонального розвитку Волині [13, с. 2].

У березні 2024 р. за результатами додаткового відбору та проведеного міжнародними експертами оцінювання новим учасником швейцарсько-українського проєкту «Згуртованість та регіональний розвиток України» UCORD стала Агенція регіонального розвитку Волині. Проєкт «Згуртованість та регіональний розвиток України» UCORD, започатковано у грудні 2022 р. і втілюється він за підтримки Швейцарії компанією NIRAS SWEDEN AB.

Метою проєкту є сприяння скоординованим діям з відновлення та злагодженого регіонального розвитку з боку громадян, бізнесу і органів влади, що покращує якість життя людей, зміцнює стійкість суспільства, мир та соціальну згуртованість в Україні. UCORD зосереджується на трансформації організаційних структур агенцій регіонального розвитку в Україні, а також розбудові їх спроможностей задля утвердження їх ролі провідників та фасилітаторів відновлення, здатних визначати регіональні пріоритети та формувати партнерства

для розробки і втілення проєктів, які сповна реалізують потенціал регіонів.

Наприкінці травня 2024 р. між швейцарсько-українським проєктом «Згуртованість та регіональний розвиток України» (UCORD), Агенцією регіонального розвитку Волині обласною радою та обласною військовою адміністрацією укладено меморандум. Проєкт реалізується через три компоненти: «Регіональний розвиток», «Розвиток потенціалу та екологічних послуг», «Соціальна згуртованість через культуру та залученість громадян». Меморандумом передбачено впровадження проєкту з інституційної підтримки Волинської агенції регіонального розвитку, що триватиме до листопада 2026 р. [14].

Специфікою реалізації міжнародних програм і проєктів є їх фактично необмежена специфікація, що охоплює практично всі сторони суспільного життя – від економіки до збереження життя і здоров'я людей. Головне, що вони спрямовані на вирішення проблем, які мають важливе значення для життєзабезпечення та розвитку окремих територій і з якими місцевій владі, за відсутності міжнародної фінансової та організаційно-методичної допомоги, важко впоратися.

Так, за підтримки уряду Нідерландів на теренах Волині реалізується пілотний проєкт «Розвиток потужності для створення організації водокористувачів (ОВК) з управління водними ресурсами для сталого аграрного виробництва у Волинському регіоні». В лютому 2022 р. прийнято Закон України «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель», який запроваджує нову організаційно-пра-

вову форму з управління меліоративними системами – організацію водокористувачів (ОВК). Це має бути спілка зацікавлених в ефективній гідротехнічній меліорації на сільськогосподарських землях. Тобто аграрії, на території яких знаходяться об'єкти дренажної мережі, не тільки їх використовуватимуть, а й технічно обслуговуватимуть. При цьому буде можливість залучати інвестиції для розвитку та модернізації меліоративної інфраструктури, підвищувати її ефективність, збільшувати поливні площі, не допускати деградації ґрунтів тощо.

До обговорення результатів апробації проєкту долучилися фахівці з питань екології, водних ресурсів, землекористування і кадастру, агропромислового комплексу, науковці та експерти. Для учасників зустрічі відбувся онлайн-тренінг за участю нідерландських експертів щодо міжнародного досвіду з інтегрованого управління водними ресурсами для аграрних виробників та збереження природного середовища [15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, Волинська область демонструє прагнення до розширення міжнародних контактів у напрямі розвитку власної економіки, розвитку інфраструктури тощо шляхом залучення міжнародних інвестицій через реалізацію програм і проєктів, де значну увагу приділено міжрегіональному й транскордонному співробітництву. Перспективним є продовження моніторингу міжнародних контактів органів публічної влади та територіальних громад Волині, а також аналіз результатів виконання регіональних програм і проєктів за участі міжнародних партнерів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевз Т. Регіональна політична еліта Сумщини: цінності, ідентичності, політична поведінка: монографія. Київ: Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 224 с.
2. Бортніков В. Розвиток політичного процесу у Волинській області (1991–2021 рр.). Політичні дослідження. 2022. № 1. С. 72–98.
3. Козюпа О. А. Форми комунікації Волинської обласної ради з країнами Європейської Співдружності у 2021–2023 рр. Літопис Волині. 2023. Вип. 29. С. 194–198.
4. Лендъел М. Політичний вимір транскордонного співробітництва в Центральній Європі на сучасному етапі. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія / за заг. ред. Юрія Остапця і

Маріана Токаря; каф. Політ. і держупр.; Ужгород. Нац. ун-т. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 133–166.

5. Малиновський В. Я. Реформа децентралізації у Волинській області: монографія. Луцьк: ПП Волинська друкарня». 2021. 352 с.

6. Яремчук В. Регіональна політична еліта: принципи та механізми формування: на прикладі Івано-Франківської області. Політичні дослідження. 2021. № 1. С. 70–89.

7. Волинь – лідер серед областей за кількістю міжнародних партнерств. Волинська обласна рада. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/volyn-lider-sered-oblastej-za-kilkistyumizhnarodnyh-partnerstv/> (дата звернення: 16.06.2024).

8. Регіони Польщі, Італії та України обговорили спільні проєкти. 04.04.2024. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/regiony-polshhi-italiyi-ta-ukrayiny-obgovoryly-spilni-proyekty/> (дата звернення: 16.06.2024).

9. Програма INTERREG NEXT Польща – Україна 2021–2027. Interreg NEXT Poland – Ukraine. URL: <https://pl-ua.eu/ua/pages/586> (дата звернення: 12.06.2024).

10. INTERREG NEXT Польща – Україна: обрано 44 проєкти у розділі довкілля. 19.04.2024. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/interreg-next-polshha-ukrayina-obrano-44-proyekty-u-rozdili-dovkillya/> (дата звернення: 14.06.2024).

11. Ініціативи Трьох морів: визначено пріоритети співробітництва. 13.06.2024. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/inicziatyvy-troh-moriv-vyznacheno-priorytety-spivrobitnytstva/> (дата звернення: 17.06.2024).

12. Трансформація вугільних громад: Волинь приєдналася до пілотного проєкту. 30.05.2024. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/transformacziya-vugilnyh-gromad-volyn-pryuednalasya-do-pilotnogo-proyekty/> (дата звернення: 10.06.2024).

13. Звіт про результати діяльності Агенцій регіонального розвитку у 2023 році. Київ, 2024. 12 с.

14. Волинь підписала чотиристоронню угоду з швейцарськими партнерами. 22.05.2024. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/volyn-pidpysala-chotyristoronnyu-ugodu-z-shvejczarskymu-partneramy> (дата звернення: 30.05.2024).

15. На Волині підсумували результати експериментальної моделі осучаснення і утримання меліоративних мереж. 28.02.2024. URL: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/na-volyni-pidsumuvaly-rezultaty-eksperymentalnoyi-modeli-osuchasnennya-i-utrymannya-melioratyvnyh-merezh/> (дата звернення: 25.04.2024).

REFERENCES:

1. Bezv T. (2022). Rehionalna politychna elita Sumshchyny: tsinnosti, identychnosti, politychna povedinka: monohrafiia [Regional political elite of Sumy region: values, identities, political behaviour: monograph]. Kyiv: In-t polit. i etnonats. doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 224 s. [in Ukrainian].

2. Bortnikov V. (2022). Rozvytok politychnoho protsesu u Volynskii oblasti (1991–2021 rr.). [The development of the political process in the Volyn region (1991–2021)]. Politychni doslidzhennia. № 1. S. 72–98. [in Ukrainian].

3. Koziupa O. A. (2023). Formy komunikatsii Volynskoi oblasnoi rady z krainamy Yevropeiskoi Spivdruzhnosti u 2021–2023 rr. [Forms of communication of the Volyn Regional Council with the countries of the European Commonwealth in 2021–2023]. Litopys Volyni. Vyp. 29. S. 194–198. [in Ukrainian].

4. Lendel M. (2023). Politychnyi vymir transkordonnoho spivrobitnytstva v Tsentralnii Yevropi na suchasnomu etapi [The political dimension of cross-border cooperation in Central Europe at the present stage]. Political Institutions and Processes in Central and Eastern Europe at the End of the 20th and Beginning of the 21st Centuries: a collective monograph / za zah. red. Yuriiia Ostaptsia i Mariana Tokaria; kaf. Polit. i derzhupr.; Uzhhorod. Nats. un-t. Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira». S. 133–166. [in Ukrainian].

5. Malynovskyi V. Ya. (2021). Reforma detsentralizatsii u Volynskii oblasti: monohrafiia. [The decentralisation reform in the Volyn region]: monograph. Lutsk: PP Volynska drukarnia», 352 s. [in Ukrainian].

6. Yaremchuk V. (2021). Rehionalna politychna elita: pryntsyipy ta mekhanizmy formuvannia: na prykladi Ivano-Frankivskoi oblasti [Regional political elite: principles and mechanisms

of formation: the case of Ivano-Frankivsk region. Politychni doslidzhennia. № 1. S. 70–89. [in Ukrainian].

7. Volyn regional council (2024). Volyn – lider sered oblastei za kilkistiu mizhnarodnykh partnerstv [Volyn is the leader among the regions in terms of the number of international partnerships]. Retrieved from: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/volyn-lider-sered-oblastej-za-kilkistyu-mizhnarodnyh-partnerstv/> [in Ukrainian].

8. Volyn regional council (2024). Rehiony Polshchi, Italii ta Ukrainy obhovoryly spilni proiekty [The regions of Poland, Italy and Ukraine discussed joint projects]. Retrieved from: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/regiony-polshhi-italiyi-ta-ukrayiny> [in Ukrainian].

9. Interreg NEXT (2024). Prohrama Interreg NEXT. Polshcha – Ukraina 2021-2027. [Interreg NEXT Poland – Ukraine 2021–2027 program]. Retrieved from: <https://pl-ua.eu/ua/pages/586> [in Ukrainian].

10. Volyn regional council (2024). Interreg NEXT Polshcha – Ukraina: obrano 44 proiekty u rozdili dovkillia. [Interreg NEXT Poland – Ukraine: 44 projects selected in the environment section]. Retrieved from: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/interreg-next-polshha-ukrayina-obrano-44-proyekty-u-rozdili-dovkilliya/> [in Ukrainian].

11. Volyn regional council (2024). Initsiatyvy Trokh moriv: vyznachenno priorytety spivrobotnytstva [The Three Seas Initiative: priorities for cooperation identified]. Retrieved from: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/inicziatyvy-troh-moriv-vyznachenno-priorytety-spivrobotnycztva/> [in Ukrainian].

12. Volyn regional council (2024). Transformatsiia vuhilnykh hromad: Volyn pryednalasia do pilotnoho proiektu [The transformation of coal communities: Volyn joins the pilot project]. Retrieved from: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/transformacziya-vugilnyh-gromad-volyn-pryednalasya-do-pilotnogo-proiektu/> [in Ukrainian].

13. Zvit pro rezultaty diialnosti Ahentsii rehionalnoho rozvytku u 2023 rotsi [Report on the performance of Regional Development Agencies in 2023]. Kyiv, 12 s. [in Ukrainian].

14. Volyn regional council (2024). Volyn pidpysala chotyrystoronniu uhodu z shveitsarskymy partneramy [Volyn signed a quadripartite agreement with Swiss partners]. Retrieved from: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/volyn-pidpysala-chotyrystoronnyu-ugodu-z-shvejczarskymy-partneramy> [in Ukrainian].

15. Volyn regional council (2024). Na Volyni pidsumuvaly rezultaty eksperymentalnoi modeli osuchasnennia i utrymannia melioratyvnykh merezh [The results of an experimental model for the modernisation and maintenance of reclamation networks were summarised in Volyn]. Retrieved from: <https://new.volynrada.gov.ua/2024/na-volyni-pidsumuvaly-rezultaty-eksperymentalnoyi-modeli-osuchasnennya-i-utrymannya-melioratyvnyh-merezh/> [in Ukrainian].

УДК 323(477.82)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-3-7>

СУЧАСНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Бусленко Василь Володимирович,

доктор політичних наук,
професор кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8280-7104

Розік Марія Василівна,

кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0009-0007-7489-7673

Розік Назар Ігорович,

здобувач кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0009-0007-9846-7686

У статті проаналізовані сучасні суспільно-політичні процеси, що відбулися у Волинській області після місцевих виборів, формування представницьких органів, їх діяльність в умовах воєнного стану. Особлива увага приділяється впливу війни на політичну активність та соціально-політичну стабільність регіону. Аналізуються основні виклики та проблеми, з якими стикаються органи влади, політичні партії та громадські організації. У дослідженні висвітлюються питання тимчасових обмежень демократичних прав і свобод, впроваджених в умовах воєнного стану, та їх вплив на політичні процеси в регіоні. Основними висновками дослідження є те, що воєнний стан значно вплинув на політичну активність населення, посилив роль силових структур і тимчасово обмежив можливість проведення виборів та масових заходів. Проте, завдяки активній комунікації влади з громадськістю та впровадженню спеціальних заходів, вдалося зберегти певний рівень соціальної стабільності та громадської активності регіону.

Ключові слова: Волинь, місцеве самоврядування, політична партія, децентралізація, вибори, Волинська обласна рада, російсько-українська війна.

Buslenko Vasyl, Rozik Maria, Rozik Nazar. Modern socio-political processes in the Volyn region

The article analyzes the current socio-political processes that took place in the Volyn region after the local elections, the formation of representative bodies, and their activities under martial law. Particular attention is paid to the impact of the war on political activity and socio-political stability in the region. The main challenges and problems faced by the authorities, political parties and public organizations are analyzed. The study highlights the issues of temporary restrictions on democratic rights and freedoms introduced under martial law and their impact on political processes in the region. The main conclusions of the study are that martial law has significantly affected the political activity of the population, strengthened the role of law enforcement agencies and temporarily restricted the possibility of holding elections and mass events. However, due to the active communication of the authorities with the public and the introduction of special measures, it was possible to maintain a certain level of social stability and civic activity in the region.

Key words: Volyn, local self-government, political party, decentralization, elections, Volyn Regional Council, Russian-Ukrainian war.

Актуальність дослідження. Базовими чинниками, які зумовлюють формування регіонів, є історичні, культурні, політичні відмінності, де регіони – елементи демократії, децентралізації і самовизначення. Повномасштабна війна

в Україні безпосередньо торкнулася кожної області та вплинула на реформу децентралізації, яку визначають однією із найуспішніших за роки незалежності. Реформа сприяла оформленню регіональних і місцевих еліт, як впливових політичних гравців та інструментів боротьби за владу. Проте, загальноукраїнська практика впливу партій на політичні процеси часто суттєво відрізняється, адже не завжди політична партія, представлена у парламенті, має аналогічний вплив на місцеву політику. Тому актуальним є аналіз партійних мереж, результатів виборів, мандатів у представницьких органах місцевої влади регіону, а також діяльність партійно-політичної еліти в умовах війни.

Мета роботи – дослідити вплив суб'єктів регіональної політики на суспільно-політичні процеси Волинської області.

Стан вивчення проблеми в науковій літературі. Феномен регіональних політичних еліт став предметом дослідження вітчизняних науковців: М. Кармазіна, Т. Бевза, Н. Ротар [3], М. Горбатьюка, А. Романюка, В. Климончука, О. Зорича, А. Ясінської, І. Кресіна, А. Коваленка, Р. Молибоги, Є. Перегуди, М. Головатого, А. Круглашова, В. Маркітанова, М. Токара [9], О. Токовенка, В. Пашенка, Ю. Шайгородського, В. Яремчука [11] та інших науковців. Розвиток інституту місцевого самоврядування у Волинській області висвітлено в публікаціях українських дослідників, С. Байрака, В. Бортнікова [1], А. Бортнікової, В. Малиновського [4], В. Мельник, М. Находа, О. Стемковської, О. Харитонюк та ін.

Виклад основного матеріалу. Після місцевих виборів 2020 року найактивнішими політичними партіями, що змогли потрапити у ради в області були «Слуга народу», «За майбутнє», «Європейська Солідарність», ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», «Громадянський Рух «Свідомі». На позачергових парламентських виборах 2019 р. спостерігалось зростання підтримки політичної партії «Слуга народу», яка на Волині набрала 41,76% голосів. На другому місці ВО «Батьківщина», за яку проголосувало 13,08% виборців. Третю позицію зайняла «Європейська Солі-

дарність» П. Порошенка з 8,02% голосів [5]. За результатами позачергових парламентських виборів 2019 р. до Верховної Ради України потрапили народні депутати: І. Гузь, В. Рубльов, С. Івахів, І. Палиця, І. Констанкевич. Характерно, що більшість кандидатів, попри те, що вони користувалися певним авторитетом серед виборців, були висуванцями великого бізнесу. Так, троє із п'яти народних обранців (І. Палиця, І. Констанкевич, В. Рубльов) йшли на вибори за підтримки ФПГ «Приват», а С. Івахів є співвласником ФПГ «Континіум» [1, с. 92].

Широкомасштабна воєнна агресія РФ проти України та запровадження воєнного стану не могли не позначитися на регіональних політичних процесах. Цей вплив визначається такими передбаченими Законом України «Про правовий режим воєнного стану» обмеженнями функціонування демократичних інституцій, як: призупинення виборів до органів влади всіх рівнів, заборона на проведення референдумів, демонстрацій, мітингів тощо, утворення військових адміністрацій. Війна є свого роду зовнішнім атрактором, який, з одного боку, консервує внутрішньополітичний простір області, а з іншого змушує основних політичних акторів переформатувати свою діяльність у відповідності до нових нормативно-правових норм та поточної ситуації. 24 лютого 2022 р. стала точкою біфуркації яка поставила виживання демократії, в тому числі і локальної на перше місце. Проте в умовах обмежень воєнного стану вкрай важливим залишалось питання як не послабити демократичні інститути в Україні, але й продовжувати їх розвивати [6].

Активних осередків проросійських політичних партій, таких як «Опозиційна платформа – За життя» чи «Опозиційний блок», на Волині фактично не існувало. Хоча до 24 лютого 2022 року обидві партії на папері мали зареєстровані осередки в регіоні. Станом на кінець березня 2023 року реєстрацію обласної організації «Опозиційної платформи – За життя» припинили, а обласний осередок «Опозиційного блоку» перебуває на стадії ліквідації.

За даними Єдиного державного реєстру, до 24 лютого 2022 року у Волинській області були зареєстровані обласні осередки всіх зазначених політичних партій. Крім того, у ВО «Батьківщина» та ВО «Свобода» місцеві організації партії існували у всіх районах області (до їх укрупнення) та в містах обласного значення. У партії «Громадянський Рух «Свідомі», крім обласного осередку, діяла Луцька міська організація. Станом на березень 2024 року кількість місцевих організацій партій фактично не змінилася.

Початок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну істотно не вплинув на діяльність Волинської обласної ради та міських рад. Органи місцевого самоврядування спочатку працювали в онлайн режимі, а їхня діяльність сфокусувалася на прийнятті рішень, пов'язаних з забезпеченням потреб підрозділів Збройних Сил, територіальної оборони та внутрішньо переміщених осіб. В радах відсутні проросійські фракції, що позначилося на їх стабільній роботі та консолідованих рішеннях.

Щодо партійного структурування, то в умовах воєнного стану воно істотно не змінилося. Зокрема, у Волинській обласній раді працюють 64 депутати від 7 політичних партій. За результатами місцевих виборів 2020 р. партія «За майбутнє» отримала 22 депутатські мандати, ВО «Батьківщина» і «Європейська Солідарність» – по 9 мандатів, «Слуга народу» – 8 мандатів, ВО «Свобода» – 7 мандатів, Аграрна партія України – 5 мандатів, «Сила і честь» – 4 мандати [6]. Відносно партійної приналежності керівництва, головою облради залишився представник партії «За майбутнє» Г. Недопад. Його перший заступник Ю. Поліщук є членом фракції ВО «Свобода», інший заступник – представник «Батьківщина» Г. Пустовіт. Неформальну коаліцію в обласній раді створили три політичні сили: «За майбутнє», ВО «Свобода» та ВО «Батьківщина». Маючи більшість, необхідну для прийняття переважної частини рішень (38 голосів із 64), вони формують порядок денний.

У грудні 2019 року президентом України В. Зеленським було призначено головою Волинської обласної державної адміністрації уродженця Луганської області Ю. Погуляйка. Зустріли «немісцевого» чиновника мітингами проти його призначення, ситуація загострювалася небажанням чиновника вести відкритий діалог з представниками місцевої влади. 10 грудня 2020 р. на сесії обласної ради депутати визнали діяльність Ю. Погуляйка незадовільною за що проголосувало 49 з 57 присутніх обранців громади, висловивши таким чином недовіру голові ВОДА. Так розпочався конфлікт між Волинською обласною радою та Волинською обласною державною адміністрацією.

У квітні 2021 р. Ю. Погуляйко особисто та Волинська обласна державна адміністрація подали позов до феміди. Волинський окружний адмінсуд задовільнив позов від Ю. Погуляйка, згідно якого, головний представницький орган регіону порушив законодавство і регламент (не було оприлюднено проєкт рішення з доповненнями за 20 днів до розгляду і не розглянуто його попередньо на засіданнях постійних комісій ради) [10]. З огляду останніх подій на Волині, військові дії та неможливість проведення нових виборів, можна говорити про несприятливе примирення сторін та дії з налагодження діалогу, оскільки існуючий конфлікт ризикував перерости в амбіційні ігри окремих політичних сил в умовах війни, що точно було б не на користь сильній представницькій владі.

Голова Волинської обласної державної адміністрації Ю. Погуляйко, налагодив роботу регіону з командою: перший заступник – С. Мовенко, інші заступники – М. Якимчук (з квітня 2022 року), Т. Шкітер (з квітня 2024 року, Голова фракції «Громадянський Рух «СВІДОМІ» у Луцькій міській раді), О. Троханенко, В. Левчук (заступником голови облдержадміністрації з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації (CDTO)), керівник апарату Волинської обласної державної адміністрації Ю. Судаков.

Луцьку міську раду очолює І. Поліщук, обраний від політичної партії «За майбутнє». Секретар ради – представник цієї ж політичної сили Ю. Безпятко. За інформацією з офіційного сайту Луцької міської ради, заступниками міського голови з питань діяльності виконавчих органів міськради є Ю. Вербич та І. Чебелюк (ВО «Батьківщина»). У міській раді налічується 42 депутати, які представляють 7 політичних партій. Найбільше мандатів за результатами місцевих виборів 2020 року отримала партія «За майбутнє» – 13. «Європейська Солідарність» отримала 9 мандатів, Громадянський Рух «Свідомі» – 6, партії ВО «Свобода» і «Слуга народу» – по 5, ВО «Батьківщина» – 4. У раді функціонує шість депутатських фракцій, три з яких, як і в обласній раді, – «За майбутнє», ВО «Свобода» та ВО «Батьківщина» – утворюють неформальну коаліцію [6].

Головами територіальних громад на Волині за результатами виборів 2020 року обрали 33 висуванців політичної партії «За майбутнє», 13 самовисуванців, а також представників ВО «Свобода» – 3, ВО «Батьківщина» – 1, «Сила і Честь» – 1, «Слуга народу» – 1, Аграрної партії України – 1, «Європейська Солідарність» – 1.

У всіх чотирьох районних радах – Володимир-Волинській, Камінь-Каширській, Ковельській та Луцькій – за результатами місцевих виборів 2020 року перемогла партія «За майбутнє», отримавши найбільше депутатських мандатів.

Загалом же політична ситуація у Волинській області після 24 лютого 2022 року не змінилася. Більшість органів місцевого самоврядування контролюють представники політичної партії «За майбутнє», які під час ухвалення важливих рішень заручаються підтримкою ВО «Батьківщина» і ВО «Свобода». Пропрезидентська партія «Слуга народу» за результатами місцевих виборів 2020 року не здобула перемоги в жодній місцевій раді та, відповідно, не має контролю в жодному органі місцевого самоврядування.

Усі політичні сили, крім «Опозиційної платформи–За життя» та «Опози-

ційного блоку», мали свої регіональні сайти, наповнені новинами про діяльність партійців (переважно депутатів місцевих рад), або ж регіональну сторінку на всеукраїнському сайті з тією ж інформацією. Після 24 лютого місцеві осередки партій продовжують активно працювати. Йдеться, насамперед про осередки «Слуги народу», «За майбутнє», «Європейська Солідарність», ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», «Громадянський Рух «Свідомі». З перших днів війни в Україні місцеві представники партій на чолі з депутатами місцевих рад активно включилися у волонтерську роботу. Відомо про збір партійцями гуманітарної допомоги та її доставку в різні точки України; надання допомоги внутрішньо переміщеним особам та підрозділам територіальної оборони.

Особливістю діяльністю Рад після початку повномасштабної війни росії проти України, та введення воєнного стану, стала законодавча заборона виїзду за кордон депутатів місцевих рад які мають мандат. Певна кількість депутатів здали мандати для виїзду за кордон, інші навіть перебуваючи за межами країни, мандати не склали, що вплинуло на кількісний показник представницьких органів. Найбільш відомим прикладом у Волинській області є складання мандату голови Луцької райради Олександра Омельчука, який виїхав за кордон у службове відрядження. Луцька районна рада поштою отримала від Олександра Омельчука заяву в оригіналі про складання повноважень голови і припинення повноважень депутата ради. Також склали повноваження депутати Луцької районної ради: Інна Бас (партія «Європейська Солідарність»), Ольга Максим'як (партія «За Майбутнє») та Оксана П'ядик (партія ВО «Батьківщина»).

З початком війни в Україні, деякі депутати місцевих рад вирішили приєднатися до Збройних Сил України, щоб безпосередньо захищати країну на фронті. При цьому одні склали депутатський мандат (Юрій Моклиця, партія «Європейська Солідарність», депутат Луцької міської ради), аби дозволити

наступним соратникам з партійного списку зайти у раду і виконувати представницьку функцію повноцінно. Є й ті депутати, хто числяться у лавах ЗСУ і не склали представницький мандат (депутат Волинської обласної ради, голова волинської обласної організації ВО «Батьківщина» Андрій Козюра, депутат Волинської обласної ради ВО «Свобода» Олександр Пирожик, депутат Луцької міської ради, партія «Європейська Солідарність», Олександр Ніколайчук) [2]. Незважаючи на військову службу, вони намагаються активно виконувати свої депутатські повноваження, значна частина яких зосереджена на військових питаннях.

Для політичного ландшафту Волинської області не є характерною поява нових політичних партій, спроможних подолати 5-відсотковий бар'єр та організувати і фінансувати свою виборчу кампанію в масштабах всієї країни. В той же час, на думку В. Бортнікова, «зміни виборчого законодавства на користь політичних партій, реалізація завдань адміністративно-територіальної реформи тощо створили умови для зростання ролі місцевих політичних еліт. Водночас, ці реформи сприяли активізації партійного будівництва у напрямі виникнення «регіональних» політичних партій і проектів, що знаходили масову підтримку електорату» [1, с. 76]. Яскравим свідченням цього є домінування на місцевих виборах 2015 і 2020 рр. політичної партії «УКРОП», яка трансформувалася у політичну партію «За майбутнє». Як видно з даних щодо партійної структуризації обласної, окремих міських та районних рад в області не відбувається монополізація політичного простору окремою політичною силою. Натомість відчувається конкуренція з партіями «Батьківщина», «Європейська Солідарність».

В той же час замість політичних, виникають організовані форми громадянського суспільства, зокрема волонтерські пункти. Чи зможуть волонтери організувати власний політичний проєкт покаже час. Проте високий рівень довіри, налагоджена вертикальна та горизонтальна

комунікація, наявність нових лідерів з хорошою репутацією, значний потенціал взаємодії з військовими, роблять їх досить конкурентними. В той же час політична нейтральність лідерів волонтерського руху дозволить їм підтримати нові політичні проєкти. На думку І. Павленко, якщо громадянське суспільство (наприклад, волонтери) і створять в обмежених часових умовах успішний партійний проєкт, який зможе подолати прохідний бар'єр у 5% і потрапити до ВР України, це буде саме виборчий проєкт, а не політична партія в інституційному розумінні цього слова [7]. Як наслідок, така партія матиме притаманні багатьом попереднім аналогічним партійним проєктам недоліки. У першу чергу ідеться про відсутність партійного активу, з якого складатиметься парламентське представництво такої партії-проєкту (як відомо, політичні партії до своїх виборчих списків можуть включати безпартійних кандидатів). Нові суб'єкти політичного процесу очікувано не будуть довготривалими, а їх члени виявляться розподіленими між двома основними центрами впливу.

Таким чином, політичні процеси на Волині визначаються умовами воєнного стану, зокрема тимчасовим обмеженням демократичних прав і свобод. Ці обмеження стосуються заборони проведення виборів, контролю за інформацією (обмеження на публікацію певних новин та інформації), заборона на проведення масових заходів, мітингів та демонстрацій, підвищення ролі силових структур. В умовах, що склалися, органи влади Волині активно використовують альтернативні методи комунікації та прийняття рішень для забезпечення ефективного управління країною та підтримку зв'язку з громадянами: офіційні заяви, інформування через офіційні сторінки державних та представницьких органів у соціальних мережах (Facebook, Telegram, Instagram), розробка та впровадження мобільних додатків для отримання оперативної інформації («Оповіщення Волинь»), тощо.

Що стосується партійних осередків політичних партій, вони перефор-

матувалася на волонтерство, зокрема на матеріально-технічне забезпечення ЗСУ, місцевих підрозділів територіальної оборони та внутрішньо переміщених осіб. Разом з тим, на діяльність партійних осередків наклала відбиток специфіка політичного поля, яке не було

переформатоване і у значній мірі зберігало латентний дихотомний характер та включало в себе диспозицію влада – опозиція. Тому патерни міжпартійної взаємодії у значній мірі визначали моделі поведінки основних політичних акторів на регіональному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бортніков В. Розвиток політичного процесу у Волинській області (1991–2021). *Політичні дослідження*. 2022. № 1 (3). С. 72–98.
2. Депутати не служать! Хто сказав? Дослідження (оновлено). *Громадський рух ЧЕСНО*. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.chesno.org/post/5706/> (дата звернення: 02.05.2024).
3. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н. Регіональні політичні режими в Україні: підстави формування, специфіка функціонування, особливості трансформації. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 248 с.
4. Малиновський В. Реформа децентралізації у Волинській області: монографія. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2021. 346 с.
5. На парламентських виборах на Волині перемогла партія «Слуга народу». *Волинські новини*. 23.07.2019. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/na-parlamentskykh-vyborakh-na-volyni-peremohla-partiia-sluha-narodu/> (дата звернення: 20.01.2022).
6. Політична карта Волинської області в умовах повномасштабного російського вторгнення. 02 травня 2023 р. *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://www.opora.ua.org/viyna/politichna-karta-volinskoji-oblasti-v-umovakh-povnomasshtabnogo-rosiiskogo-vtorgnennia-24690> (дата звернення: 20.01.2022)
7. Політична система України в умовах війни. Матеріали круглого столу (м. Київ, 27 жовтня 2022 р.). Центр внутрішньополітичних досліджень. Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny> (дата звернення: 20.12.2023).
8. Сучасний стан і основні тенденції суспільно-політичного розвитку України. *Центр Разумкова*. Київ 2021. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_polit_perspektiv_ua.pdf (дата звернення: 20.06.2024).
9. Токар М. Вивчення політичного образу регіону в теорії та практиці політичної регіоналістики. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2014. Вип. 9. С. 156–161.
10. Яворський К. Скандальна війна перейшла в тиху фазу: голова Волинської ОДА судиться з облрадою. 19 жовтня 2023 р. *Центр журналістських розслідувань «Сила правди»*. URL: <https://sylappravdy.com/skandalna-vijna-perejshla-v-tyhu-fazu-golova-volynskoyi-oda-sudytsya-z-oblradoyu/> (дата звернення: 20.01.2022).
11. Яремчук В. Регіональна політична еліта: принципи та механізми формування (на прикладі Івано-Франківської області). *Політичні дослідження / Political Studies*, 2021. С. 70–89.

REFERENCES:

1. Bortnikov V. (2022). Rozvytok politychnoho protsesu u Volynskii oblasti (1991–2021) [Development of the political process in the Volyn region (1991–2021)]. *Politychni doslidzhennia*. № 1 (3). S. 72–98. [in Ukrainian].
2. Oliinyk V. (2023). Deputaty ne sluzhat! Khto skazav? Doslidzhennia (onovleno) [Deputies do not serve! Who said? Research (Updated)]. Hromadskyi rukh ChESNO. Retrieved from: <https://www.chesno.org/post/5706/> [in Ukrainian].
3. Karmazina M., Bevz T., Rotar N. (2018). Rehionalni politychni rezhymy v Ukraini: pidstavy formuvannia, spetsyfika funktsionuvannia, osoblyvosti transformatsii [Regional political regimes in Ukraine: foundations of formation, specifics of functioning, features of transformation]. K.: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 248 s. [in Ukrainian].
4. Malynovskiy V. (2021). Reforma detsentralizatsii u Volynskii oblasti: monohrafiia [Decentralization reform in the Volyn region: monograph]. Lutsk : Volynska oblasna drukarnia. 346 s. [in Ukrainian].

5. Information agency Volynski Noviny (2019). Na parlamentskykh vyborakh na Volyni peremohla partiia «Sluha narodu» [The "Servant of the People" party won the parliamentary elections in Volyn]. Volynski novyny. Retrieved from: <https://www.volynnews.com/news/all/na-parlamentskykh-vyborakh-na-volyni-peremohla-partiia-sluha-narodu/> [in Ukrainian].
6. Civil network OPORA (2023). Politychna karta Volynskoi oblasti v umovakh povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia [Political map of the Volyn region in the conditions of a full-scale Russian invasion]. Retrieved from: <https://www.oporua.org/viyna/politichna-karta-volin-skoyi-oblasti-v-umovakh-povnomasshtabno-go-rosiiskogo-vtorgnennia-24690> [in Ukrainian].
7. National Institute of Strategic Studies (2022). Politychna systema Ukrainy v umovakh viiny [The political system of Ukraine in the conditions of war]. Materialy kruhloho stolu (m. Kyiv, 27 zhovtnia 2022 r.). Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny> [in Ukrainian].
8. Tsentrazumkova (2021). Suchasnyi stan i osnovni tendentsii suspilno-politychnoho rozvytku Ukrainy [The current state and main trends of social and political development of Ukraine]. Kyiv. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_polit_perspektiv_ua.pdf [in Ukrainian].
9. Tokar M. (2014). Vyvchennia politychnoho obrazu rehionu v teorii ta praktytsi politychnoi rehionalistyky [Study of the political image of the region in the theory and practice of political regionalism]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych. Vyp. 9. S. 156–161 [in Ukrainian].
10. Yavorskyi K. (2023). Skandalna viina pereishla v tykhu fazu: holova Volynskoi ODA sudyt-sia z oblradioiu [The scandalous war has entered a quiet phase: the head of the Volyn Regional State Administration is suing the regional council]. Tsentrazhurnalistskykh rozsliduvan «Syla pravdy». Retrieved from: <https://sylapravdy.com/skandalna-vijna-perejshla-v-tyhu-fazu-golova-volynskoyi-oda-sudytsya-z-oblradoyu/> [in Ukrainian].
11. Yaremchuk V. (2021). Rehionalna politychna elita: pryntsypy ta mekhanizmy formuvannia (na prykladi Ivano-Frankivskoi oblasti) [Regional political elite: principles and mechanisms of formation (on the example of Ivano-Frankivsk region)]. *Politychni doslidzhennia* – Political Studies. S. 70–89. [in Ukrainian].

КООРДИНАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Кузьмук Ольга Миколаївна,

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-9729-1785

Researcher ID: S-5115-2017

У статті розглядаються механізми координації діяльності органів публічної влади в контексті сучасних загроз безпеці та нових викликів. Авторка аналізує роль публічного управління у забезпеченні національної безпеки та необхідність ефективної міжвідомчої співпраці та координації.

Обговорюється поточний стан координації між органами виконавчої влади, підкреслюється важливість створення ефективних механізмів координації для вирішення складних питань, які вимагають всеосяжного, міжсекторального підходу. Розглядаються потенційні бар'єри для ефективної координації, такі як відомчі бар'єри, відмінності у пріоритетах та порушення комунікації, а також пропонуються рішення для подолання цих перешкод.

Досліджуються теоретичні основи публічного управління та національної безпеки, окреслюються ключові принципи та моделі, які мають спрямовувати координацію діяльності органів публічної влади. Також аналізуються міжнародні кращі практики та тематичні дослідження для визначення успішних стратегій координації, які можна адаптувати до національного контексту.

Крім того, у статті розглядається роль обміну інформацією, спільного прийняття рішень та розподілу ресурсів у забезпеченні ефективної координації між органами виконавчої влади. Авторка наголошує на важливості встановлення чітких ліній відповідальності, каналів комунікації та механізмів зворотного зв'язку для підвищення загальної ефективності та реагування системи публічного управління.

Досліджуються питання керованості структури координації діяльності органів публічної влади в контексті актуальних суспільних, економічних та політичних викликів. Авторка акцентує увагу на необхідності ефективної координації роботи різних ланок державного управління для своєчасного та адекватного реагування на складні, динамічні та взаємопов'язані проблеми.

Розкриваються основні ознаки керованості системи координації, зокрема: чіткий розподіл повноважень і відповідальності, налагоджена вертикальна та горизонтальна взаємодія, дієві комунікаційні канали, гнучкі механізми прийняття рішень, результативні інструменти моніторингу та контролю. Окрема увага приділяється питанням адаптивності й трансформації структур координації органів влади з метою підвищення їх відповідності сучасним реаліям.

Ключові слова: публічне управління, національна безпека, координація діяльності, органи виконавчої влади, міжвідомча взаємодія, механізми координації.

Kuzmuk Olga. Coordination of public authorities' activities in the context of modern challenges

The article discusses the challenges and mechanisms of coordinating the activities of public authorities in the context of modern security threats and new challenges. The author analyzes the role of public administration in ensuring national security and the need for effective interdepartmental cooperation and coordination.

The article discusses the current state of coordination between executive authorities, emphasizing the importance of creating effective coordination mechanisms to address complex issues that require a comprehensive, cross-sectoral approach. Potential barriers to effective coordination, such as departmental barriers, differences in priorities, and communication breakdowns, are considered, and solutions to overcome these obstacles are proposed.

The theoretical foundations of public administration and national security are explored, outlining the key principles and models that should guide the coordination of public authorities' activities. International best practices and case studies are also analyzed to identify successful coordination strategies that can be adapted to the national context.

Moreover, the article examines the role of information sharing, joint decision-making, and resource allocation in ensuring effective coordination among executive authorities. The author emphasizes the importance of establishing clear lines of responsibility, communication channels, and feedback mechanisms to enhance the overall efficiency and responsiveness of the public administration system.

Furthermore, the article also explores the issue of manageability of the structure of coordination of public authorities' activities in the context of current social, economic, and political challenges. The author emphasizes the need for effective coordination of the work of various branches of public administration for timely and adequate response to complex, dynamic, and interconnected problems.

The main characteristics of the manageability of the coordination system are revealed, including: a clear division of powers and responsibilities, established vertical and horizontal interaction, effective communication channels, flexible decision-making mechanisms, and effective monitoring and control tools. Particular attention is paid to the issues of adaptability and transformation of the coordination structures of the authorities in order to increase their relevance to modern realities.

Key words: public administration, national security, coordination of activities, executive authorities, inter-agency cooperation, coordination mechanisms.

Ефективна координація діяльності органів публічної влади є ключовим чинником успішного подолання сучасних викликів у сфері національної безпеки держави. У статті розглядаються актуальні механізми та інструменти, що забезпечують злагоджену взаємодію різних державних структур, відповідальних за безпеку в умовах викликів та загроз.

Забезпечення національної безпеки та ефективне реагування на сучасні безпекові виклики вимагає злагодженої координації зусиль різних державних органів та відомств. Практика показує, що саме слабкість координаційних механізмів часто стає критичним фактором, що унеможлиблює адекватне та вчасне реагування на кризові ситуації.

Не менш важливим є забезпечення систематичного обміну інформацією між усіма зацікавленими сторонами, створення єдиних баз даних та запровадження уніфікованих стандартів і регламентів взаємодії. Це дозволяє оперативно отримувати достовірні дані про реальну ситуацію, здійснювати моніторинг загроз, узгоджувати плани реагування та ефективно розподіляти наявні ресурси.

Крім того, важливим є налагодження постійного діалогу та координації не лише «по вертикалі» між центральними та місцевими органами влади, а й «по горизонталі» між різними міністерствами та відомствами. Це сприяє комплексному підходу до вирішення проблем, усуненню дублювання функцій

та ефективного використанню наявного потенціалу.

Інформаційний обмін є критично важливим для своєчасного реагування на загрози та сприяє ефективній координації заходів. Створення єдиної інформаційно-аналітичної системи, що акумулює дані з різних джерел та забезпечує оперативний доступ, сприятиме підвищенню обізнаності державних структур щодо поточної ситуації. Налагоджений обмін інформацією також сприятиме виробленню спільного розуміння загроз та узгодженню управлінських рішень.

Чітке визначення компетенції, повноважень та механізмів взаємодії дозволяє уникнути дублювання функцій, правових колізій та забезпечити цілісність системи забезпечення національної безпеки. Важливе значення має законодавче закріплення процедур обміну інформацією, доступу до баз даних, спільного використання ресурсів.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які вивчали питання державного та публічного управління; координації діяльності органів публічної влади. Зокрема, функціонування органів публічної влади досліджувалося в роботах таких науковців як [Малиновський В. Я.] [3], [Якимчук А. Ю.] [7], [Мельник А. Ф., Оболонський О. Ю., Васіна А. Ю.] [9], механізми державного управління в умовах війни досліджувались у роботі [Бакуменко В. Д., Бон-

дар І. С.] [1], координація діяльності органів публічної влади розглядалися у роботі [Босак О. З.] [2], координація діяльності органів публічної влади в умовах трансформаційних змін вивчалася у роботі [Селіванова А. О.] [5], механізми координації діяльності органів публічної влади – в роботі [Шарова Ю. П., Бородіна Є. І.] [6], координація діяльності органів публічної влади в умовах децентралізації аналізувалася в роботі [Ємельянова В. М., Радченко О. В.] [8], забезпечення ефективності діяльності органів публічної влади – в роботі [Приходченко Л. Л.] [4].

У ході роботи над даною темою були використані такі теоретичні методи як: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація наукової літератури та емпіричних даних.

Координація є одним з ключових організаційних механізмів, що забезпечує узгодженість, несуперечливість та ефективність діяльності різних органів публічної влади в Україні. Сутність координації полягає у встановленні взаємозв'язків та взаємодії між ними для досягнення спільної мети [2, с. 8].

Основна мета координації – це підвищення загальної ефективності управління, уникнення дублювання, прогалин та конфліктів у роботі органів публічної влади. Досягнення цієї мети ґрунтується на дотриманні ключових принципів координації, серед яких: субординація, ієрархічність, системність, взаємодія та відповідальність [6, с. 22].

Загалом, координація є важливим механізмом забезпечення узгодженості, несуперечливості та результативності функціонування органів публічної влади в Україні. Її ефективне застосування сприяє підвищенню загальної якості державного управління.

Вертикальна координація є ключовим механізмом, що забезпечує узгодженість дій на різних ієрархічних рівнях управління – від центральних органів влади до регіональних та місцевих структур. Чіткий розподіл повноважень та відповідальності між ланками системи дозволяє оперативно реагувати на виклики, ухвалювати рішення та координувати їх виконання.

Вертикальна координація базується на ієрархічності державної влади та управління. Центральні органи влади визначають стратегічні пріоритети, приймають ключові рішення, здійснюють загальне керівництво та контроль. Регіональні та місцеві органи влади відповідають за реалізацію державної політики на місцях, оперативне управління та надання публічних послуг. Важливим інструментом вертикальної координації є створення міжвідомчих робочих груп, комісій, штабів та інших координаційних механізмів [8, с. 45].

Горизонтальна координація передбачає узгодження дій між різними державними органами та службами, які мають спільні функції чи повноваження у сфері забезпечення національної безпеки. Ефективними інструментами такої координації є укладання міжвідомчих угод, розроблення спільних планів та програм, проведення спільних навчань і тренувань. Особлива роль у налагодженні горизонтальної взаємодії належить профільним координаційним органам.

Одним з основних інструментів горизонтальної координації є укладення міжвідомчих угод, які чітко визначають порядок взаємодії, розподіл завдань і відповідальності між учасниками. Важливим є також розроблення спільних планів, програм і дорожніх карт, що дозволяє узгодити пріоритети, скоординувати зусилля та забезпечити комплексність заходів [8, с. 56].

Водночас, для того, щоб координаційні органи могли повноцінно виконувати свою роль, вкрай важливо, щоб вони мали чіткі повноваження, відповідне ресурсне забезпечення та авторитет серед учасників взаємодії. Лише за таких умов вони зможуть ефективно скоординувати зусилля різних органів, забезпечити своєчасний обмін інформацією, узгодження спільних дій та вироблення консолідованих рішень.

Таким чином, горизонтальна координація діяльності органів публічної влади у сфері національної безпеки є комплексним процесом, що потребує комплексного підходу. Він включає в себе формалізацію взаємодії, яка передбачає чітке визначення повноважень,

обов'язків та механізмів взаємодії різних державних органів, відповідальних за забезпечення національної безпеки. Також важливим є налагодження ефективних комунікацій, створення дієвих каналів обміну інформацією та забезпечення своєчасного та повного інформування всіх зацікавлених сторін. Не менш важливим є забезпечення мотивації до співпраці, тобто розробка стимулів та умов, що заохочують органи влади до ефективної міжвідомчої взаємодії. Крім того, важливим є вироблення спільного бачення, формування єдиного стратегічного бачення та розуміння пріоритетів у сфері національної безпеки серед усіх учасників системи.

Ефективна горизонтальна координація має вирішальне значення для здатності держави своєчасно реагувати на виклики та загрози національній безпеці. Вона дозволяє консолідувати зусилля різних органів влади, забезпечити комплексний та синхронізований підхід до протидії загрозам.

Розподіл повноважень та ресурсів між органами державної влади є важливим аспектом забезпечення ефективного функціонування системи національної безпеки. Цей процес має здійснюватися з урахуванням специфіки компетенції кожного органу, їхніх функціональних можливостей та наявного потенціалу. Така збалансована та раціональна організація взаємодії між різними державними інституціями дозволяє уникнути дублювання зусиль та раціонально використовувати наявні ресурси [7].

Для ефективного виконання органами державної влади своїх функцій та завдань, їм необхідно мати у своєму розпорядженні достатні ресурси різного характеру. Це, перш за все, стосується фінансових ресурсів, які забезпечують матеріально-технічне оснащення, фінансування поточної діяльності та реалізацію необхідних програм і проєктів. Крім того, органи державної влади мають бути забезпечені сучасною матеріально-технічною базою – приміщеннями, обладнанням, засобами зв'язку та іншими необхідними матеріалами.

Не менш важливим є наявність кваліфікованих кадрів, які здатні професійно

та ефективно виконувати покладені на них обов'язки. Для цього державні органи повинні мати можливість проводити навчання та підвищення кваліфікації персоналу, створювати мотивацію для утримання фахівців високого рівня [8, с. 26].

Ще одним ключовим ресурсом є інформація – доступ до актуальних даних, аналітичних матеріалів, довідкової інформації тощо. Це дасть змогу органам державної влади приймати виважені та обґрунтовані управлінські рішення [9], [3].

Раціональний та збалансований розподіл ресурсів між державними відомствами має важливе значення для ефективного функціонування державного управління. Відсутність такого балансу може призводити до ситуацій, коли одні органи влади мають надлишок ресурсів, а інші гостро їх потребують. Це негативно впливає на загальну ефективність використання наявних ресурсів та, як наслідок, на якість виконання державних функцій і завдань [4].

Збалансований розподіл ресурсів передбачає, що кожне державне відомство отримує достатню кількість фінансових, матеріальних, кадрових та інших ресурсів, необхідних для належного виконання покладених на нього обов'язків. Така збалансованість досягається за рахунок ретельного аналізу потреб різних відомств, пріоритезації напрямів фінансування, раціонального перерозподілу надлишкових ресурсів, а також оптимізації процесів управління наявними ресурсами на всіх рівнях.

Впровадження збалансованого підходу до розподілу ресурсів сприятиме підвищенню ефективності їх використання. Це, в свою чергу, дозволить державним органам краще виконувати свої функції, надавати якісніші послуги громадянам, вирішувати актуальні суспільні проблеми та досягати стратегічних цілей розвитку країни. Таким чином, збалансований розподіл ресурсів є важливим елементом ефективного державного управління та сталого соціально-економічного розвитку.

Зважаючи на складність і багатокомпонентність сучасних загроз національній безпеці, ефективність системи

управління у сфері забезпечення національної безпеки значною мірою залежить від чіткого розмежування повноважень та ресурсів між різними органами державної влади. Лише за таких умов можна забезпечити комплексний, скоординований та спеціалізований підхід до вирішення завдань із забезпечення національної безпеки [4].

Розмежування повноважень та ресурсів дозволить кожному органу державної влади сконцентруватися на виконанні своїх специфічних функцій, уникаючи дублювання та координуючи свою діяльність з іншими відомствами.

Крім того, чітке розмежування повноважень та ресурсів сприятиме підвищенню підзвітності та прозорості системи забезпечення національної безпеки, що є важливим для забезпечення довіри громадян та міжнародної спільноти. Відповідальність кожного органу за конкретні напрямки діяльності дозволить краще відслідковувати ефективність їх роботи та вносити своєчасні корективи [1; 5].

На основі аналізу кращих вітчизняних та зарубіжних практик авторкою пропонується низка рекомендацій щодо підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії в сфері забезпечення національної безпеки. Серед ключових напрямів: вдосконалення нормативно-правового регулювання, створення ефективних механізмів інформаційного обміну, налагодження вертикальної та горизонтальної координації, раціональний розподіл повноважень і ресурсів.

Зокрема, рекомендується розробити Стратегію координації діяльності органів публічної влади у сфері національної безпеки, яка б визначала ключові принципи, механізми та інструменти міжвідомчої взаємодії. Необхідно також законодавчо закріпити процедури обміну інформацією, спільного використання баз даних, ресурсів та проведення спільних заходів. Важливим кроком є формування єдиної інформаційно-аналітичної системи, яка б акумулювала дані з різних джерел та надавала оперативний доступ до необхідної інформації.

Для забезпечення вертикальної координації слід створити дієві міжвідомчі

координаційні органи на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Горизонтальна координація може бути посилена через укладання міжвідомчих угод, розроблення спільних планів та програм, проведення навчань і тренувань.

Важливим аспектом є раціональний розподіл повноважень і ресурсів між органами державної влади з урахуванням їхньої компетенції та функціональних можливостей. Це дозволить уникнути дублювання зусиль та забезпечити найбільш ефективно використання наявного потенціалу.

Повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України, суттєво трансформує функціонування органів публічної влади. Особливо значних змін зазнає система координації їхньої діяльності.

В умовах воєнного стану спостерігається посилення ієрархії та централізація управління, з провідною роллю Кабінету Міністрів України та Ради національної безпеки і оборони. Місцева влада отримує більшу автономію у вирішенні питань, але під загальним керівництвом центру. Для узгодженої взаємодії різних структур створюються спеціальні координаційні органи, такі як штаби територіальної оборони. Помітно зростає роль військового командування у координації дій цивільної адміністрації.

Загалом, трансформація системи координації діяльності органів публічної влади спрямована на підвищення ефективності управління в умовах війни. Це вимагає балансу між централізацією, гнучкістю та збереженням демократичних засад функціонування державних інституцій [5; 8].

Війна вносить значні корективи у взаємодію та комунікацію між різними органами публічної влади. В умовах воєнного стану така взаємодія стає більш структурованою та ієрархічною, підпорядковуючись принципам централізації управління, формалізації комунікації та стратегічного планування.

Основний фокус взаємодії спрямований на оборонні та відновлювальні завдання. Зміцнюються механізми моніторингу та контролю за виконанням рішень, посилюється підзвітність та запроваджуються додаткові пере-

вірки. Такі зміни покликані підвищити ефективність управління в умовах війни, забезпечити швидке реагування та координацію зусиль різних структур.

Водночас, необхідний баланс між централізацією, гнучкістю та збереженням демократичних засад функціонування органів влади. Лише за таких умов міжвідомча взаємодія та комунікація зможуть стати дієвим інструментом у протидії викликам воєнного часу [2, с. 65].

Війна кардинально змінює порядок денний та пріоритети роботи органів публічної влади. В умовах воєнного стану стратегічне планування та управління набувають особливої ваги, покликаних забезпечити ефективну мобілізацію ресурсів та координацію дій.

Ресурсне забезпечення діяльності державних структур зазнає значних змін. Спостерігається перерозподіл бюджетних коштів на потреби оборони та відновлення. Залучаються додаткові фінансові, матеріальні та людські ресурси для військових цілей. При цьому ресурсне забезпечення деяких функцій органів влади може бути обмеженим [6].

Загалом, війна вимагає від органів публічної влади значної трансформації, гнучкості та мобілізації всіх ресурсів для забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави. При цьому важливим є баланс між ефективністю управління та збереженням демократичних інститутів.

Ефективна система моніторингу та контролю передбачає чітке визначення індикаторів та критеріїв виконання рішень, які мають бути конкретними, вимірюваними та пов'язаними з досягненням стратегічних цілей. Регулярне збирання, аналіз та узагальнення даних про хід виконання рішень на всіх рівнях – від центральних органів влади до місцевого самоврядування – дозволяє оперативно реагувати на виявлені відхилення та проблеми. Це може потребувати коригування планів, перерозподілу ресурсів, застосування заходів впливу до виконавців [4].

Важливим аспектом є прозорість та підзвітність процесів. Звіти про хід виконання рішень мають бути доступ-

ними для широкого кола зацікавлених сторін. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє автоматизувати збір, обробку та візуалізацію даних моніторингу.

Ефективна система контролю поєднує внутрішній (управлінський) контроль та зовнішній (громадський, парламентський) нагляд. Навчання та підвищення кваліфікації управлінського персоналу з питань моніторингу та контролю також є невід'ємною складовою.

Дієва система моніторингу та контролю дозволяє вчасно виявляти проблеми, оперативно на них реагувати, мобілізувати необхідні ресурси та спрямовувати зусилля на пріоритетні напрями. Це є невід'ємною складовою ефективного стратегічного управління в умовах воєнного стану.

Отже, для ефективного реагування на безпекові виклики важливо мати дієві механізми та інструменти, що забезпечують злагоджену взаємодію різних державних структур, відповідальних за безпеку. Особливо гостро постає необхідність систематичного обміну інформацією між усіма зацікавленими сторонами, створення єдиних баз даних та запровадження уніфікованих стандартів і регламентів взаємодії. Це дозволяє оперативно отримувати достовірні дані про реальну ситуацію, здійснювати моніторинг загроз, узгоджувати плани реагування та ефективно розподіляти наявні ресурси.

Серед ключових інструментів, що забезпечують координацію органів публічної влади у сфері національної безпеки, можна виділити:

- створення єдиних інформаційних систем та баз даних для акумулювання, систематизації та оперативного обміну інформацією;
- запровадження уніфікованих стандартів та регламентів взаємодії між різними державними структурами;
- налагодження ефективних комунікаційних каналів між відповідальними органами та підрозділами;
- чітке розмежування повноважень та зон відповідальності між суб'єктами забезпечення національної безпеки [2; 5].

Дієва координація дій різних державних органів та відомств є невід'ємною умовою адекватного та вчасного реагування на сучасні безпекові виклики. Системний підхід до вдосконалення координаційних

механізмів, створення єдиних інформаційних систем та налагодження ефективної комунікації дозволить підвищити рівень національної безпеки та оперативність реагування на кризові ситуації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакуменко В. Д., Бондар І. С. Механізми державного управління в умовах соціально-економічних трансформацій. Київ : НАДУ, 2019. 196 с.
2. Босак О. З. Координація діяльності органів публічної влади: теоретико-методологічні засади. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 360 с.
3. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник. Луцьк : Вежа, 2020. 558 с.
4. Приходченко Л. Л. Забезпечення ефективності діяльності органів публічної влади: теоретико-методологічні засади. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 296 с.
5. Селіванов А. О. Координація діяльності органів публічної влади в умовах трансформаційних змін. Київ : Вид-во НАУ, 2017. 280 с.
6. Шаров Ю. П., Бородін Є. І. Механізми координації діяльності органів публічної влади. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. 220 с.
7. Якимчук А. Ю. Публічне адміністрування : навчальний посібник. Рівне : НУВГП, 2016. 348 с.
8. Ємельянов В. М., Радченко О. В. Координація діяльності органів публічної влади в умовах децентралізації. Харків: Право, 2018. 216 с.
9. Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю. Державне управління : підручник. Київ : Знання, 2009. 582 с.
10. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М. Князев, І.В. Розпутенко (співголови) та ін. 2011. 748 с.

REFERENCES:

1. Bakumenko, V. D., & Bondar, I. S. (2019). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia v umovakh sotsialno-ekonomichnykh transformatsii [Mechanisms of state administration in the conditions of socio-economic transformations]. Kyiv : *National Academy of Public Administration*. 196 p. [in Ukrainian]
2. Bosak, O. Z. (2018). Koordynatsiia diialnosti orhaniv publichnoi vlady: teoretyko-metodolohichni zasady [Coordination of activities of public authorities: theoretical and methodological principles]. Lviv : Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration. 360 p. [in Ukrainian]
3. Malynovskyi, V. Y. (2020). Derzhavne upravlinnia: Navchalnyi posibnyk [Public administration: Textbook]. Lutsk : Vezha. 558 p. [in Ukrainian]
4. Prykhodchenko, L. L. (2009). Zabezpechennia efektyvnosti diialnosti orhaniv publichnoi vlady: teoretyko-metodolohichni zasady [Ensuring the efficiency of public authorities: Theoretical and methodological principles]. Odesa: Odesa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration. 296 p. [in Ukrainian]
5. Selivanov, A. O. (2017). Koordynatsiia diialnosti orhaniv publichnoi vlady v umovakh transformatsiinykh zmin [Coordination of public authorities' activities in the context of transformational changes]. Kyiv : National Aviation University. 280 p. [in Ukrainian]
6. Sharov, Y. P., & Borodin, Y. I. (2019). Mekhanizmy koordynatsii diialnosti orhaniv publichnoi vlady [Mechanisms of coordination of public authorities' activities]. Dnipro : Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration. 220 p. [in Ukrainian]
7. Yakymchuk, A. Y. (2016). Publichne administruvannia: Navchalnyi posibnyk [Public administration: Textbook]. Rivne : National University of Water and Environmental Engineering. 348 p. [in Ukrainian]

8. Yemelianov, V. M., & Radchenko, O. V. (2018). Koordynatsiia diialnosti orhaniv publichnoi vlady v umovakh detsentralizatsii [Coordination of public authorities' activities in the context of decentralization]. Kharkiv : Pravo. 216 p. [in Ukrainian]

9. Melnyk, A. F., Obolenskyi, O. Y., & Vasina, A. Y. (2009). Derzhavne upravlinnia: Pidruchnyk [Public administration: Textbook]. Kyiv: Znannia. 582 p. [in Ukrainian]

10. Kovbasiuk, Y. V. (Ed.). (2011). Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. T. 1: Teoriia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of public administration (Vol. 1: Theory of public administration)]. Kyiv: National Academy of Public Administration. 748 p. [in Ukrainian]

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Ярош Ярослав Богданович,

доктор політичних наук, професор,
декан факультету історії, політології та національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8376-8979

Бугайчук Антон Павлович,

здобувач докторантської програми PhD
кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-1107-9258

У статті досліджено історичні аспекти формування інститутів та нормативно-правової бази здійснення екологічної політики в Україні від найдавніших часів до здобуття незалежності у 1991. Також проаналізовано ключові історичні аспекти, які впливали на формування екологічної свідомості населення України і ставлення суспільства до захисту довкілля та природокористування. Встановлено, що типова господарська діяльність аж до індустріальної революції у XVIII-XIX ст. мала екстенсивний характер, тобто нарощуванні виробництва відбувалося за рахунок розорювання нових земель, вирубування лісів, збільшення обсягів полювання чи риболовлі без значного акценту на зростання їх ефективності. Перші законодавчі акти Київської Русі, Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої регулювали землекористування, полювання, рибальство, лісокористування та іншу господарську діяльність. До початку XX ст. на більшості території України, окрім частково індустріалізованих районів Донбасу та нафтовидобувних районів Галичини, економіка залишалася переважно аграрною. Питання охорони довкілля до XX ст. були справою окремих дворян ентузіастів та вчених, які розвивали мережу гуртків та товариств охорони природи. На початку XX ст., зокрема у часи Української революції 1917-1921 рр. спостерігається часткове відродження природоохоронної справи. Суттєвий доробок у галузі природокористування та природоохорони створили науковці В. Вернадський, М. Шарлемань, П. Тутковський, В. Талієв та ін. Суттєвої шкоди довкіллю у XX ст. завдали дві світові війни та радянська політика «підкорення природи». Йдеться як про прямі наслідки бойових дій, так і про суттєве зростання попиту на ресурси і продовольство, що змусило виробників зосередитися короткостроковому нарощуванні продуктивності за рахунок нераціонального природокористування. Відродження природоохоронного руху на території України розпочалося наприкінці XX ст. в середовищі дисидентів, які протестували проти варварського знищення довкілля та ігнорування права людини на проживання у здоровому довкіллі. Суттєвим стимулом для піднесення цього руху стала Чорнобильська катастрофа 1986 р. Вона змусила значну кількість активних громадян мобілізуватися на захист довкілля та закласти основу для громадсько-політичних інституцій екологічного спрямування вже в незалежній Україні.

Ключові слова: Україна, екологічна історія, екологічна політика, екологічна свідомість, екологічні громадські організації.

Yarosh Yaroslav, Buhaichuk Anton. Historical aspects of environmental policy formation on the territory of Ukraine

The article examines the historical aspects of the formation of institutions and the legal framework for the implementation of environmental policy in Ukraine from the earliest times until 1991. It also analyzes the key historical aspects that influenced the formation of the ecological consciousness of the population of Ukraine and public opinion on environmental exploitation and protection. It was established that the typical economic activity until the industrial revolution in the XVIII-XIX centuries had an extensive character, i.e., the increase in production was due to the plowing of new lands, cutting down forests, increasing the amount of hunting or fishing without a significant emphasis on increasing their efficiency. The first legislative acts

of Kyivan Rus, the Grand Duchy of Lithuania and the Commonwealth regulated land use, hunting, fishing, forest use and other economic activities. Until the beginning of the XX century in most of the territory of Ukraine, except for the partially industrialized regions of Donbas and the oil-producing regions of Galicia, the economy remained mainly agrarian. Issues of environmental protection until the XX century were the work of individual noblemen, enthusiasts and scientists, who developed a network of circles and societies for the protection of nature. At the beginning of the XX century, in particular, during the Ukrainian revolution of 1917–1921, a partial revival of environmental protection was observed. Scientists V. Vernadskyi, M. Charleman, P. Tutkovskiyi, V. Taliyev, and others created a significant development in the field of nature management and conservation. Significant damage to the environment in the XX century was caused by two world wars and the Soviet policy of "subjugation of nature". These were the direct consequences of hostilities and the significant increase in demand for resources and food, which forced producers to focus on short-term productivity growth. The revival of the nature protection movement on the territory of Ukraine began at the end of the XX century among dissidents who protested against the barbaric destruction of the environment and ignoring the human right to live in a healthy environment. The Chernobyl disaster of 1986 was a significant stimulus for the rise of this movement. It forced a significant number of active citizens to mobilize for the protection of the environment and lay the foundation for public and political institutions of environmental orientation in independent Ukraine.

Key words: Ukraine, environmental history, environmental policy, environmental awareness, environmental public organizations.

Екологічна політика є одним із важливих компонентів політичної діяльності та управління, які стосуються питань довкілля та використання природних ресурсів. При цьому особливості здійснення екологічної політики на різних рівнях визначаються різними аспектами, зокрема нормативно-правовою базою, громадською думкою, історичними традиціями тощо.

Зокрема для розуміння сучасних підходів у здійсненні екологічної політики в Україні варто дослідити низку історичних аспектів формування сучасного стану довкілля, суспільної свідомості щодо ставлення до нього, урядових та неурядових інституцій, що відповідають за питання взаємодії людини та довкілля, зокрема:

- розвиток української політичної та правової думки у частині екологічної політики та екологічного права;
- чинники формування суспільної свідомості в частині сприйняття і взаємодії людини із довкіллям;
- вплив держав, які контролювали територію України впродовж історії, на довкілля.

Це допоможе зрозуміти історичні передумови сучасних особливостей екологічної політики в сучасній Україні та формування громадської думки із цього приводу. Зокрема такі історичні передумови, на нашу думку, є вирішальними факторами, що визначають сучас-

ний рівень розвитку та впливу екологічних політичних партій та неурядових організацій в Україні.

Екологічна політика – це політичну діяльність, що торкається пов'язаної з нею сфери управління, система специфічних політичних, юридичних та інших заходів, що використовуються державою з метою управління екологічною ситуацією та забезпечення раціонального використання природних ресурсів на території країни [1].

Перші форми природоохоронних заходів в Україні були пов'язані із релігією, зокрема поклонінням природі та фетишизму. В межах таких релігійних уявлень мешканців території України певні природні локації чи об'єкти були наділені надприродною силою, або ж пов'язані із надприродними істотами. Це зумовлювало особливе ставлення до певних екосистем, певних видів тварин, рослин, грибів, неживих об'єктів, в тому числі їх охорону.

Г. Лозко відзначає, що в традиції українського язичництва місцями для давніх святилищ могли бути священні гаї, ліси, джерела. Також священними були окремі породи дерев, зокрема дуб, береза, липа, верба, вишня, які росли біля храмів. У священних гаях забороняли рубати дерева, рвати квіти, ловити пташок. Таким чином, у культурі давніх мешканців території України, зокрема

давніх слов'ян, природоохоронна діяльність була суттєво пов'язана із релігійними віруваннями. Специфічні природні локації, види рослин, тварин, птахів вважалися священними, тому були під особливим захистом. Відповідно, першою соціальною групою, яка була нерозривно пов'язана із релігійно мотивованим захистом природи, були волхви, шамани та інші представники духовенства. Також саме поклоніння язичницьким богам та духам природи сприяло формуванню у свідомості давніх мешканців території України переконань, знань, умінь та навичок щодо захисту і сталої взаємодії із природою [2, с. 37].

Тим не менш, методи господарювання давніх мешканців території України, зокрема давніх слов'ян, а потім і населення Київської Русі, були сталими та не передбачали активної та часто нераціональної експлуатації природи. Важливу роль у економіці Київської Русі відіграла заготівля хутра. Княгиня Ольга в рамках організації управління державою запровадила «ловища» і «перевесища», тобто спеціальні території, на яких заготовляли хутро для держави на продаж. Також Ольга сприяла кращій організації галузі бортництва, тобто заготівлі меду та воску для держави. Заготівля хутра як масовий промисел, заохочуваний державою, сприяла знищенню окремих видів тварин. Р. Возяк та П. Маціборук зазначають, що масова заготівля бобрового хутра у Київській Русі та в подальшому на території України призвели до його суттєвого винищення аж до початку ХХ століття [3].

Шкідливим для довкілля були і екстенсивні методи землеробства та скотарства. В. Петегрич стверджує, що і в часи Київської Русі активно використовувалися методи екстенсивного сільського господарства, які в тому числі передбачали розорювання нових територій та знищення лісів під ріллю та пасовища [4].

Таким чином, попри суттєвий акцент на гармонію людини та природи у язичницьких віруваннях, господарська діяльність мешканців території України у дохристиянські часи була значною мірою екстенсивною, тобто перед-

бачала активне перетворення та експлуатацію природи із розширенням все більших площ освоєння, що призводило до негативних наслідків для екосистем та біорізноманіття.

Ще одним джерелом регулювання взаємовідносин людини та природи в часи Київської Русі були перші правові кодекси. Як зазначає М. Назарук, одним із перших нормативних документів, який стосувався лісоохорони, стала «Руська правда». Окремі положення цього правового кодексу містять згадки про охорону рідкісних, здебільшого мисливських звірів, птахів та дерев. Охорона мисливських звірів у період Київської Русі та в подальшому у Галицько-Волинській державі, Великому Князівстві Литовському, Польському Королівстві, Речі Посполитій була переважно зосереджена на збереженні їх для проведення полювання князівської, королівської та шляхетської еліти. Отже, в той час політична еліта бачила цих тварин як спосіб задоволення потреб привілейованих станів, але не робила акцент на цінності цих видів для довкілля чи збереженні біорізноманіття.

Схожим за специфікою було правове регулювання у Великому Князівстві Литовському та Речі Посполитій, де джерелом права були укази королів чи князів, або ж правові кодекси. Зокрема польський король В. Ягайло видав у 1423 р. указ, що передбачає охорону тварин. Його наступники також видавали подібні укази щодо охорони лисиць, турів та інших видів [5, с. 403–406].

О. Патlachук зазначає, що ще одним важливим джерелом природоохоронного права були Литовські статuti 1529, 1566 та 1588 рр. [6]. У кожному із трьох статутів є відповідні розділи, пов'язані із природокористуванням та охороною природи. Зокрема регламентуються такі види діяльності, як полювання, заготівля деревини, збиральництво, риболовля, скотарство, бортництво тощо. Відповідні розділи статутів були спрямовані на створення нормативної бази для запобігання таким злочинам як браконьєрство, незаконні рубки та ловля риби, крадіжки мисливських птахів, захист

бджіл та меду, а також плодів у лісах та фруктових садах. Таким чином, станом на XVI ст. система управління Великим Князівством Литовським, а потім Річчю Посполитою була достатньо розвинена для розробки системних нормативно-правових актів, що регулювали зокрема взаємодію людини із природою, а також в певній мірі контролювати виконання цих норм. Розуміння та втілення механізмів контролю природокористування та охорони природи свідчить про розвиток політичної свідомості в контексті більш сталої господарської діяльності та розвитку національного господарства, яке є менш шкідливим для довкілля. Такі заходи були спрямовані передусім на максимізацію користі для людини, а не збереження природи як цінність в собі.

В контексті природоохоронних практик у Речі Посполитій важливими були мисливські угідь місцевих князів. Л. Понедельник відзначає, що на території нинішнього національного природного парку «Цуманська Пуща» з XVI ст. існували мисливські угіддя князів Чарторийських, Острозьких, Радзивілів. Князівські пущі були поділені на лісництва, на чолі яких були лісничі. Також відповідно до королівського указу склали перелік рідкісних звірів та птахів, яких необхідно було охороняти [7].

Ще одним важливим аспектом, що вплинув на специфіку взаємодії людини та довкілля та відповідно політичної і соціальної свідомості на території України, що була під контролем Речі Посполитої, став розвиток фільваркового господарства з XVI ст. Згідно із дослідженням Ю. Приходька, вони існували на основі праці селян-кріпаків, а їх власниками переважно були шляхта, магнати або інша родова знать [8]. Такий спосіб господарювання був більш орієнтований на ринкові відносини, ніж традиційне селянське господарство. Ключовим товаром у них стало зерно, яке у великих обсягах продавало Річ Посполита через порти у Балтійському морі. Тим не менш, такі методи господарювання відставали у своїй прогресивності від Північно-Західної Європи та не сприяли

масовому переходу від екстенсивного розширення сільського господарства до його інтенсифікації.

Наступним важливим чинником, що вплинув на специфіку взаємодії населення території України із природою, став науково-технічний прогрес у тісній взаємодії і розвитком методів господарювання загалом. Науково-технічна та промислова революція на території України в XIX – на поч. XX ст. відбувалася в межах розвитку Австро-Угорської та Російської імперій. Проте її масштаби не були порівнюваними із масштабами промислової революції у Великобританії, Франції, Пруссії (Німеччині).

Б. Янишин відзначає, що понад 90% населення території України станом на середину XIX ст. займалося сільським господарством [9]. Проте до кінця XIX ст. посилюються процеси урбанізації, розвитку промисловості та сфери надання послуг, що призвело до зростання частки міського населення, яке вже не так активно займалося сільським господарством.

М. Козак та М. Семенюк відзначають, що потужним драйвером розвитку промисловості на території Галичини у XIX ст. стала нафтовидобувна промисловість [10]. У цьому контексті Галичина стала одним із перших нафтовидобувних регіонів у світі. Це сприяло розвитку науки, гірничої промисловості, індустрій, пов'язаних із використанням продуктів нафтопереробки. Водночас масовий та розвиток видобувної промисловості та супутніх галузей призвів до значних соціальних змін, а також негативного впливу на довкілля.

На території Наддніпрянської України під контролем Російської імперії осередком промислового прогресу став регіон Донецького вугільного басейну (Донбасу). Активну розробку вугілля тут вели з початку XIX ст. у тісному поєднанні із розвитком металургії. Видобуток вугілля у першій половині XIX ст. відбувався примітивними методами та часто хаотично, що сприяло неконтрольованому знищенню природних екосистем заради отримання викопного палива. О. Донік відзначає, що в дру-

гій половині XIX ст. процес розробки вугілля Донбасу та зростання поселень у цьому регіоні посилив активний розвиток залізниць та притік дешевої робочої сили. Проте через погану технічну оснащеність копалень та виробництва, хаотичний видобуток, рівень екологічних стандартів був вкрай низьким, що завдало шкоди як довкіллю, так і мешканців нових поселень навколо шахт та промислових підприємств [11].

Ініціативи щодо охорони довкілля в цей час були переважно приватними та належали науковцям, академікам, представникам дворянства чи великого бізнесу. Наприклад, фундатором першого заповідника на території України «Асканія-Нова» був дворянин Ф. Е. Фальц-Фейн з 1870-х років. Як зазначає В. Давиденко, проєкт зі створення зоопарку, а потім заповідника ґрунтувався на приватних зацікавленнях та фінансових можливостях родини Фальц-Фейн [12].

Питання довкілля в публічному дискурсі просували локальні природоохоронні товариства. О. Василюк відзначає, що серед їх природоохоронних заходів варто відзначити захист цінних територій від видобутку корисних копалин шляхом звернень або викупу землі [13, с. 25–27]. Такі товариства існували на о. Хортиця, на пів. Крим, у м. Харків, Київ, Львів, Миколаїв. Проте на той час ці товариства були відносно невеликими організаціями еліти без масової підтримки. Так чином, ми можемо їх порівняти із першою стадією розвитку політичних партій – політичними клубами, хоча природоохоронні товариства не завжди мали яскраво виражені політичні цілі.

Згідно із дослідженням Р. Такера, ще більше відвернула увагу суспільства від питань деградації та забруднення довкілля Перша світова війна, що змусила Російську та Австро-Угорську імперії перевести економіку на воєнні рейки та зосередитися на забезпеченні потреб армії у короткостроковій перспективі. Також бойові дії завдавали значної шкоди довкіллю, наприклад призводили масового винищення лісів [14, с. 19–37].

Революційні події 1917–1921 рр. стали ще одним суттєвим потрясінням для інституцій, що займалися природоохороною та врегулюванням природокористування. Зокрема це стосується природоохоронних товариств, які часто складалися із дворян та представників великого бізнесу або фінансувалися ними. Багато із таких представників еліти стали «ворогами народу» або втратили свої землі та доходи під час революції. Також припинили існування або в певній мірі згорнули діяльність наукові установи. Р. Слепухіна відзначає, що з території України до Німеччини виїхала вся родина Ф. Е. Фальц-Фейна, що раніше заснував та підтримував заповідник «Асканія-Нова» [15].

Тим не менш, в Українській народній Республіці були спроби відновити та розвинути державні інститути в галузі екології. У січні 1918 р. при Міністерстві Земельних Справ УНР створили відділ охорони пам'ятників природи, а на початку квітня – громадську комісію з охорони природи. Очолив її професор П. Тутковський. Як відзначає О. Василюк, за короткий період існування ці органи розпочали заходи із захисту степів, лісів та почала роботу над створенням музею пам'яток природи. Також Лісовий департамент Міністерства пробував зупинити будь-яке лісокористування на території УНР до ухвалення нормативно-правової бази у новій державі [16].

Окрім цього, у 1918 р. у м. Харків зоолог М. Шарлемань видав першу україномовну брошуру на природоохоронну тематику: «Охороняйте рідну природу!». Він зокрема пропагував необхідність ведення просвітницької діяльності, навчання природоохорони через екскурсії, роботу зі школярами та студентами. На думку вченого, суттєвою перешкодою для захисту довкілля на території України був низький рівень усвідомлення населенням необхідності природоохорони та поміркованого, раціонального природокористування. У подоланні такої екологічної неграмотності, на його думку, потрібно було опиратися на вчителів, екскурсиводів, керівників гуртків, агрономів, лісівників. Також М. Шарлемань

зробив внесок у дослідження впливу війни на довкілля у циклі заміток «Разрушення Пилявина», «Разрушення зоопарка», «Упадок Київського Зоологічного Сада». На думку вченого, станом на 1918 р. в Україні було знищено близько 65% довоєнного обсягу лісів [13].

За часів Української Держави (1918 р.) важливим кроком щодо розвитку української науки, в тому числі природничих наук, стало створення Української академії наук. Її очолив відомий вчений В. Вернадський. Як відзначає О. Цebro, Доробок В. Вернадського важливий як в контексті розвитку екологічної свідомості української еліти, так і в контексті розвитку екологічної науки та екологічної свідомості на світовому рівні. Вчений дослідив геологічну роль живих організмів та в першу чергу людини, як потужного суб'єкта впливу на неї [17].

Досвід участі цього вченого в Державній Раді Російської імперії від Академічної курії сприяв набуттю ним унікального досвіду: В. Вернадський був водночас науковцем із глибокою та новаторською спеціалізацією, і політиком та адміністратором із досвідом управління та участі в політичних процесах.

За активного сприяння М. Шарлеманя, П. Тутковського і В. Талієва у серпні 1918 р. в м. Київ провели попередню нараду природників України як підготовчий захід до З'їзду природників України. Вона була спрямована передусім на інституціоналізацію охорони природи в системі органів управління Української Держави. Зокрема йшлося про створення низки національних парків та поступове переведення приватних заповідників у статус державних. У цьому вони орієнтувалися на першопрохідців у галузі природоохорони на той час: американських та німецьких вчених та практиків. Проте варто відзначити, що тогочасний уряд Української Держави значною мірою опирався на великих землевласників, яким не були близькими ідеї природників, тому влада не сприяла втіленню таких намірів [13]. Також масові протести селян і політичних опонентів унеможливили ефективне втілення реформи.

У 1920-х природоохоронний рух на підконтрольній радянській владі території України активно відновлювався. Важливим напрямком у цей час була оцінка впливу на довкілля Першої світової війни та наступних революційних подій. Як писав М. Шарлемань, «війна та революція завдали природі нашої країни глибоких ран. Порубано більше половини загальної площі лісів, розорано останні куточки степів, постріляно багато цікавих і рідких звірів та птахів, знищено та й ще нищиться багато риби в річках» [13].

Тим часом керівництво УРСР розпочало створення нової нормативної бази природоохоронної діяльності. 16 липня 1926 р. Всеукраїнський центральний виконавчий комітет і Рада народних комісарів УРСР ухвалили «Положення про пам'ятники культури і природи» [18]. На його виконання створили Український комітет охорони пам'яток природи, уповноважений їх знаходити та реєструвати. Він існував як громадський дорадчий орган при Народному комісаріаті просвіти. Комітет мав чотири інспектури із центрами у м. Київ, Харків, Одеса та Дніпропетровськ і відповідну мережу членів-кореспондентів, які займалися обліком пам'яток природи та популяризацією природоохорони [17].

Проте організація проіснувала лише до початку 1930-х, коли була запроваджена цензура та розпочалися репресії проти природоохоронців і науковців цього напрямку. Як відзначає О. Василюк, у 1933 р. 21 еколог зі Степового інституту в заповіднику «Асканія-Нова», на чолі з директором інституту В. Станчинським були арештовані і направлені в табори ГУЛАГ. Загалом, природоохоронці, які не були готові закривати очі на варварську нераціональну експлуатацію довкілля в межах радянської політики «підкорення природи», стали ворогами для влади [13; 18].

Суттєво вплинула як на стан довкілля, так і на ставлення суспільства до природи процеси індустріалізації та колективізації в СРСР, які спрямовувала та очолювала держава. У 1925 р. був офіційно проголошений курс на індустріалізацію.

Причому за вимогою Й. Сталіна індустріалізація мала бути форсованою, тобто передбачала максимально високі темпи нарощення виробництва, злам ринкових механізмів та пропорцій у промисловості, встановлення безапеляційного пріоритету важкої індустрії. Гіганти важкої промисловості, а також електростанції, збудовані для їх забезпечення, суттєво вплинули на стан довкілля у індустріалізованих районах УРСР. Наприклад, будівництво дамб та гідроелектростанцій на р. Дніпро, зокрема ДніпроГЕС негативно вплинуло на стан річки та прибережних екосистем [19].

Форсована індустріалізація, примусова колективізація, плани щодо заготівлі товарного зерна та знищення українського селянства значно вплинули на свідомість населення УРСР, в тому числі на характер його взаємодії із довкіллям. Запровадження планової економіки із нереалістичними темпами виробництва змушувало господарюючих суб'єктів нехтувати екологічними аспектами, ставити на перше місце короткострокову вигоду та ігнорувати довгострокові наслідки господарської діяльності.

Водночас у Другій Речі Посполитій уряд та природоохоронні товариства проводили активну роботу зі створення об'єктів природно-заповідного фонду. Зокрема понад 120 резерватів були створені у Карпатах, на Львівщині та Волині. У 1920-1930-х р. Ухвалено низку рішень та законів для створення нормативно-правової бази охорони лісів, печер, озер, рік, рослин, тварин тощо [20].

Окрім державних органів у Другій Речі Посполитій функціонували і низка громадських природоохоронних товариств, зокрема Товариство природознавців ім. М. Коперника, Товариство любителів дерев, Товариство вирощування крайового лісового насіння, Зоолого-ботанічне товариство, Товариство охорони тварин, Товариство опіки над рідним краєм «Лісова охорона», Товариство академічної спілки природників Львівщини. Ці товариства переважно не мали вираженого проукраїнського характеру. Єдиною природоохоронною організацією із вираженим проукраїнським

спрямуванням була Комісія охорони природи при Науковому товаристві імені Шевченка. Також цій діяльності сприяла Українська греко-католицька церква на чолі із митрополитом А. Шептицьким.

Із початком Другої світової війни питання захисту довкілля стали другорядними через необхідність спрямування всіх зусиль держав учасників на ведення бойових дій. Війна завдала суттєвої шкоди довкіллю як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі через численні техногенні катастрофи, бомбардування, забруднення земель, водойм, лісів та інших екосистем нафтопродуктами, важкими металами та іншими отруйними речовинами. З. Паньків відзначає, що масова мобілізація спричинила дефіцит спеціалістів та техніки для обробітку землі, а потреба вирощувати їжу та технічні культури змусила швидкими темпами освоювати нові землі [21].

В рамках повоєнного відновлення СРСР вже випробувані до початку Другої світової війни принципи «підкорення» природи були повернуті. Це призвело до нової хвилі варварської експлуатації довкілля, а також до голоду 1946–1947 рр. на українських землях під владою СРСР. Як відзначає О. Василюк, тема впливу війни на довкілля свідомо замовчувалася [22].

План радянського диктатора Й. Сталіна щодо «перетворення природи» набув рис офіційного державного курсу в 1948 р. [23]. План передбачав насадження захисних лісосмуг, будівництво водосховищ, меліоративних систем, осушення та інші заходи нібито заради пом'якшення клімату, зокрема на півдні України. Зокрема створення мережі лісосмуг стало одним із ключових чинників уможливлення вирощування багатьох культур у степовій зоні. Водночас це сприяло і знищенню локальних степових екосистем заради розширення площ обробітку.

Також ефективності процесу шкодила вкрай централізована та заідеологізована система управління, наприклад, нав'язування керівництвом неефективних методів посадки лісосмуг, що при-

зводило до загибелі саджанців. В цілому такий заідеологізований та централізований підхід до планування став продовженням типової радянської політики проведення масових загальнодержавних кампаній, заснованих на амбітних гаслах та суб'єктивній думці керівництва, а не наукових дослідженнях та розрахунках. Як відзначає О. Шама, вона не тільки завідомо була спрямована на спробу «підкорити» довкілля інтересам держави, що порушувало баланс у багатьох екосистемах, але і часто була нерациональною та негнучкою, що призводило до неефективного із економічної точки зору господарювання [24].

Подібні масові експерименти із використанням довкілля продовжилися із за керівництва в СРСР М. Хрущова. Відомою стала провалена кампанія із вирощування «королеви полів» кукурудзи, що призвело до ризику нового голоду в СРСР і необхідності імпортувати зерно із «капіталістичних» країн. Як відзначає Ю. Каганов, за схожими принципами відбувалася і подальша індустріалізація, яку державна пропаганда висвітлювала також як перемогу людини над силами природи [25, с. 247–248].

Значного розвитку набула атомна енергетика. Атомні електростанції споруджували не тільки для власне забезпечення електроенергією УРСР, але також і країни соціалістичного блоку. При цьому ігнорувалися застереження низки науковців щодо ненадійності та небезпечного розташування об'єктів атомної енергетики, що в майбутньому стало однією із причин Чорнобильської катастрофи 1986 р.

Дисидент В. Марченко відзначає, що у державних мас-медіа цензурували будь-які згадки про негативні наслідки будівництва дамб на р. Дніпро, зокрема масове «гниття» водосховищ через неправильне проектування та надмірне використання добрив [23].

Єдиними легальними природоохоронними організаціями були підрозділи Українського товариства охорони природи (УТОП), створеного у 1946 р. Частину членів УТОП становили люди,

зацікавлені у захисті довкілля, проте держава не дозволяла їм втручатися у масштабні господарські проекти. Діяльність УТОП обмежувалася просвітницькою роботою та боротьбою із браконьєрством, й іншими дрібними злочинами проти природи, які здійснювали окремі громадяни, але не державні підприємства [26].

На початку 1980-х масового розвитку набув рух Дружин охорони природи (ДОП), які діяли переважно при біологічних і природничих факультетах університетів та інститутів. Соціальною основою для них були студенти. ДОП виконували не тільки функцію охорони довкілля, але і соціалізації молоді із екологічним ухилом. Серед головних напрямків їх роботи: боротьба із браконьєрством, захист тварин, природоохоронна пропаганда, дослідницькі експедиції. Тим не менш, вони також могли впливати лише на локальні порушення з боку звичайних громадян або місцевої влади, але не загальнодержавну політику.

Якісно новий етап у розвитку екологічного руху в Україні розпочався у другій половині 1980-х років. Н. Барановська відзначає, що цьому сприяли два ключових фактори: початок перебудови у 1985 р. в СРСР та Чорнобильська катастрофа 1986 р. [27; 28].

26 квітня 1986 р. внаслідок вибуху, пожежі та розкриття 4-го реактора Чорнобильської атомної електростанції (ЧАЕС) стався потужний викид радіоактивних матеріалів у довкілля. Н. Нікітіна зазначає, що влада забороняла мас-медіа поширювати інформацію про наслідки аварії, їх ліквідацію, інформацію про можливий захист від опромінення. Це призвело до хвилі чуток та посилення недовіри до влади через масштабність катастрофи, які важко було приховати [29].

«Перебудова» уможливила, а Чорнобильська катастрофа надала значний привід для бурхливого розвитку опозиційного екологічного руху на території України та в СРСР загалом. Як відзначає О. Стегній, він якісно відрізнявся із попередніх структур УТОП [30].

Опозиційний екологічний рух в другій половині 1980-х сформувався як частина загального демократичного руху. Хоча поштовхом для цього стала ЧК, локальні екологічні об'єднання звертали увагу також на вирішенні локальних екологічних проблем, які не завжди прямо стосувалися ЧК. Влітку 1987 р. створені перші дві місцеві екологічні асоціації «Зелений світ», а наприкінці року вже сформована Українська екологічна асоціація «Зелений світ», створена за активної підтримки письменника О. Гончара. Першим її головою став С. Планчинда.

Програма цієї організації спиралася на вчення В.І. Вернадського про ноосферу та покладала відповідальність на людину за збереження та раціональне управління довкіллям. Відповідні погляди вони збиралися запровадити у галузях охорони здоров'я, юстиції, публічної інформації, освіти, культури, будівництва, промисловості, сільському господарстві та інших галузях. Згодом Українська екологічна асоціація «Зелений світ» стала основою для створення Партії Зелених вже в незалежній Україні [31].

Висновки. Таким чином, дослідження історичних передумов формування екологічної свідомості, екологічної політики на території України в різні історичні періоди, а також формування інститутів, що вплинули на екологічну політичну і дотичні до неї галузі, важливе для розуміння сучасних особливостей екологічної політики.

У дохристиянські часи природоохоронна діяльність на території України була тісно пов'язана із язичницькою релігією, а її носіями були шамани, волхви та інші представники духовенства. При цьому охоронялися священні ліси, озера, дерева, каміння, інші особливі природні об'єкти чи екосистеми.

Типова господарська діяльність людини аж до індустріальної революції у XVIII-XIX ст. мала екстенсивний характер, тобто нарощуванні виробництва відбувалося за рахунок розорювання нових земель, вирубування лісів, збільшення обсягів полювання чи риболовлі без значного акценту на зростання їх ефективності. Зокрема типові для тери-

торії України мисливство, землеробство та скотарство призводили до зниження популяції багатьох тварин і рослин, виснаження земель.

Перші законодавчі акти Київської Русі, Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої регулювали землекористування, полювання, рибальство, лісокористування та іншу господарську діяльність. В той же час спадкова еліта (бояри, шляхта, магнати, князі тощо) мала ексклюзивне право розпоряджатися певними угіддями, зокрема мисливськими угіддями для ексклюзивного полювання. Правові кодекси були орієнтовані на регулювання природокористування передусім не в інтересах його збереження, а для раціоналізації і збереження можливості експлуатації в довгостроковій перспективі. Тим не менш, механізми контролю їх виконання були недосконалими. До початку XX ст. на більшості території України, окрім частково індустріалізованих районів Донбасу та нафтовидобувних районів Галичини, економіка залишалася переважно аграрною. Рівень свідомості як суспільства, так і політичної еліти не сприяв піднесенню проблем довкілля до пріоритетних для ефективного вирішення в рамках політичної системи. Питання охорони довкілля у XIX – на поч. XX ст. були справою окремих дворян ентузіастів та вчених, які розвивали мережу гуртків та товариств охорони природи.

Суттєвої шкоди довкілля завдала Перша світова війна та революційні події 1917–1921 рр. Йдеться як про прямі наслідки бойових дій, так і про суттєве зростання попиту на ресурси і продовольство, що змусило виробників зосередитися короткостроковому нарощуванні продуктивності, часто за рахунок нераціонального та екстенсивного природокористування. Також це відвернуло увагу влади від питань створення природно-заповідного фонду і захисту довкілля загалом. Проте в цей час суттєвий доробок у галузі природокористування та природоохорони створили науковці В. Вернадський, М. Шарлемань, П. Тутковський, В. Талієв та ін. Їх потенціал обмеж-

ували об'єктивні обставини постійної зміни влади, браку фінансування, насильства і господарського занепаду.

На території України під контролем радянської влади відбулися процеси насильницької колективізації сільського господарства, що призвело до відчуження селян від результатів їхньої праці, кількох випадків масового голоду та Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу. Також спосіб використання землі в СРСР, особливо під час масових кампаній із «перетворення природи» та освоєння цілини, має характер екоциду, тобто масового організованого знищення довкілля. Подібний характер мала і радянська індустріалізація, що призводила до руйнування екосистем та забруднення довкілля. Її символами стали підприємства важкої промисловості, гідро- та атомні електростанції, які будували без достатнього врахування негативного впливу на довкілля.

Друга світова війна завдала суттєвої шкоди як самому довкіллю України через бойові дії та техногенні катастрофи, так і через чергову хвилю форсованого відновлення виробництва, орієнтованого на короткострокову перспективу і без врахування наслідків для

довкілля. Як німецька окупаційна влада, так і радянська влада були зацікавлені у максимальному швидкому визиску ресурсів та продовольства. Післявоєнне відновлення на території України під владою СРСР відбувалося форсованими темпами та в значній мірі відповідно до плану диктатора Й. Сталіна щодо «підкорення природи». Це вчергове завдало суттєвої шкоди довкіллю через нераціональне господарювання, а також вплинуло на суспільну свідомість. Радянська пропаганда нав'язувала думку, що довкілля – це ще один «фронт», який можна «підкорити» і нав'язати там свої закони. На практиці це часто призводило до екологічних катастроф та довгострокових негативних наслідків, які відчуються і в сучасній Україні.

Відродження природоохоронного руху в Україні розпочалося у 1980-х рр. в середовищі дисидентів, які протестували проти варварського знищення довкілля та ігнорування права людини. Потужним чинником для мобілізації такого руху стала Чорнобильська катастрофа у 1986 р. Однією із найпотужніших організацій стала Українська екологічна асоціація «Зелений світ», сформована у 1987 р.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жарова Л. Сучасна екологічна політика. Чинники та підходи до формування. *Наука молода*. 2008. № 10. С. 136–140. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/27073/1/%D0%96%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення: 21.05.2024).
2. Лозко Г. Українське язичництво. Київ : Укр. центр духов. культури, 2009. 90 с.
3. Возняк Р.Р., Маціборук П.В. Оцінка стану популяції бобра європейського в Житомирській області. *Агроекологічний журнал*. Київ, 2008. № 3. С. 22–25.
4. Петегрич В. Розвиток сільського господарства в Надбужанщині за доби раннього середньовіччя, *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2008. Вип. 12. С. 200–213.
5. Львівська область: природні умови та ресурси. Монографія за заг. ред. д-ра геогр. наук, проф. М. М. Назарука. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 592 с.
6. Патlachuk O. Юридична техніка природоохоронних норм Статутів Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588-рр. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2019. № 7. С. 29–35.
7. Понедельник Л. А. Мисливські угіддя Радзивілів – як туристичний об'єкт – дестинація в історико-культурній спадщині Олики. *Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини*: наук. зб. : матеріали Міжнар. наук. конф., Луцьк – Олика, 29–30 жовтня 2021 року. Луцьк : ПП «Волинська друкарня». 2022. С. 42–47.
8. Приходько Ю. Відмінності інституційного середовища країн Східної Європи від передових країн Західної Європи у XVI–XVII ст. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2009. Вип. 42. С. 167–181.
9. Янишин Б.М. Соціально-демографічні зміни в містах Східної Галичини (XIX – початок XX ст.): основні риси, стан та перспективи дослідження. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*: Зб. наук. пр. 2016. Вип. 25. С. 135–146.

10. Козак М. З історії нафтової промисловості Прикарпаття. *Вісник Львівського університету*. Серія геологічна. 2015. Вип. 29. С. 133–137.
11. Донік О. Індустріальне освоєння Донбасу у XIX – на початку XX ст. *Регіональна історія України*. 2015. Вип. 9. С. 201–214.
12. Давиденко В. М. Засновник біосферного заповідника «Асканія-Нова» Ф. Е. Фальц-Фейн поглядом з XXI століття. *Матеріали других наукових читань пам'яті Сергія Таращука*. 6-7 квітня 2011 року. Миколаїв: видавництво ЧЛУ ім. Петра Могили. 2011. С. 44–51.
13. Василюк О. Микола Шарлемань: напровесні заповідної справи. Київ: ПВТП «LAT&K». 2017. 420 с.
14. *Environmental Histories of the First World War* / ed. by R. P. Tucker et al. Cambridge University Press, 2018.
15. Василенко О. Пам'ятки природоохоронної літератури України. *Антологія українських видань, присвячених охороні природи початку XX століття (1914–1932)*. Серія: «*Conservation Biology in Ukraine*». Київ: LAT & K. 2019. Вип. 12. 330 с.
16. Супрун Н. Вчення В. Вернадського про ноосферу в контексті теорії сталого розвитку. *Тези Круглого столу «С. Подолінський, В. Вернадський, М. Руденко – подвижники природничих засад економічного мислення і господарювання»*: ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьм.», Каф. екон. теорії, м. Київ. 2020. С. 5–11.
17. Пам'ятки природоохоронної літератури України. Антологія українських видань, присвячених охороні природи початку XX століття (1914–1932). *Conservation Biology in Ukraine*. Вип. 12. Київ: LAT & K, 2019. 330 с.
18. Гідроенергетичний потенціал річок України: розвінчання міфів. Р.Б. Гаврилук, Г.К. Веремійчик, О.П. Гавриленко, Д.В. Гулевець, О.Г. Тарасова, С.А. Савченко, І. Матушек. Київ. Видавництво «Фенікс». 2018. с. 32.
19. Гайдукевич О. Проблема охорони довкілля та охорони природи Галичини (20–30-ті рр. XX ст.). *Схід*. 2017. № 1(147). С. 46–52.
20. Паньків З. Еволюція землекористування в Україні : монографія / З. Паньків. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2012. 188 с.
21. Розмова з біологом про дослідження впливу війни на екосистеми України з 2014 року й донині. Накипіло. URL: <https://nakipelo.ua/rozmova-z-biolohom-pro-doslidzhennia-vplyvu-vijny-na-ekosystemu-ukrainy-z-2014-roku-j-donyni-2> (дата звернення: 21.05.2024).
22. Великий план перетворення природи: як за радянського союзу знищувалася природа України? Українська природоохоронна група. *Українська природоохоронна група*. URL: <https://uncg.org.ua/velykyj-plan-peretvorennia-pryrody-iaak-za-radiansko-ho-soiuzu-znyshchuvalasia-pryroda-ukrainy/> (дата звернення: 21.05.2024).
23. Деревя всієї країни, підкоряйтеся! Як в СРСР намагалися змінити клімат і саму природу. *NV*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/dereva-usijeji-krajini-pidkorjajtesja-jak-v-sr-sr-namahalisja-zmyniti-klimat-i-samu-prirodu-2514029.html> (дата звернення: 21.05.2024).
24. Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія / Наук. ред. Турченко Ф. Г. Запоріжжя: Інтер-М, 2019. 432 с.
25. Історія сучасного зеленого руху України очима соціолога – Відкритий ліс. Відкритий ліс. URL: <https://www.openforest.org.ua/18046/> (дата звернення: 21.05.2024).
26. Даниленко В. Україна в 1985–1991 рр. Остання глава радянської історії. Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. 278 с.
27. Барановська Н. Вплив Чорнобильської катастрофи на трансформаційні процеси у суспільстві (до 25-річчя трагічних подій). *Український історичний журнал*. 2011. № 2. С. 123–142.
28. Нікітіна Н. Соціальний аспект Чорнобильської катастрофи у філософському просторі української історії. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2014. № 2. С. 90–92.
29. Стегній О. Г. Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2001. 243 с.
30. Українська екологічна асоціація «Зелений світ». URL: <http://www.zelenysvit.org.ua/?page=about> (дата звернення: 01.02.2024).

REFERENCES:

1. Zharova L. (2008). Suchasna ekolohichna polityka. Chynnyky ta pidkhody do formuvannia [Modern environmental policy. Factors and approaches to formation]. *Nauka moloda*. № 10. S. 136–140. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/27073/1/%D0%96%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> [in Ukrainian]
2. Lozko H. (2009). Ukrainske yazychnytstvo [Ukrainian Paganism]. Kyiv: Ukr. tsentr dukhov. kultury. 90 s. [in Ukrainian]
3. Vozniak R. R., Matsiboruk P. V. (2008). Otsinka stanu populatsii bobra yevropeiskoho v Zhytomyrskii oblasti [Assessment of the state of the European beaver population in the Zhytomyr region]. *Ahroekolohichniy zhurnal*. Kyiv. № 3. S. 22–25. [in Ukrainian]
4. Petehyrych V. (2008). Rozvytok silskoho hospodarstva v Nadbuzhanshchyni za doby rannoho serednovichchia. Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni [Development of agriculture in the Nadbuzhan region during the early Middle Ages. Materials and research on the archeology of Carpathians and Volhynia]. Vyp. 12, S. 200–213. [in Ukrainian]
5. Nazaruk M. M. (za zah. red.) (2018). Lvivska oblast: pryrodni umovy ta resursy: monohrafiia [Lviv region: natural conditions and resources: Monograph]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 592 s. [in Ukrainian]
6. Patlachuk O. (2019). Yurydychna tekhnika pryrodookhoronnykh norm Statutiv Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529, 1566, 1588-rr [Legal technique of nature protection norms of the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania 1529, 1566, 1588]. *Biuletyn Miniustu Ukrainy*. № 7. S. 29–35. [in Ukrainian]
7. Poniedielnyk L. A. (2022). Myslyvski uhiddia Radzyvilliv – yak turystychnyi obiekt – dystynatsiia v istoryko-kulturnii spadshchyni Olyky [Hunting grounds of Radzyvilliv – as a tourist object – a destination in the historical and cultural heritage of Olik]. Olyka v yevropeiskii istorii: vidtvorennia istoryko-arkhitekturnoi spadshchyny: nauk. zb. : materialy Mizhnar. nauk. konf., Lutsk – Olyka, 29–30 zhovtnia 2021 roku. Lutsk : PP «Volynska drukarnia». S. 42–47. [in Ukrainian]
8. Prykhodko Yu. (2009). Vidminnosti instytuttsiinoho seredovyscha krain Skhidnoi Yevropy vid peredovnykh krain Zakhidnoi Yevropy u XVI–XVII st [Differences in the institutional environment of Eastern European countries from the advanced countries of Western Europe in the 16th–17th centuries]. *Istoriia narodnogo hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy*. Vyp. 42. S. 167–181. [in Ukrainian]
9. Yanyshyn B. M. (2016). Sotsialno-demohrafichni zminy v mistakh Skhidnoi Halychyny (XIX – pochatok XX st.): osnovni rysy, stan ta perspektyvy doslidzhennia [Socio-demographic changes in the cities of Eastern Galicia (XIX – early XX centuries): main features, state and prospects of research.]. *Problemy istorii Ukrainy*. Vyp. 25. S. 135–146. [in Ukrainian]
10. Kozak M. Z. (2015). Istorii naftovoi promyslovosti Prykarpattia [From the history of the oil industry of the Carpathian region]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia heolohichna*. Vyp. 29. S. 133–137. [in Ukrainian]
11. Donik O. (2015). Industrialne osvoienntia Donbasu u 19th – na pochatku 20th [Industrial development of Donbas in the 19th and early 20th centuries]. *Rehionalna istoriia Ukrainy*. Vyp. 9. S. 201–214. [in Ukrainian]
12. Davydenko V. M. (2011). Zasnovnyk biosferneho zapovidnyka «Askaniia-Nova» F. E. Falts-Fein pohliadom z XIX stolittia [Founder of the biosphere reserve "Askania-Nova" F. E. Falz-Fein with a view from the 21st century]. *Materialy druhykh naukovykh chytan pamiati Serhiia Tarashchuka*. 6-7 kvitnia 2011 roku. Mykolaiv: vydavnytstvo ChLU im. Petra Mohyly. S. 44–51. [in Ukrainian]
13. Vasyliuk O. (2017). Mykola Sharleman: naprovesni zapovidnoi spravy [Mykola Charlemagne: on the eve of the conservation case]. Kyiv: PVTP «LAT&K». 420 s. [in Ukrainian]
14. Tucker R. P. et al. (2018). Environmental Histories of the First World War. Cambridge University Press.
15. Vasylenko O. (2019). Pamiatky pryrodookhoronnoi literatury Ukrainy [Monuments of nature conservation literature of Ukraine]. Antolohiia ukrainskykh vydan, prysviachenykh okhoroni pryrody pochatku XX stolittia (1914–1932). Seriiia: «Conservation Biology in Ukraine». Kyiv, LAT & K. Vyp. 12. 330 s. [in Ukrainian]

16. Suprun N. (2020). Vchennia V. Vernadskoho pro noosferu v konteksti teorii staloho rozvytku [Teaching of V. Vernadsky about the noosphere in the context of the theory of sustainable development]. *Tezy Kruhloho stolu «S. Podolynskyi, V. Vernadskyi, M. Rudenko – podvyzhnyky pryrodnych zasad ekonomichnoho myslennia i hospodariuvannia»*: DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana», Kaf. ekon. teorii, Kyiv. S. 5–11. [in Ukrainian]
17. Vasylenko O. (2019). Pamiatky pryrodokhoronnoi literatury Ukrainy [Monuments of nature conservation literature of Ukraine]. Antolohiia ukrainskykh vydan, prysviachenykh okhoroni pryrody pochatku XX stolittia (1914–1932). Seria: «Conservation Biology in Ukraine». Kyiv, LAT & K. Vyp. 12. 330 s. [in Ukrainian]
18. Havryliuk R.B., Veremiichyk H.K., Havrylenko O.P., Hulevets D.V., Tarasova O.H., Savchenko S.A., Matushek I. (2018). Hidroenerhetychnyi potentsial richok Ukrainy: rozvinchannia mifiv [Hydropower potential of rivers of Ukraine: debunking myths]. Kyiv. Vydavnytstvo «Feniks». S. 32. [in Ukrainian]
- Haidukevych O. (2017). Problema okhorony dovkillia ta okhorony pryrody Halychyny (20–30 rr. XX st.) [The problem of environmental protection and nature protection of Galicia (20–30s of the XX century)]. *Skhid*. № 1(147). S. 46–52. [in Ukrainian]
19. Pankiv Z. (2012). Evoliutsiia zemlekorystuvannia v Ukraini : monohrafiia [Evolution of land use in Ukraine: monograph]. Lviv : LNU imeni Ivana Franka. 188 s. [in Ukrainian]
20. Pikhtereva A. (2022). Rozмова z biologom pro doslidzhennia vplyvu viiny na ekosystemy Ukrainy z 2014 roku y donyni [A conversation with a biologist about the study of the impact of war on the ecosystems of Ukraine from 2014 to the present day]. Nakypilo. Retrieved from: <https://nakipelo.ua/rozmova-z-biologhom-pro-doslidzhennia-vplyvu-vijny-na-ekosystemy-ukrainy-z-2014-roku-j-donyni-2> [in Ukrainian]
21. Shamina T. (2022). Velykyi plan peretvorennia pryrody: yak za radianskoho soiuzu znyshchuvalasia pryroda Ukrainy? [The big plan for the transformation of nature: how was the nature of Ukraine destroyed during the Soviet Union?]. *Ukrainska pryrodokhoronna hrupa*. Retrieved from: <https://uncg.org.ua/velykyj-plan-peretvorennia-pryrody-iak-za-radianskoho-soiuzu-znyshchuvalasia-pryroda-ukrainy/> [in Ukrainian]
22. Shama O. (2018). Dereva vsiiei krainy, pidkoraiatesia! Yak v SRSR namahalysia zminyty klimat i samu pryrodu [Trees of the whole country, obey! How the USSR tried to change the climate and nature itself]. *New Voice*. Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/dereva-usijeji-krajini-pidkorajtesja-jak-v-srsr-namahalisja-zminiti-klimat-i-samu-prirodu-2514029.html> [in Ukrainian]
23. Kahanov Yu. O. (2019). Konstruiuvannia "radianskoi liudyny" (1953–1991): ukrainska versiia [Construction of the "Soviet man" (1953–1991): Ukrainian version]. *Zaporizhzhia: Inter-M*. 432 s. [in Ukrainian]
24. Istoriia suchasnoho zelenoho rukhu Ukrainy ochyma sotsiolooha [History of the modern green movement of Ukraine through the eyes of a sociologist]. *Vidkrytyi lis*. Retrieved from: <https://www.openforest.org.ua/18046/> [in Ukrainian]
25. Danylenko V. (2018). Ukraina v 1985–1991 rr. Ostannia hlava radianskoi istorii [Ukraine in 1985–1991. The last chapter of Soviet history.]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 278 s. [in Ukrainian]
26. Baranovska N. (2011). Vplyv Chornobylskoi katastrofy na transformatsiini protsesy u suspilstvi (do 25-richchia trahichnykh podii) [The impact of the Chernobyl disaster on transformational processes in society (to the 25th anniversary of the tragic events)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 2. S. 123–142. [in Ukrainian]
27. Nikitina N. (2014). Sotsialnyi aspekt Chornobylskoi katastrofy u filosofskomu prostori ukrainskoi istorii [Social aspect of the Chernobyl disaster in the philosophical space of Ukrainian history]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*. № 2. S. 90–92. [in Ukrainian]
28. Stehni O. H. (2001). Ekolohichniy rukh v Ukraini: sotsiologichniy analiz [Ecological movement in Ukraine: sociological analysis]. Kyiv: Vyd. dim "KM Akademiia". 243 s. [in Ukrainian]
29. Ukrainska ekolohichna asotsiatsiia «Zelenyi svit» [Ukrainian ecological association "Green World"]. Retrieved from: <http://www.zelenysvit.org.ua/?page=about> [in Ukrainian]

НОТАТКИ

Наукове видання

ACTA SECURITATAE VOLYNIENSES

№ 3, 2024

Коректура • Ирина Николаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Світлана Юрїївна Калабухова

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 9,06.
Замов. № 1024/715. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.